TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE BELAGATİ)
ANABİLİM DALI

ŞEVKİ DAYF VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

İslam BATUR

Ankara-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE BELAGATİ)
ANABİLİM DALI

ŞEVKİ DAYF VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

İslam BATUR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Salih Zafer KIZIKLI

Ankara-2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE BELAGATİ)
ANABİLİM DALI

İslam BATUR

ŞEVKİ DAYF VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :Prof. Dr. Salih Zafer KIZIKLI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**imzası**
Prof. Dr. Salih Zafer KIZIKLI	.....
Yrd. Doç. Dr. Ömer ACAR	.....
Yrd. Doç. Dr. Hacı YILMAZ	.....

Tez Sınavı Tarihi: 05.06.2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

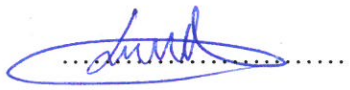
Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları anladığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (28../06../2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

İslam BATUR

İmzası

ÖN SÖZ

Arapça Hami Sami Dil Ailesi'nin Sami koluna mensup milyonlarca insanın konuştuğu İslam ümmetinin başlıca kaynakları olan Kur'an ve sünnetin dilidir. Birleşmiş Milletler, Arapçayı altı resmi dilden biri kabul etmiştir. Bu açıdan Arap dili konusunda çalışma yapan ilim adamları üzerine araştırma yapmak önem arz etmektedir.

Şevḳî Ḍayf, modern dönemde yaşamış, başta Arap Dili ve Edebiyatı olmak üzere İslamî ilimler üzerine de çeşitli eser kaleme almış önemli bir araştırmacıdır. Özellikle nahvin kolaylaştırılmasına yönelik eserler kaleme alması ve bu konuda birtakım yenilikçi görüşlere sahip olması onu ön plana çıkaran önemli hususlardır. Ayrıca sarf, fasih Arapça ve lehçe gibi konulara da eğilen yazar bu konuda önemli çalışmalar yapmıştır. Arap Edebiyatı Tarihi ile ilgili yazmış olduğu sekiz ciltlik külliyat onu daha değerli kılan çalışmalar arasında gösterilebilir. İslamî ilimler alanında saygın eserler kaleme alan yazar çok yönlü kişiliğiyle ön plana çıkmıştır. Bütün bunlara rağmen Şevḳî Ḍayf ülkemizde ve Arap dünyasında kapsamlı bir şekilde henüz çalışılmamıştır. Bu açıdan Şevḳî Ḍayf'ın Arap dilindeki yerini ve önemini çalışmanın elzem olduğu görülmüştür. Ancak bir yüksek lisans tezi olması ve bunun için verilen sürenin de kısıtlı olması nedeniyle bu çalışma belli başlı konularla sınırlandırılmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yazarın hayatı ve eserleri ele alınmış ve incelenmiştir. İkinci bölümde ise Şevḳî Ḍayf'ın Arap dilindeki yeri ele alınmıştır. Özellikle nahvin kolaylaştırılmasına yönelik yaptığı çalışmalar tezin en kapsamlı kısmını oluşturmuştur. Bunların yanında yazarın sarf, fasih Arapça, lehçeler, Arap Edebiyatı Tarihi ve İslamî ilimler gibi farklı alanlarda yaptığı çalışmalardan da bahsedilmiştir.

Çalışma boyunca engin bilgi ve görüşleriyle desteklerini esirgemeyen danışman hocam saygıdeğer Prof. Dr. Salih Zafer KIZIKLI'ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca eğitim hayatım boyunca bana destek çıkan aileme, yorum ve görüşleriyle bu çalışmaya katkıda bulunan değerli Yrd. Doç. Dr. Yaşar DAŞKIRAN, Yrd. Doç. Dr. Ömer ACAR, Yrd. Doç.

Dr. Hacı YILMAZ, Dr. Duran EKİZER, Dr. Ahmet İsmail Hassan ALY, Dr. İbrahim FİDAN, Ar. Gör. Cuma TANIK, Öğrt. Emine DİREKLER ve isimlerini anamadığım tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak çalışmanın bu alanda bir boşluğu doldurmasını temenni ederim.

İslam BATUR

Ankara-2017

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **i**

İÇİNDEKİLER ..... **iii**

KISALTMALAR ..... **vi**

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ ..... **vii**

GİRİŞ **1**

1. Tezin Konusu ve Kapsamı **1**

2. Tezin Amacı ve Önemi **2**

3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları **3**

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEVKİ DAYF'IN HAYATI VE ESERLERİ

1. HAYATI **5**

1.1.Doğumu ve Çocukluk Yılları 5

1.2.Eğitim Hayatı 6

1.3.Yürütmüş Olduğu Akademik ve Resmi Görevler 8

1.4.Vefatı 9

2. ESERLERİ **10**

2.1. Dil Bilgisi 10

2.2. Edebiyat 15

2.3. Arap Edebiyatı Tarihi 21

2.4. Edebî eleştiri (Naḳd) 23

2.5. Biyografi 24

2.6. Hatıra 25

2.7. Belagat 25

2.8. Tefsir ve Diğer İslamî İlimler 26

2.9. Tahkikleri 27

2.10. Hakkında Yapılmış Çalışmalar 29

3. İLMİ ÜSLUBU VE METODU 30

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEVKİ DAYF'IN ARAP DİLİNDEKİ YERİ

1. NAHİV ALANINDAKİ YENİLİKÇİ ÇALIŞMALARI 33

1.1. Şevḳî Ḍayf'tan Önce Nahvi Kolaylaştırmaya Yönelik Girişimler 33

1.1.1. İlk Dönemlerdeki Yenilikçi Yaklaşımlar 33

1.1.2. Endülüs'teki Yenilikçi Yaklaşımlar 38

1.1.3. Modern Dönemdeki Yenilikçi Yaklaşımlar 47

1.2. Şevki Dayf'ın Nahiv Konusundaki Yenilikçi Yaklaşımları 50

1.2.1. Nahivde Yeniliğin Kuramsal Temelleri 50

1.2.2. Arap Dili Kurumun'un Nahivde Yenilik Çalışmaları 51

1.2.3. Nahvi Kolaylaştırma Fikrinin Temel Esasları 59

2. SARF ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI 77

2.1. Kelimenin Telaffuzu, Fiillerin Kısımları, Çekimleri ve Harflerin Çeşitleri 78

2.1.1. Kelimenin Telaffuzu (الْكَلِمَة وَأَقْسَامها) 78

2.1.2. Fiillerin Kısımları (أَقْسَامُ الْفعل) 81

2.1.3. Fiillerin Çekimleri (تَصْرِيفُ الْفعل) 81

2.1.4. Harflerin Çeşitleri (أَنْوَاعُ الْحُرُوف) 82

2.2. İsmin Kısımları, Çekimleri ve Çeşitleri 82

2.2.1. İsmin Oluşumundaki Çeşitlilik (تَعَدُّدُ أَبْنِيَةِ الْاسْمِ) 82

2.2.2. İsmin Kısımları (أَقْسَامُ الاسْم) 83

2.2.3. Muştaḳḳ (türemiş) İsimler (أَلْأَسْمَاءُ الْمُشْتَقَّة) 83

2.2.4. İsm-i taşğîr (اسْمُ التَّصْغير) 84

2.2.5. Neseb (النَّسَب) 84

2.2.6. İʿrâb ve Binâ (الاعْراب والبناء) 85

3. FASİH ARAPÇA VE LEHÇELER ÜZERİNE YAPTIĞI ÇALIŞMALAR (MISIR LEHÇESİ ÖRNEĞİ) 87

3.1. Arapçada Çift Başlılık (Fasih-ᶜÂmmî Ayrımı Üzerine) 87

3.2. Şevḳî Ḍayf'a Göre Lehçelerin Fasih Arapça Üzerindeki Tahrifatı 89

3.2.1. İᶜrâbın İhmal Edilmesi 92

3.2.2. Fiillerde Yapılan Tahrifler 93

3.2.3. İsimlerde Yapılan Tahrifler 98

3.2.4. Zamirlerde Yapılan Tahrifler 101

3.2.5. Harflerde Yapılan Tahrifler 104

3.3. Şevḳî Ḍayf'a Göre Arapçada Fasih-ᶜÂmmî İkiliği Sorununun Çözümü 110

3.4. Fasih Arapça ve ᶜÂmmîcede Farklı Kullanılan Bazı Kelimeler 112

4. DİĞER ALANLARLA İLGİLİ ÇALIŞMALARI 119

4.1. Arap Edebiyatı 119

4.2. Belagat 123

4.3. İslamî İlimler 127

SONUÇ 129

KAYNAKÇA 133

ÖZET 140

ABSTRACT 141

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.md. : Adı geçen madde

Ar. Gör. : Araştırma görevlisi

Bkz. : Bakınız

b. : İbn (oğul)

c. : Cilt

çev. : Çeviren

D.E.Ü. : Dokuz Eylül Üniversitesi

DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Dr. : Doktor

Hz. : Hazreti

İFAV. :İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi vakfı

m.ö. : Milattan önce

Prof. : Profesör

s. : Sayfa

s.s. : Sayfa sayısı

tah. : Tahkik eden

TDK : Türk Dil Kurumu

thz. : Tarihsiz

ö. : Ölüm tarihi

Öğrt. : Öğretmen

vb. : Ve benzeri/leri

Yrd. Doç. : Yardımcı Doçent

yy. : Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada aşağıdaki transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

Sesliler

a	:	ـَ	â	:	آ – ى
i	:	ـِ	î	:	ـي
u	:	ـُ	û	:	ـو

Sessizler

ʾ	:	ء	ḍ	:	ض
b	:	ب	ṭ	:	ط
t	:	ت	ẓ	:	ظ
s̲	:	ث	ʿ	:	ع
c	:	ج	ğ	:	غ
ḥ	:	ح	f	:	ف
h̲	:	خ	ḳ	:	ق
d	:	د	k	:	ك
z̲	:	ذ	l	:	ل
r	:	ر	m	:	م
z	:	ز	n	:	ن
s	:	س	h	:	ه
ş	:	ش	v	:	و
ṣ	:	ص	y	:	ي

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Tezin konusunu "Şevḳî Ḍayf ve Arap Dilindeki Yeri" başlığı oluşturmaktadır. Şevḳî Ḍayf'ın hayatı ve eserleri çalışmanın ilk bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde yazarın hayatı ve dil ile ilgili eserleri incelenmiştir. Ayrıca diğer eserleri de kısa kısa tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise Şevḳî Ḍayf'ın Arap dilinin grameri üzerine yazdığı eserlerden yola çıkılarak konu başlıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Yazarın Arap dili üzerine yaptığı çalışmalardan hareketle bu çalışmaların bilimsel yönden incelemelerini yapması ana konuyu oluşturmuştur.

Ḍayf'ın hayatı, eserleri, nahvin kolaylaştırılmasına yönelik yenilikçi görüşleri, sarf, fasih Arapça ve lehçeler üzerine yaptığı çalışmalar tezin kapsamına giren konulardır. Onun nahvin kolaylaştırılmasına yönelik birtakım yenilikçi görüşleri tezin en kapsamlı konusunu oluşturmuştur. Çünkü onun dil üzerine yaptığı çalışmalar incelendiğinde daha çok nahvin kolaylaştırılmasına yönelik bir çabasının olduğu görülmüştür. Bu yüzden bu konu kapsamlı bir şekilde ele alınmaya, diğer konular ise mümkün mertebede daha kısa tutulmaya çalışılmıştır. Zira yazar sarf konusunda yeni bir bakış açısı ileri sürmemiştir. Sadece birtakım konu başlıklarının tanımlarını yeniden yapmış, bazı konuları sarf kitaplarından çıkarmış, bazı nahiv konularını sarf ve bazı sarf konularını da nahiv bölümünde ele almıştır. Yazarın fasih Arapça ve Mısır lehçesinin fasih Arapçayı nasıl tahrif ettiği konusu da çalışmanın kapsamına giren bir diğer konudur. Son olarak yazarın Arap edebiyatı, belagat ve İslamî ilimlerle ilgili yaptığı çalışmalar hakkında da kısa kısa bilgiler verilmiştir.

Kapsamlı bir şekilde üzerinde durulan mesele yazarın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmaları olmuştur. Bu kısımda nahvin yeniliğe ve kolaylaştırmaya muhtaç bir ilim olduğunu savunan çalışmalar da incelendikten sonra Şevḳî Ḍayf'ın bu alandaki

çalışmaları ele alınmıştır. Bu şekilde onun Arap dilindeki yeri ve önemi belirlenmeye gayret edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmanın temel konusunu Şevḳî Ḍayf'ın hayatı ve eserlerinin yanı sıra dil üzerine yaptığı çalışmalar bağlamında özellikle nahvin kolaylaştırılmasına yönelik ileri sürdüğü yenilikçi görüşlerin ve bununla birlikte diğer konuların da incelenmesi, kapsamını ise bu konuların yazar tarafından ele alınış şekli ve mümkün mertebede analizi oluşturmuştur..

2. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı ilim dünyasına çok önemli katkıları olan ve ülkemizde henüz yeterli düzeyde araştırılmamış bulunan Şevḳî Ḍayf'ın tanıtılması ve Arap dili üzerine yaptığı çalışmaların incelenmesidir. Buradan hareketle Şevḳî Ḍayf'ın Arap dili konusundaki tartışmalara ne şekilde baktığı irdelenmeye çalışılmıştır.

Öncelikli olarak ilk bölümde Şevḳî Ḍayf'ın hayatı ve eserleri konusu ele alınarak onun ilim adamı kimliği açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Şevḳî Ḍayf'ın Arap dili konusundaki çalışmaları ekseninde onun nahvi kolaylaştırma çabalarındaki yerinden ve bu konuda sahip olduğu yenilikçi yaklaşımlarından söz edilmiştir. Bunun yanı sıra Ḍayf'ın sarf, lehçelerin fasih Arapçayı bozması gibi dil ile ilgili konular hakkında görüşlerine değinilmiştir. Ayrıca yazarın Arap edebiyatı, belagat ve İslamî ilimler alanındaki çalışmalarından da kısaca bahsedilerek daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Şevḳî Ḍayf, çok yönlü olması ve ilim dünyasına ciddi katkılarda bulunmasından dolayı araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışma yazarın hayatı, eserleri ve dil ilgili çalışmalarının tespit edilmesi açısından önemlidir. Konunun ülkemizde daha önce çalışılmamış olması ve yurt dışında da bu konuda yeterli çalışmaların bulunmaması tezi dikkat çekici kılan hususlardır.

3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları

Bir bilimsel çalışmada öncelikle o bilimsel çalışma ile ilgili verilerin toplanması ve bu verilerin incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca konuyla ilgili yapılan çalışmaların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi de bir diğer önemli husustur.

Nitel araştırma olarak planlanan bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanıldı. Bu çalışma iki ana bölümden oluşturuldu. Birinci bölümde yazarın hayatı ve eserleri, ikinci bölümde ise Arap dillindeki yeri ele alındı. Çalışmaya başlamadan önce Şevḳî Ḍayf'la ilgili ne tür çalışmaların olduğu araştırıldı. Mevcut bulgular neticesinde ilk etapta yazarın hayatı araştırıldı. Daha sonra mümkün mertebede yazarın eserlerine ulaşıldı ve ulaşılan bu eserler incelendi. Eserlerden hareketle yazarı ön plana çıkaran önemli noktalar tespit edildi. Bu çerçevede yazarın kendi eserleri esas alınarak konu başlıkları oluşturuldu. Ancak konuyla ilgili literatürde bulunan başka kaynaklara da yer yer müracaat etme ihtiyacı hissedildi. Tez içinde geçen Arap grameriyle ilgili tüm konuların tanımları yapıldı ve her bir konu için örnek verildi. Amaç gramer konularının deskriptif bir şekilde ele alınması olmadığından gerekmediği sürece konuların detaylarına girilmedi. Sadece bazı gramer konuları hakkında yazarın mevcut tanımlar karşısında kendi özgün tanımları verilerek konu daha detaylı bir şekilde irdelendi.

Bu çalışmanın temel konusu yazarın Arap dilindeki yeri olduğundan edebiyat ve diğer alanlarla ilgili çalışmalarına detaylı bir şekilde yer verilmedi. Çünkü bunlar, ayrı birer çalışma konusudur. Dolayısıyla bu tez, yazarın başta nahiv olmak üzere sarf, fasih Arapça ve lehçelerle ilgili yaptığı çalışmalarla sınırlandırıldı. Bu yöntem, tezin amacına hizmet etmesi açısından seçildi. Daha sonra bazı gramer konularının ve başlıklarının yazar tarafından farklı şekilde ele alınıp alınmadığı incelendi. Mevcut bulgular neticesinde Şevḳî Ḍayf'ın konuyla ilgili yaklaşımları değerlendirilmeye çalışıldı.

Tezin kaynaklarına gelince; birinci bölümde yazarın hayatı konusu bazı kitap bölümleri, ansiklopedi maddeleri, makaleler ve dijital kaynaklardan da yararlanılarak

incelendi. Bu bölümde yararlanılan yazar ve eser isimleri şu şekildedir: Abdullah el-Cebbûrî, "Şevḳî Ḍayf", Robert B. Campbell, *Aʿlâmu'l-Edebi'l-ʿArabi el-Muʿâṣır,* Yaḥyâ el-ʿAbdelî, *Muşâhedetn Nuṣḫa Kâmileten: Şevḳî Ḍayf* (elektronik kaynak), Mehdî ʿAllâm, *el-Macmaʿiyyûn fî Ḫamsîne ʿÂmmen,* Maḥmûd Fâḫûrî, "Ḍayf, Şevḳî", A.N. Staif, "Ḍayf, Shawqi", Sedat Şensoy, "Şevḳî Ḍayf", Mâhir Ḥasan Fehmî, *"*Maʿî ve's-Sîretu'ẕ-Ẕatiyye: ev Şevḳî Ḍayf fî Târîḫi Ḥayatih.*"* Bunun yanında Şevḳî Ḍayf'ın eserlerine de mümkün mertebede ulaşıldı ve bu eserler konularına göre tasnif edildi. Ayrıca yazarın Arap dilinin grameriyle ilgili olan eserleri de kısa kısa tanıtıldı.

İkinci bölümde ise ağırlıklı olarak yazarın kendi eserleri kullanıldı. Ancak konu hakkında yapılan farklı çalışmalara da başvurma ihtiyacı duyulduğundan başka kaynaklar da kullanıldı. Bu bölümde Şevḳî Ḍayf'ın genel olarak kullanılan eserleri şu şekildedir: *el-Medârisu'n-Naḥviyye, Tecdîdu'n-Naḥv, Teysîru'n-Naḥvi't-Taʿlîmî Ḳadîmen ve Hadîṯen maʿa Nehci Tecdîdih, Teysîrâtun Luğaviyye, Taḥrîfâtu'l-ʿÂmmîyye li'l-Fuṣḥâ fi'l-Ḳavâʿid ve'l-Binyât ve'l-Ḥurûf ve'l-Ḥarekât, en-Naḳd.* Bu eserlerin dışında başka yardımcı kaynaklara da müracaat edildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEVKİ DAYF'IN HAYATI VE ESERLERİ

1. HAYATI

1.1.Doğumu ve Çocukluk Yılları

Tam adı ʾAḥmed Şevḳî ʿAbdusselâm Ḍayf olup daha çok ʾAḥmed Şevḳî diye bilinmektedir. Hayatını ilme adamış bu bilge kişi 13 Ocak 1910'da[1] Mısır'ın kuzey taraflarında bulunan Dimyaṭ[2] şehrine bağlı bir köyde dünyaya geldi.

Anne babası onun doğumuna çok sevindiler. Çünkü Şevḳî Ḍayf, onların tek erkek çocukları sayılırdı. Aslında ondan önce de iki erkek çocukları dünyaya gelmişti; ama ikisi de hayatını kaybetmişti. Bu yüzden Şevḳî Ḍayf onların ilk göz ağrıları olmuştu. Anne babası onu el üstünde tutardı. Özellikle annesi ona karşı çok büyük bir şefkat besler ve onu en iyi şekilde koruyup gözlerdi. Onun ilim hayatındaki yol göstericisi ise babası oldu. Babası eğitimini Dimyaṭ'ta tamamlamış ve köyüne dönmüştü. Köyüne dönmesinin nedeni ise ilmî konularda mevcut din adamlarının taklitçi anlayışlarından rahatsız olmasıydı. Çünkü o, ailesi ve özellikle kıymetlisi Şevḳî Ḍayf ile ilgilenmek istiyordu. Bu niyetle köyüne dönen Şevḳî Ḍayf'ın babası oğluna ilim hayatında örnek olmaya başladı. Şevḳî Ḍayf, onu her sabah Kurʾân-ı Kerim okurken, bazen de *Delâil'ul-Ḫayrât*[3] kitabının evrâdını okurken bulurdu. Ayrıca o, boş vakitlerinde sürekli Kur'an okumasının yanı sıra sık sık nefsiyle baş başa kalıp tefekkür eder, bir nevi nefis muhasebesi yapardı. Böyle bir ortamda büyüyen Şevḳî Ḍayf, küçük yaşlarda ailesinden almış olduğu terbiye sayesinde anne babasına karşı büyük bir muhabbet besler ve her gün onların ellerini öperdi.[4] Bu durum Şevḳî Ḍayf için çok önemli bir fırsattı. Çünkü babasının bu imanlı ve takvalı

---

[1] Bazı kaynaklarda doğumu 1912 olarak gösterilmiştir. Bkz. ʿAbdullah el-Cebbûrî, "Şevḳî Ḍayf", *Mevsuʿetu Beyti'l-Ḥikme li-ʾAʿlâmi'l-ʿArab,* Bağdat, 2000, c. 1. s. 241-242.

[2] Nil Deltasında Kahire'nin 300 km kuzeyinde Akdeniz kenarında bulunan bir liman şehridir.

[3] Şazeliyye-Cezûlîyye tarikatının kurucusu olan Kuzey Afrikalı bir ṣûfî olan Ebu Abdullah b. Muḥammed b. Suleymân el-Cezûlî'nin (ö.870/1465) yazmış olduğu, İslam coğrafyasının birçok yerinde bilinen ve okunan bir kitap. Bu kitap, birtakım dinî meseleler ve Esmâu'l-Ḥüsnâ'yı içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Cezûlî, Muḥammed B. Süleyman", *DİA,* c. 7, s. 515-516.

[4] Robert B. Campbell, *ʾAʿlâmu'l-Edebi'l-ʿArabî el-Muʿaṣır,* Beyrut, 1996, c. 2, s. 830-831.

yaşantısı ilim yolculuğunda ona büyük bir örnek olmuştu. Onun babasından öğrendiği ve gördüğü her şey bir nakış gibi kalbine işledi. Bu sayede o, henüz küçük yaşlardan itibaren hayat felsefesini ilim üzerine kurdu.

Şevḳî Ḍayf, bir konuda çok avantajlı bir durumdaydı. Babasının ilim erbabından olmasının getirdiği avantajla kendisini o dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça zengin bir kütüphanenin içinde buldu. Babasının kütüphanesinde fıkıh, hadis ve tefsir başta olmak üzere çeşitli ilimlerde birçok kitap mevcuttu. Bunun yanında bu kütüphanede birçok tarih ve edebiyat kitabı da mevcuttu. Örneğin; *Futûḥu'ş-Şâm, Dîvânu İbn'il-Fârid* ve *Ḳıṣṣatu Macdulîn li'l-Menfelûṭî*[5] gibi eserler Şevḳî Ḍayf'ın bu zengin kütüphanede ilk tanıştığı kitaplardır. Şevḳî Ḍayf, bazen dinî kitaplar bazen de tarihî ve edebî kitaplar okurdu. Şevḳî Ḍayf'ın dedesi de tıpkı babası gibi ilim ehli bir şeyhti. Ninesinin de onun hayatında önemli bir yeri vardı. Çünkü Ḍayf, ninesiyle çok vakit geçirmiş ve ondan birçok bilgi edinmiştir. Özellikle İslam fetihleri hakkında ondan birçok tarihsel bilgi dinlemiştir. Aynı şekilde Şevḳî Ḍayf'ın annesi de ona ders alacağı birçok hikâye anlatmıştır.[6] Kendisini böyle bir ortamda bulan Şevḳî Ḍayf oldukça şanslı sayılırdı. Nitekim anne babası onu en iyi şekilde yetiştirmeye çalıştı. Bütün bunlar gösteriyor ki onun İslam dinine ve Hz. Muḥammed'e karşı olan sevgi ve muhabbeti böyle elverişli bir ortamda yetişmesinden kaynaklanıyordu.

1.2.Eğitim Hayatı

Şevḳî Ḍayf, ilk eğitimini altı yaşında, doğduğu köydeki okulda almaya başladı. Bu okulda kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuduğu karma bir sistemle eğitim verilirdi. Şevḳî Ḍayf da doğal olarak böyle bir ortamda eğitim hayatına başladı.[7] Ḍayf, on yaşına geldiğinde Kurʾân-ı Kerim'i hatasız bir şekilde okumaya başladı ve bu yaşta hafız oldu.[8]

---

[5] 1876-1924 yılları arasında yaşamış ünlü Mısırlı deneme ve öykü yazarı. Modern Arapça düz yazısının usta isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.
[6] Campbell, *a.g.e.* s. 831.
[7] Campbell, *a.g.e.* s. 831.
[8] Mâhir Ḥasan Fehmî, "Maʿî ve's-Sîretu'ẕ-Ẕatiyye: ev Şevḳî Ḍayf fî Târîḫi Ḥayatih", *Ḥavliyyetu Kulliyeti'l-İnsâniyât ve'l-ʿÛlûmi'l-İctamâʿiyye*, sayı 21, (1988), s. 12.

Henüz küçük yaşlarda dinî bir eğitim almaya karar veren Şevḳî Ḍayf, hayata gözlerini açtığı bu köyde ilk eğitimini almaya başlamasına rağmen daha sonra Dimyaṭ şehrine taşındı ve burada dinî eğitim veren bir ilkokulda okumaya başladı. Bu okuldan 1926 yılında başarılı bir şekilde mezun olduktan sonra ortaöğretim için de aynı şekilde dinî eğitim veren bir okulda okumaya karar verdi ve Zeḳâziḳ'in[9] yolunu tuttu. Burada dinî eğitim veren bir okulda lise eğitimini başarılı bir şekilde tamamladı. Daha sonra 1928 yılında *Dâru'l-ᶜUlûm*'un hazırlık bölümüne girmeye karar verdi ve bu okuldan 1930 yılında mezun oldu. Burada bakalorya[10] almaya hak kazandı. Sonrasında aynı yıl Kahire Üniversitesi (Fuᶜâd Evvel Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi Arap Dili bölümünü kazandı. Başarılı bir eğitimin ardından 1935 yılında bu okuldan da mezun oldu ve lisans diplomasını almaya hak kazandı. Mezun olduktan hemen sonra akademik çalışmalara atıldı. Öncelikle Arap Edebiyatı Tarihine merak saldı ve bu tarihi kapsamlı bir şekilde araştırmaya başladı. Bu arada Mekke ve Medine dönemi şiirleri ile Emevi şiiri ve edebiyatı alanında da birtakım araştırmalar yaptıktan sonra bu alanda iyice derinleşti.[11]

1936 yılında mezun olduğu Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili bölümüne asistan olarak yerleşti. Eğitim hayatını sürdürdüğü bu okulda 20. yüzyıl Arap Dili ve Edebiyatı'nın önde gelen önemli âlimleri bulunmaktaydı. Örneğin; Aḥmed Emîn (1886-1954), Emînel-Ḫûlî (1895-1966), Ṭaha Ḥuseyn (1889-1973), İbrâhîm Muṣṭafâ (1888-1962), Aḥmed el-İskenderî (1875-1938) ve ᶜAbdulvahhâb ᶜAẓẓâm (1894-1959) gibi âlimler Şevḳî Ḍayf'ın ders halkalarından nasibini aldığı önemli dil ve edebiyat âlimleridir. Şevḳî Ḍayf bu âlimlerin derslerine sık sık katılır ve onlardan istifade etmeye çalışırdı. Özellikle Ṭaha Ḥuseyn'le olan ilmî bağı oldukça kuvvetliydi. Hatta o, Ṭaha

[9] Burası Mısır'ın Kuzey taraflarında bulunan Nil nehrinin doğu kısmında yer alan bir kenttir. Kahire ve Dimyat şehirleri arasında bulunan bu kent Kahire'ye yaklaşık 80 km uzaklıktadır. Bu şehir, jeopolitik konum bakımından oldukça önemli bir bölgede bulunmaktadır.

[10] Ortaöğrenimi bitirme sınavı ya da üniversitelerin verdiği en aşağı akademik yeterlilik. Avrupa ve Amerika'daki bazı okullarda da uygulanmaktadır. Bu sistemin temel özelliği bitirme sınavlarından önce yapılan sınavlarda belli bir akademik payenin verilmesidir.

[11] Yaḥyâ el-ᶜAbdelî, *Muşâhedetun Nusḫa Kâmileten: Şevḳî Ḍayf,* http://azaheer.org/vb/archive/index.php/t-13678.html (17.10.2016).

Ḥuseyn'in en seçkin ve göze çarpan öğrencisi olarak kabul edilirdi. Bu arada akademik hayata adım atan Ḍayf, burada Aḥmed Emîn'in danışmanlığında hazırladığı *"en-Naḳdu'l-Edebî fî Kitâbi'l-Eğâni li-Ebi'l-Ferec el-İṣfahânî"* adlı teziyle 1939 yılında yüksek lisansını tamamladı. Sonrasında ise Ṭaḥa Ḥuseyn'in danışmanlığında *"eṣ-Ṣınâᶜatu'l-Fenniyye ve Taṭavvurruhâ fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabî"* adlı teziyle 1943 yılında doktorasını birinci dereceden başarılı bir şekilde tamamladıktan sonra 1948 yılında doçent, 1956 yılında ise profesör oldu.[12]

1.3.Yürütmüş Olduğu Akademik ve Resmi Görevler

Şevḳî Ḍayf, başarılı akademik çalışmaların yanı sıra birçok resmi görevi de beraberinde yürütmüştür. Akademik hayatının ilk dönemlerinde Kahire'de Arap Dili ve Edebiyatı üzerine faaliyet gösteren kurumlardan olan *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye*'de çalıştı. Burada *el-Muᶜcemu'l-Vaṣîṭ* adlı sözlüğü hazırlayan heyetin içinde yer aldı. Daha sonra Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne asistan olarak atandı. Burada yüksek lisans ve doktora eğitimlerinin ardından öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Bu arada Şevḳî Ḍayf birçok üniversiteden öğretim görevlisi olmak için çeşitli davetler alıyordu. Bu davetlerden bazılarını kabul eden Ḍayf Ürdün Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde iki yıl, Kuveyt Üniversitesi'nde (1957) ise dört yıl görev yaptı. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde akademik unvanlarını aldıktan sonra burada bölüm başkanlığına kadar yükseldi. 1968'den 1971'e kadar bu görevi yürüttü. Kendini tamamen akademik çalışmalara veren Ḍayf oldukça verimli yıllar geçirdikten sonra 1975 yılında emekliye ayrıldı. Ancak emekli olduktan sonra da üretmeye ve çalışmaya devam etti. 1975 yılında Mısır'da *Dâru'l-Meᶜârif*'e müsteşar oldu. 1976 yılında ᶜAṭiyye es-Savâliḥî'nin (1892-1974) vefatından sonra *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye*'ye önce üye olarak seçildi. Daha sonra sırasıyla 1988'de genel sekreter, 1992'de başkan yardımcısı ve

[12] Mehdî ᶜAllâm, "el-Macmaᶜiyyûn fî Ḫamsîne ᶜÂmmen", Kahire, 1986, s. 128; Mahmûd Fâḫûrî, "Ḍayf, Şevḳî", *el-Mevsûᶜatu'l-ᶜArabiyye*, Dımaşk, c. 7. s. 417.

1996'da İbrâhîm Beyyûmî Medkûr'un (ö.1995) vefatından sonra başkan oldu. Bu görevden sonra *İttiḥâdu'l-Mecâmiᶜu'l-Luğaviyyeti'l-ᶜArabiyye*'ye başkan olarak seçildi. Tüm bu önemli görevlerin yanı sıra Ḍayf, birçok şerefe de nail oldu. Örneğin; Dımaşḳ'ta bulunan *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye*'nin üyesi, Ürdün'de bulunan *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye*'nin ve Irak'ta bulunan *Mecmaᶜul-ᶜİlmî'*nin de şeref üyesiydi. Şevḳî Ḍayf yapmış olduğu bu başarılı hizmetlerin karşılığı olarak 1979 yılında edebiyat alanında Mısır Devlet Ödülü'nü, 1984 yılında Kral Ödülü'nü ve 2003 yılında Mısır'ın en saygın ödülü olan Mısır Cumhurbaşkanı Ödülü'nü almaya hak kazandı.[13] Şevḳî Ḍayf eğitim faaliyetlerinin yanı sıra ilerleyen dönemlerde başta Rusya, Romanya ve Türkiye (İstanbul) olmak üzere bazı ülkeleri gezmiştir.[14]

1.4.Vefatı

Şevḳî Ḍayf başarılarla dolu bir hayatın ardından uzun yıllar pençesine düştüğü akciğer iltihabı hastalığından yatağa düştü. Bu bilge kişi 10 Mart 2005'te Kahire'de hayata gözlerini yumdu. Ölümünün ardından tüm insanlığa koca bir miras bıraktı. Yetiştirmiş olduğu öğrenciler ve yazmış olduğu kitaplarla ilim dünyasına çok önemli katkılarda bulundu. Özellikle Arap edebiyatının tarihi ve eleştirisi alanında çok kıymetli çalışmalar yaptı. Şevḳî Ḍayf, eleştiri alanında modern Arap edebiyatının öncülerinden olan Ṭaḥa Ḥuseyn, Maḥmûd el-ᶜAḳḳâd, (1889-1964) İbrahîm el-Mâzinî (1889-1949) ve Ḥuseyn Heykel'le (1888-1956) birlikte son dönem Arap edebiyatının en usta isimlerinden sayılmıştır.[15]

Şevḳî Ḍayf çok başarılı ve çok yönlü bir bilim insanıydı. Yetiştirmiş olduğu talebeler, yazmış olduğu kitaplar ve yürütmüş olduğu idari görevlerdeki başarısı onun insanlığa en büyük hediyesi olmuştur. O, ellinin üzerinde kitap ve yüzün üzerinde makale yazmıştır. Onun ilmî çalışmaları genel itibariyle cahiliye döneminden modern döneme

[13] A.N. Staif, "Ḍayf, Shawqi", *Encyclopedia Of Arabic Literature*, ed. J.S. Meisami- P. Starkey, London 1998, c. 1, s. 185; el-Cebbûrî, a.g.m. s. 241; ᶜAllâm, *a.g.e.* s. 128; Fâẖûrî, *a.g.e.* s. 417.
[14] Fehmî, a.g.m. s. 20-24.
[15] Sedat Şensoy, "Şevḳî Ḍayf", *DİA,* c. 39, s. 32.

kadar olan süreci kapsamaktadır. Ayrıca sekiz tahkik ve birçok kitap incelemesi de yapmıştır. İnsanlığa bıraktığı bu koca miras onun üretken bir ilim adamı olduğunu göstermektedir.

Şevḳî Ḍayf'ın çalışmaları genel hatlarıyla cahiliye döneminden günümüze kadar Arap Edebiyatı Tarihi, edebiyat incelemeleri ve edebiyat eleştirisi etrafında yoğunlaşır. Ḍayf özellikle edebiyat alanında birçok eser kaleme almıştır. Onun dikkat çekici diğer bir özelliği ise nahvin kolaylaştırılması fikriyle Arap gramerini daha kolay hale getirmeye yönelik yapmış olduğu çalışmalar ve bu konuda eser kaleme almış olmasıdır. Bu konular çalışmanın ikinci bölümünde daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

2. ESERLERİ[16]

2.1. Dil Bilgisi

2.1.1. el-Medârisu'n-Naḥviyye

Eser ilk defa 1968 yılında Kahire'de basılmıştır.[17] Bu eser Şevḳî Ḍayf'ın Arap gramerinin bel kemiğini oluşturan nahiv ilminin temel ekolleri hakkındadır. Eser, 378 sayfadan oluşmaktadır. Şevḳî Ḍayf giriş bölümünde kitabın yazılış amacı hakkında bilgi verir. O, Ürdün Üniversitesi'nde görev yaptığı sırada gramer ekolleri tarihini anlatırken eski Arap edebiyatını araştırdığını ancak bu konuda iyi bir kitabın bulunmadığını, dolayısıyla bu eksikliği gidermek amacıyla *el-Medârisu'n-Naḥviyye*'yi yazdığını söyler.[18]

Eser, bir "muḳaddime" ve "üç bölümden" oluşur. Her bölüm kendi arasında birtakım kısımlara ayrılır. Eserin birinci bölümünü "Başra ekolü" oluşturur. Bu bölüm altında beş konu başlığı bulunmaktadır. Bunlar: Başra ve nahiv ilminin kuruluşu, el-Ḫalîl (ö.175/791), Sibeveyh (ö.180/796), Aḫfeş el-Evṣaṭ (ö.215/830) ve öğrencileri ile

[16] Eserlerin konularına göre tasnifi içerikleri ve konu başlıkları çerçevesinde yapılmıştır. Yazarın başta Arap dili grameri ile ilgili olmak üzere tüm eserleri tanıtılmıştır. Eserlerde yer alan Arap grameriyle ilgili bazı konu başlıklarının açıklamaları çalışmanın ikinci bölümünde verilmiştir. Dolayısıyla bu bölümde sadece eserler tanıtılmıştır.

[17] Şevḳî Ḍayf, *el-Medâris*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1968.

[18] Ḍayf, *el-Medâris*, s. 5.

Muberred (ö.286/900) ve destekçileri konularıdır. Görüldüğü üzere Ḍayf, gramer ekollerini anlattığı bu kitaba Başra ekolü ile başlar. Bunun nedeni, ona göre Başra ekolünün gramer ekolleri içinde en önemli ekol olmasıdır. Çünkü bu ekol, nahiv usulünü ve kurallarını ilk defa ortaya koyan ve şekillendiren ekoldür. Bu yüzden Ḍayf'ın kitaba bu ekolle başlaması gayet doğal bir durumdur.[19] Eserin ikinci bölümünü "Kufe ekolü" başlığı oluşturur. Bu bölüm altında dört konu başlığı bulunur. Bunlar: Kufe ekolü'nün yayılışı ve etkisi, el-Kisâî (ö.189/805) ve öğrencileri, el-Ferrâ (ö.207/822) ile Ṣaʿleb (ö.291/904) ve destekçileri konularıdır. Eserin üçüncü ve son bölümünde ise "çeşitli ekoller" başlığı yer alır. Bu bölüm altında üç konu başlığı bulunur. Bunlar Bağdat ekolü, Endülüs ekolü ve Mısır ekolü şeklindedir.

2.1.2. Tecdîdu'n-Naḥv

Eser ilk defa 1968 yılında Kahire'de basılmıştır.[20] Şevḳî Ḍayf'ın 284 sayfadan oluşan ve nahve yenilik getirme amacıyla yazdığı bu eser onun ilim hayatında önemli bir yer tutar. Ayrıca eser, yazarın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik yaklaşımlarını ilim dünyasına sunduğu ilk müstakil eser olması dolayısıyla oldukça önemlidir.

Eser, bir "muḳaddime" ile başlar. Muḳaddimeden sonra "giriş" bölümü gelir. Giriş bölümünde "kitapta nahvin yenilenmesinin esasları" şeklinde bir başlık bulunur. Bu başlık altında yedi alt başlık bulunur: 1. Nahiv bâblarının (başlık) yeniden düzenlenmesi 2. Taḳdîrî ve maḥallî iʿrâbın kaldırılması 3. Doğru konuşma için iʿrâb 4. Kuralların konulması ve ince tarifler 5. Fazlalıkların kaldırılması 6. Çeşitli eklemeler.

Giriş bölümünde Şevḳî Ḍayf nahivde kendi yenilikçi yaklaşımlarının temel iskeletini sunmuştur. Bundan sonraki bölümlerde ise yazar nahiv konularını detaylı bir şekilde ele alır. Bu bölümlerden ilk ikisi sarf, son dördü de nahiv hakkındadır. Bu bölümleri de şu şekilde göstermek mümkündür: Birinci bölüm; kelimenin telaffuzu,

[19] Ḍayf, *el-Medâris,* s. 5.
[20] Şevḳî Ḍayf, *Tecdîdu'n-Naḥv,* Dâru'l-Meʿârif: Kahire, 1982.

fiillerin kısımları ve çekimleri, harflerin çeşitleri. İkinci bölüm; ismin kısımları, çekimleri ve çeşitleri. Üçüncü bölüm; merfûᶜât (son harekesi ötre olan isimler). Dördüncü bölüm; manṣûbât (son harekesi fetḥa olan isimler). Beşinci bölüm; Tekmilât (ilaveler). Altıncı bölüm; eklemeler.

2.1.3. Teysîru'n-Naḥvi't-Taᶜlîmî Ḳadîmen ve Ḥadîṯen maᶜa Nehci Tecdîdih

Eser ilk defa 1986 yılında Kahire'de basılmıştır.[21] Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik teklif ettiği altı maddelik ilkelerin detaylı bir şekilde tartışıldığı bir eserdir. Bu kitap, *Tecdîdu'n-Naḥv'*dan sonra nahvin kolaylaştırılması hakkında Ḍayf tarafından yazılan en önemli kitaptır.

Bu eser, 208 sayfadan oluşmaktadır. Eserin girişinde yazar tarafından yazılan bir muḳaddime ile karşılaşmaktayız. Muḳaddime bölümünde yazar fasih Arapça konusunda toplumun çektiği sıkıntıdan söz etmekte ve bu sıkıntının nahiv ilminde bulunan sorunlardan kaynaklandığını belirtmektedir.[22] Nahvin kolaylaştırılması gerektiğini belirten yazar konunun tarihsel arka planına da değinmektedir.

Muḳaddime'den sonra üç bölüm gelmektedir. Birinci bölüm "eski dönemlerde ve modern dönemde nahvin kolaylaştırılması" başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında yazar konunun öncelikle tarihî arka planına bakmaktadır. Buna göre öncelikle ilk nahiv eserlerini ele alır ve inceler. Sibeveyh'in *el-Kitab*'ının nahiv kurallarını ele alan ilk kitap olduğunu söyleyen[23] Ḍayf, bu kitabın Arap dilindeki önemini uzun uzadıya inceler ve tartışır. Daha sonra eski dönemlerde nahvi kolaylaştırma faaliyetlerinin muhtasar eserler yoluyla nasıl başladığını ele alır. Ayrıca yazar, İbn Maḍâ'nın (ö.592/1196) bu konuda ilk çalışmaları yaptığını da belirtir. Modern dönemde yapılan çalışmalara da değinen yazar bu konuda özellikle İbrâhîm Muṣṭafâ'nın *İḥyâu'n-Naḥv* adlı eserinin önemine değinir. Yazarın bu bölümde ele aldığı diğer konular ise, Arap Dili Komisyonu'nun konu

[21] Şevḳî Ḍayf, *Teysîru'n-Naḥvi't-Taᶜlîmî Ḳadîmen ve Ḥadîṯen maᶜa Nehci Tecdîdih,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1986.
[22] Bkz. Ḍayf, *Teysîr,* s. 3.
[23] Bkz. Ḍayf, *Teysîr,* s. 3.

hakkında yaptığı çalışmalar ve kendisinin komisyona teklif ettiği altı maddelik bildiridir. Ayrıca yazar bu bölümde *Tecdîdu'n-Naḥv* adlı eserini incelemektedir.

İkinci bölüm "eğitsel nahvin karmaşık ve zor konu başlıklarının özeti" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar başta taḳdîrî ve maḥallî iʿrâbın kaldırılması olmak üzere yapılacak birçok düzenlemeyle nahvin daha kolay bir ilim haline geleceğini savunmaktadır. Üçüncü bölümde ise yazar "eğitsel nahvin eksik konularının tamamlanması" başlığıyla nahvin kolaylaştırılması düşüncesini tartışmaya devam etmektedir. Son olarak yazar "önemli tamamlamalar" başlığıyla kitabı bitirmektedir.

2.1.4. Teysîrâtun Luğaviyye

Eser ilk defa 1990 yılında Kahire'de basılmıştır.[24] Bu eser Şevḳî Ḍayf tarafından Arap gramerinin morfolojisini oluşturan sarf ilmi hakkında yazılmıştır. Ḍayf'ın dilde yenilikçi yaklaşımların etkisi altında yazmış olduğu bu kitap sarf konularının daha kolay bir dille nasıl anlatılabileceği meselesini ele alır. Kitap, 200 sayfa olup bir muḳaddime ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca her bölümün altında alt başlıklar bulunmaktadır. Bu bölümleri şu şekilde göstermek mümkündür:

Birinci Bölüm: "Bazı kuralların düzeltilmesi" : Bu bölümde toplam on dört başlıkta bazı sarf konularının yeniden düzeltilmesi gerektiği meselesi ele alınmıştır. İkinci Bölüm: Kalıplar ve doğru ifadeler: Bu bölümde yazar tarafından doğru kabul edilen kalıplar toplam on dört alt başlıkta ele alınmıştır. Üçüncü Bölüm: Yaygın lafızların kullanımlarının olduğu gibi kabul edilmesi: Bu bölümde birtakım lafızların kullanımlarının ne şekilde olacağı meselesi üzerinde durulmuştur. Yazar, bu kitapta her başlık için çeşitli örnekler üzerinden sorunu ele alıp incelemiştir. Sonuç olarak bu kitap sarf konularının detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmesinden dolayı ilim dünyası için son derece önem arz etmektedir.

[24] Şevḳî Ḍayf, *Teysîrâtun Luğaviyye*, Kahire: Dâru'l-Meʿârif, 1990.

2.1.5. Taḥrîfâtu'l-ᶜÂmmîyye li'l-Fuṣḥâ fi'l-Ḳavâᶜid ve'l-Binyât ve'l-Ḥurûf ve'l-Ḥarekât

Eser ilk defa 1994 yılında Kahire'de basılmıştır.[25] Eser, Şevḳî Ḍayf'ın lehçe (ᶜâmmî) ve fasih (standart, düzgün) Arapça hakkında yazdığı tek eser olup 208 sayfadan oluşmaktadır. Yazar bu eserde Mısır lehçesi bağlamında lehçelerin fasih Arapçayı nasıl tahrif ettiği meselesi üzerinde durur. Konuyu bol bol örnek vererek anlatan yazar bu eseriyle fasih Arapçanın korunması gerektiği yönünde oldukça bazı açıklamalarda bulunur.

Eser, diğer kitaplarda olduğu gibi "muḳaddime" ile başlar. Muḳaddime ile birlikte kitapta beş bölüm bulunmaktadır. Muḳaddime bölümünde yazar eseri niçin kaleme aldığını ve ana temasının ne olduğunu açıklar. Kitabın ilk bölümü "iᶜrâbın ihmal edilmesi ve fiil kalıpları ile türeyen isimlerin taḥrifi" şeklindedir. Bu bölümde yazar, fiil kalıpları ile türeyen isimlerin yerel dilde nasıl bozulduğu konusunu ele alır. İkinci bölüm "çeşitli isim kalıplarının tahrifi" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, isim kalıplarının uğradığı tahriflere değinmektedir. Üçüncü bölüm "zamirler, meᶜânî isimleri, nahiv ve sarf bâblarında oluşan tahrifler" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, mevzubahis konuların nasıl tahrif edildiğini ve yerel ağızlarda nasıl bozulmaya uğradığını tartışmaktadır. Dördüncü bölüm ise "kelime yapılarında oluşan tahrifler" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde kelime yapılarında tahriflerin nasıl oluştuğu meselesi ele alınmaktadır. Beşinci ve son bölüm ise "harfler ve harekelerin dönüşümü" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Arap alfabesinin 28 harfinin bazı kelimelerde başka harflere nasıl dönüştüğü meselesi ele alınmaktadır. Ayrıca kitabın sonunda lehçelerde geçen ve maḥallî (yerel) denilen kelimelerin ve kitapta geçen tüm konuların fihristlerinin yer aldığı birer tablo bulunmaktadır.

[25] Şevḳî Ḍayf, *Taḥrîfâtu'l-ᶜÂmmiyye li'l-Fuṣḥâ fi'l-Ḳavâᶜid ve'l-Binyât ve'l-Ḥurûf ve'l-Ḥarekât*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1994.

2.2. Edebiyat

2.2.1. el-Fenn ve Mezâhibuhu fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabî

Eser ilk defa 1943 yılında Kahire'de basılmıştır.[26] Bu eser Şevḳî Ḍayf'ın "*eṣ-Ṣınâᶜâtu'l-Fenniyye ve Taṭavvurruhâ fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜÂrabî*" başlığını taşıyan ve Ṭaha Ḥuseyn'in danışmanlığında hazırlamış olduğu doktora tezinin geliştirilmiş halidir. Eser, şiirin Araplardaki tarihsel seyrini ve bağlantılı olduğu konuları ayrıntılı bir şekilde irdelemektedir. Eserin ana teması şiirin sanatsal boyutunun tarihsel arka planının ortaya konulmasıdır. Ayrıca eser, Araplarda sanatsal faaliyetlerin duraklama dönemine girmesi ile Endülüs ve Mısır'da yapılan çalışmalar hakkında oldukça doyurucu bilgiler vermektedir. Eserin ana teması başlıca üç kavram üzerinden gider. Bunlar da şu şekildedir: **الصَّنْعَة** (sanat), **التَّصْنيع** (sanatı yaratma) ve **التَّصَنُّع** (sanatta taklit ve yapmacıklık). Bu kavramlardan her biri yazar tarafından detaylı bir şekilde örnekler üzerinden açıklanmaktadır.

2.2.2. el-Fenn ve Mezâhibuhu fi'n-Neṯri'l-ᶜArabî

Eser ilk defa 1946 yılında Kahire'de basılmıştır.[27] Önceki eserde şiir için yapılan çalışmanın aynısı bu eserde nesir (düzyazı) için yapılmıştır. Şevḳî Ḍayf, önceki kitabında kullandığı yöntemin aynısını bu kitapta da uygulamaktadır.[28]

2.2.3. et-Ṭatavvur, ve'T-tecdîd fi'ş-Şiᶜri'l-Emevî

Eser ilk defa 1952 yılında Kahire'de basılmıştır.[29] Eser, İslam'ın ortaya çıkmasından başlayarak Emeviler döneminde şiirin tarihsel süreci, gelişimi, yenilenmesi, değişim ve dönüşümü konularını ele almaktadır. Eser, özellikle Emevi dönemi Arap şiirinin dinî, aklî, siyasî, toplumsal ve ekonomik hayat çerçevesinde nasıl geliştiğini görmek açısından son derece önemli bilgiler içermektedir.[30]

---

[26] Şevḳî Ḍayf, *el-Fenn ve Mezâhibuhu fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabî***,** Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1960.
[27] Şevḳî Ḍayf, *el-Fenn ve Mezâhibuhu fi'n-Neṯri'l-ᶜArabî***,** Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1960.
[28] Bkz. Ḍayf, *el-Fenn ve Mezâhibuhu fi'n-Neṯri'l-ᶜArabî*, s. 7-11.
[29] Şevḳî Ḍayf, *et-Taṭavvur, ve't-Tecdîd fi'ş-Şiᶜri'l-Emevî*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1959.
[30] Bkz. Ḍayf, *et-Taṭavvur,* s. 55-130.

2.2.4. eş-Şiᶜru'l-Ğınâ fi'l-Medine

Eser ilk defa 1952 yılında Kahire'de basılmıştır.[31] Ancak bu esere ulaşılmadı. Eserin ismine bakılacak olursa Medine döneminde şarkı şeklinde okunan şiirleri konu aldığını söylemek mümkündür.

2.2.5. eş-Şiᶜru'l-Ğınâ fi'l-Mekke

Eser ilk defa 1952 yılında Kahire'de basılmıştır.[32] Şevḳî Ḍayf 'ın bu ve bir önceki eseri *eş-Şiᶜru'l-Ğınâ fi'l-Medine ve Mekke li-ᶜAṣri Benî Umeyye* adıyla 1967 yılında yeniden basılmıştır.[33] Bu eser cahiliye döneminden başlamak üzere Emeviler dönemine kadar Mekke ve Medine'de şarkı şeklinde okunan şiirleri ele almaktadır.

2.2.6. Dirâsât fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabiyyi'l-Muᶜâṣır

Eser ilk defa 1953 yılında Kahire'de basılmıştır.[34] Bu eser modern dönemde Arap şiiri sahasında yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların genel özellikleri hakkındadır. Eser, modern dönemde Arap şiirinin karakteristik yapısını görmek açısından son derece önemlidir.

2.2.7. el-Maḳâme

Eser ilk defa 1954 yılında Kahire'de basılmıştır.[35] Bu eser, Arap edebiyatında edebî bir tür olan "maḳâmeler" hakkında kapsamlı bilgiler vermektedir. Maḳâme kelimesinin sözlük ve terim anlamları, maḳâmelerin tarihi, Bedîᶜuzzamân el-Hemezânî'ye (ö.398/1008) göre maḳâme ve birçok maḳâme türü hakkında bilgi içeren bu eser, konu başlıklarının özenle seçilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

Şevḳî Ḍayf'a göre "maḳâme" kelimesi cahiliye dönemi şiirinde sözlük anlamıyla kabile meclisi ve kulüp şeklinde iki farklı anlamda kullanılmıştır. Terim anlamı konusunda ise Şevḳî Ḍayf şunları söyler: "edebiyatçılar arasında maḳâme kelimesini

---

[31] Şensoy, a.g.md. s. 32.
[32] Şensoy, a.g.md. s. 32.
[33] Bkz. Şevḳî Ḍayf, *eş-Şiᶜru'l-Ğınâ fi'l-Medine ve Mekke li-ᶜAsri Benî Umeyye,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1998.
[34] Şevḳî Ḍayf, *Dirâsât fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabiyyi'l-Muᶜâṣır*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2003.
[35] Şevḳî Ḍayf, *el-Maḳâme,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1954.

terim anlamında kullanan ilk kişi Bedîᶜuzzamân el-Hemezânî'dir. O, bu kelimeyle bilinen maḳâmelerini açıklamıştır. Onun yazmış olduğu maḳâmeler halk arasındaki konuşmaları tasvir etmektedir. Böylece el-Hemezânî'ye göre "maḳâme" kelimesi hadîṯ (söz) kelimesiyle hemen hemen aynı anlamda olmaktadır."[36]

2.2.8. er-Riṯâ

Eser ilk defa 1955 yılında Kahire'de basılmıştır.[37] Bu eser, Arap edebiyatında edebî türlerden olan riṯâ (ağıt, mersiye) türünde yazılmıştır. Kitapta bu türün Arap ve dünya edebiyatındaki yerine ve önemine dikkat çekilmektedir. Ayrıca eserin içeriğine baktığımız zaman, riṯâ ile alakalı olan **النَّدْب** (yas tutmak)[38], **التأبين** (anma töreni)[39] ve **العَزاء** (teselli, başsağlığı)[40] kavramlarının geniş bir şekilde ele alındığı birer bölümün de mevcut olduğu görülür.

2.2.9. er-Riḥlât

Eser ilk defa 1956 yılında Kahire'de basılmıştır.[41] Yazar, bu eseri "Arapların yazmış olduğu seyahatnameler hakkında yapılmış özlü bir çalışma"[42] olarak nitelemektedir. Eser, İbn Ḥavḳal (ö.4/10 yy.), el-Maḳdisî (ö.390/1000), Muḥammed el-İdrisî (ö.560/1165) ve Ḳazvînî'nin (ö.282/1283) coğrafi seyahatler konusunda yaptıkları çalışmalar hakkında tatmin edici bilgiler vermektedir. Ayrıca eserde, çeşitli deniz seferlerinin yanı sıra İbn Cubeyr (ö.614/1217) ve İbn Baṭṭûta (ö.770/1368-69) seyahatnameleri hakkında ayrı birer bölüm bulunmaktadır. Doğrusu bu çalışma İslam dünyasında yazılmış seyahatnameler hakkında yapılmış veciz bir çalışmadır. Çünkü seyahatname türü eserler gezilen, görülen yerler hakkında ayrıntılı bilgiler içerdiğinden

[36] Ḍayf, *el-Maḳâme,* s. 7, 8.
[37] Şevḳî Ḍayf, *er-Riṯâ,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1955.
[38] Bkz. Ḍayf, *er-Riṯâ,* s. 12-53.
[39] Bkz. Ḍayf, *er-Riṯâ,* s. 54-85.
[40] Bkz. Ḍayf, *er-Riṯâ,* s. 86-107.
[41] Şevḳî Ḍayf, *er-Riḥlât,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1956.
[42] Ḍayf, *er-Riḥlât,* s. 5.

yazarın çalışmalarına ayrı bir renk katmıştır. Dolayısıyla seyahatnameler hakkında çalışma yapmak önem arz etmektedir.

2.2.10. et-Tercemetu'ş-Şaḫsiyye

Eser ilk defa 1956 yılında Kahire'de basılmıştır.[43] Bu eser, Abbasi döneminden modern döneme kadar İslam dünyasında yapılan tercüme faaliyetleri ve tercüme türleri hakkında yapılmış bir çalışmadır. Eserin içeriğine bakıldığı zaman yazarın, başta felsefi tercümeler olmak üzere edebî, tasavvufî ve siyasî tercümeler hakkında kapsamlı bir çalışma yaptığı görülür. Tercümenin ne olduğu, tercüme faaliyetlerinin ne zaman başladığı, tercümelerin ilim dünyası için önemi ile tercüme türleri hakkında doyurucu bilgiler içeren bu eser oldukça önem arz etmektedir. Nitekim bu eserin genel olarak İslam dünyasında yapılan tercüme faaliyetleri hakkında da her zaman başvurulacak bir eser olduğu görülmektedir.

2.2.11. el-Edebu'l-ᶜArabiyyi'l-Muᶜâṣır fî Mışr

Eser ilk defa 1957 yılında Kahire'de basılmıştır.[44] Bu eser, Mısır edebiyatının tarihsel gelişimi, önemli edipler ve çağdaş dönemde Mısır edebiyatının genel seyri hakkında yapılmış bir çalışmadır. Ancak yazarın da kitapta dediği gibi bu çalışmanın Mısır edebiyatı tarihi konusunda kapsamlı bir çalışma olduğunu söylemek mümkün değildir.[45]

2.2.12. el-Fukâhe fî Mışr

Eser ilk defa 1958 yılında Kahire'de basılmıştır.[46] Bu esere ulaşılmadı. Ancak eserin başlığına bakıldığında Mısır'da mizah alanında yapılan çalışmalar hakkında yazılmış olduğu söylenebilir. Daha sonraki dönemlerde yazar *fi'ş-Şiᶜri ve'l-Fuḳahe fî Mışr (Kahire, 1999)* başlıklı benzer bir çalışma daha yapmıştır. Bu iki kitap arasında herhangi bir bağlantı tespit edilemedi.

---

[43] Şevḳî Ḍayf, *et-Tercemetu'ş-Şaḫṣiyye*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1956.
[44] Şevḳî Ḍayf, *el-Edebu'l-ᶜArabiyyi'l-Muᶜâṣır fî Mışr*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1961.
[45] Ḍayf, *el-Edebu'l-ᶜArabiyy*, s. 8.
[46] Bkz. Şensoy, a.g.md. s. 32.

2.2.13. el-Buṭûle fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabî

Eser ilk defa 1969 yılında Kahire'de basılmıştır.[47] Eser, genel olarak kahramanlığın ne olduğu, cahiliye ve İslam dönemlerinde gerçekleşen kahramanlık hikâyeleri ve bu dönemlerde Müslümanlarla gayrı Müslimler arasında geçen savaşları konu almaktadır. Bu eserde Arapların ve Müslümanların kahramanlık vasıfları üzerinde durulur. Ayrıca eserde söz konusu savaşlarda kahraman Müslümanların gayrı Müslimleri nasıl yendikleri de destansı bir şekilde ve okuyucuyu kendisine çeken güzel bir dille anlatılmaktadır.

2.2.14. el-Baḥsu'l-Edebi, Tabîᶜatuhu, Menâhicuhu, ᵓUsûluhu, Meṣâdiruhu

Eser ilk defa 1972 yılında Kahire'de basılmıştır.[48] Eser, edebî araştırmaların yapısı, yöntemleri, usulü ve kaynakları hakkında yazılmıştır. Bu konuda literatürde yeterli kaynak olmadığından yazar, bu eseri yazmanın bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.[49]

2.2.15. eş-Şiᶜru ve Ṭavâbiᶜuhu'ş-Şaᶜbiyye ᶜalâ Merri'l-ᶜUṣûr

Eser ilk defa 1977 yılında Kahire'de basılmıştır.[50] Şevḳî Ḍayf, 1973 yılında Riyad Üniversitesi tarafından konferans vermek üzere üniversiteye davet edilmesi sonucu bu eseri yazmaya karar vermiştir.[51] Eser, cahiliye dönemi, İslamî dönem, Abbasilerin ilk dönemi, Abbasilerin ikinci dönemi, devletler ve emirlikler dönemi ve modern dönemde şiirin genel yapısı konularını ele almaktadır. Arap şiirinin tarihteki seyrini, gelişimini ve süreç içerisinde uğradığı değişimleri görmek açısından eser son derece önemlidir.

2.6.16. Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye fî Ḫamsîne ᶜÂmmen

Eser ilk defa 1984 yılında Kahire'de basılmıştır.[52] *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye* kurumunun son elli yıllık (1934-1984) süre zarfında Arap dili konusunda yaptığı

---

[47] Şevḳî Ḍayf, *el-Buṭûle fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabî*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1970.
[48] Şevḳî Ḍayf, *el-Baḥşu'l-Edebi, Tabîᶜatuhu, Menâhicuhu, ᵓUsûluhu, Meṣâdiruhu,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1972.
[49] Bkz. Ḍayf, *el-Baḥşu'l-Edebi*, s. 5.
[50] Şevḳî Ḍayf, *eş-Şiᶜru ve Ṭavâbiᶜuhu'ş-Şaᶜibiyye ᶜalâ Merri'l-ᶜUṣûr,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1977.
[51] Bkz. Ḍayf, *eş-Şiᶜr*, s. 5.
[52] Şevḳî Ḍayf, *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye fi Ḫamsîne Âmen*, Kahire: Cumhuriyetu Mışri'l-ᶜArabi, 1984.

çalışmalar ve bu alandaki katkılarını ele alan eser, bu kurumun tarihi ve önemi hakkında yapılmış değerli bir çalışmadır.

2.2.17. fi't-Turâṯ ve'ş-Şiᶜri ve'l-Luğa

Eser ilk defa 1987 yılında Kahire'de basılmıştır.[53] Bu eser genel itibariyle kültür, şiir ve dil hakkındadır. Bu üç temel başlığın altında çeşitli konular bulunmaktadır. Örneğin; kültür başlığı çerçevesinde kültürle ilgili dört temel mesele ele alınmaktadır: 1. Kültür, dinî ve ilmî bilgiyi nasıl kapsar? 2. Kurᵓân'ın Arap edebî kültürüne katkıları 3. Memlükler döneminde Mısır ve Şam'da Arap edebî kültürünün ihyası ve yenilenmesi 4. Kültürün destekçileri ve muhalifleri arasındaki durumu.[54] Kültür konusu gibi şiir ve dil konuları da çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Eserde kültür, şiir ve dil üçgeni etrafında oluşan bir temanın olduğu görülmektedir.

2.2.18. mine'l-Maşriḳ ve'l-Mağrib Buhûṯ fi'l-Edeb

Eser ilk defa 1998 yılında Kahire'de basılmıştır.[55] Bu kitap Doğu ve Batı Arap medeniyetinden altışar konu başlığı çerçevesinde edebiyat çalışmalarını ele almaktadır. Doğuda cahiliye dönemi ile başlayan kadim bir geleneğin modern dönemde özellikle Kahire'de yapılan çalışmalarla devam ettiği, Batıda ise koca bir Endülüs kültürünün oluşturduğu bir geleneğin olduğu görülür. Dolayısıyla bu eser doğuda ve batıda Arap-İslam kültürünün edebî çalışmaları hakkında yazılmış bir eser olmasından dolayı son derece önem arz etmektedir.

2.2.19. Muḥâdarâtun Mecmaᶜiyye

Eser ilk defa 1998 yılında Kahire'de basılmıştır.[56] Bu eser *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye* kurumunun senelik sempozyumları çerçevesinde Şevḳî Ḍayf'ın sunduğu bildirilerin bir derlemesi şeklindedir. Kitapta fasih Arapça, lehçeler ve nahvin kolaylaştırılması gibi konular ele almaktadır.

---

[53] Şevḳî Ḍayf, *fi't-Turâṯ ve'ş-Şiᶜri ve'l-Luğa,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1987.
[54] Ḍayf, *Fi't-Turâṯ*, s. 3.
[55] Şevḳî Ḍayf, *mine'l-Maşriḳ ve'l-Mağrib Buhûṯ fi'l-Edeb*, Kahire: Dârul-Mışriyyeti'l-Lubnaniyye, 1998.
[56] Şevḳî Ḍayf, *Muḥâdarâtun Mecmaᶜiyye*, Kahire: Mecmauᶜl-Luğatil'l-ᶜArabiyye, 1998.

2.2.20. fi'ş-Şiᶜri ve'l-Fuḳahe fî Mışr

Eser ilk defa 1999 yılında Kahire'de basılmıştır.[57] Bu eser Mısır'da şiir ve mizah alanında yapılan çalışmaları ele almaktadır. Kitabın içeriğine bakıldığında başlıca iki konudan oluştuğu görülür: Birincisi Fatımiler devletinin sonlarına doğru Arap şiiri konusunda çalışan dört şair,[58] ikincisi ise Mısır Edebiyatı'nda mizah konusunda yapılan çalışmalar.

2.2.21. el-Ḥubbu'l-ᶜUzrî ᶜinde'lᶜArab

Eser ilk defa 1999 yılında Kahire'de basılmıştır.[59] Bu kitap Arap Edebiyatı'nda geçen platonik aşk hikâyeleri hakkında yapılmış bir derleme çalışmasıdır. Eserin içeriğine bakıldığı zaman başta Leyla ve Mecnun olmak üzere on bir platonik aşk hikâyesinin anlatıldığı görülür.

2.2.22. ᶜAcâ'ib ve Esâṭîr

Eser ilk defa 2004 yılında Kahire'de basılmıştır.[60] Bu eser, Arapların tarih boyunca topladıkları çeşitli milletler hakkında denizde ve karada geçen ilgi çekici efsanevi masallar hakkındadır. Eserde anlatılan olayların mitolojik özellikleri bulunmaktadır.

2.3. Arap Edebiyatı Tarihi

2.3.1. Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî

Bu çalışma, Şevḳî Ḍayf'ın Arap Edebiyatı Tarihi alanında yapmış olduğu en kapsamlı çalışmadır. Ansiklopedik bir çapta olan bu çalışma şu kitaplardan oluşmaktadır:

a) el-ᶜAṣru'l-Câhilî

Eser ilk defa 1960 yılında Kahire'de basılmıştır.[61] Eser, cahiliye döneminde Arap Edebiyatı'nın durumu, özellikleri ve genel tarihi hakkındadır.

---

[57] Şevḳî Ḍayf, *fi'ş-Şiᶜri ve'l-Fukâhe fî Mısr*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1999.
[58] Bkz. Ḍayf, *fi'ş-Şiᶜr*, s. 17-45.
[59] Şevḳî Ḍayf, *el-Ḥubbu'l-ᶜUzrî ᶜinde'l-ᶜArab*, Kahire: Dârul-Mışriyyeti'l-Lubnaniyye, 1999.
[60] Şevḳî Ḍayf, *ᶜAcâ'ib ve ᶜAsâṭîr*, Kahire: Dâru'l-Hilâl, 2004.
[61] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-Câhilî*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1960.

b) el-ᶜAṣru'l-İslâmî

Eser ilk defa 1963 yılında Kahire'de basılmıştır.[62] Eser, İslamî dönem Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır.

c) el-ᶜAṣru'l-ᶜAbbâsiyyu'l-ᵓEvvel

Eser ilk defa 1966 yılında Kahire'de basılmıştır.[63] Eser, birinci Abbasiler dönemi Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır.

d) el-ᶜAṣru'l-ᶜAbbâsiyyu'ṣ-Ṣânî

Eser ilk defa 1973 yılında Kahire'de basılmıştır.[64] Eser, ikinci Abbasiler dönemi Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır.

e) ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: el-Cezîretu'l-ᶜArabiyye el-ᶜİraḳ, el-Îran

Eser ilk defa 1980 yılında Kahire'de basılmıştır.[65] Bu kitap, Devletler ve Emirlikler Dönemi'nin Irak ve İran Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır.

f) ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Mışr, eş-Şâm

Eser ilk defa 1984 yılında Kahire'de basılmıştır.[66] Bu eser, Devletler ve Emirlikler Dönemi'nin Mısır ve Şam Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır. Bu kitabın ilk baskısında Mısır ve Şam bölümleri birlikte aynı kitabın içinde ele alınmıştır. Ancak daha sonra Şevḳî Ḍayf bir değişikliğe gitmiştir. Şöyle ki; sonraki baskılara bakıldığında Mısır ve Şam bölümlerinin birbirinden ayrıldığı ve bu bölümlerin müstakil kitap şeklinde basıldığı görülür.[67] Bu son şekli dönemleri birbirinden ayırmak açısından daha sistematik görünmektedir. Çünkü diğer kitaplara bakıldığında tüm kitapların ayrı ayrı dönemlere

---

[62] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-İslâmî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1963.
[63] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-ᶜAbbâsiyyu'l-Evvel,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1966.
[64] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-ᶜAbbâsiyyu'ṣ-Ṣânî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1973.
[65] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: 'Asru'l-Duvel ve'l-İmârât: el-Cezîretu'l-ᶜArabiyye el-ᶜİraḳ, el-Îran,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1980.
[66] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-İmârât: Mışr, eş-Şâm,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1984.
[67] Bkz. Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-İmârât: Mışr,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1990; Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-İmârât: eş-Şâm,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1990.

ayrıldığı görülür. Doğrusu konunun sistematiği açısından bu yöntem son derece önemlidir.

g) ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Endulus

Eser ilk defa 1989 yılında Kahire'de basılmıştır.[68] Bu eser, Devletler ve Emirlikler Dönemi'nin Endülüs Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır.

h) ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Libyâ, Ṭûnuṣ, Ṣiḳiliyye

Eser ilk defa 1992 yılında Kahire'de basılmıştır.[69] Bu eser, Devletler ve Emirlikler Dönemi'nin Libya, Tunus, Sicilya Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır.

i) ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: el-Cezâir, el-Mağribu'l-Aḳṣâ, Mûrîtânyâ, es-Sûdân

Eser ilk defa 1995 yılında Kahire'de basılmıştır.[70] Bu eser, Devletler ve Emirlikler döneminin Cezayir, Fas, Moritanya ve Sudan dönemlerinde Arap Edebiyatı Tarihi hakkındadır.

2.4. Edebî eleştiri (Naḳd)

2.4.1. en-Naḳd

Eser ilk defa 1954 yılında Kahire'de basılmıştır.[71] Bu eser genel olarak edebî eleştiri (naḳd) hakkındadır. Yazar, bu eserde edebî eleştirinin (naḳd) kelime anlamı, Batılıların gözünde edebî eleştiri, cahiliye ve İslam dönemlerinde eleştiri, eleştirinin gelişmesi ve Abbasiler döneminde edebî eleştiri gibi konuların yanı sıra, felsefi ve karşılaştırmalı eleştiri gibi edebî eleştirinin türlerine de değinmektedir.

2.4.2. fi'n-Naḳdi'l-Edebî

Eser ilk defa 1962 yılında Kahire'de basılmıştır.[72] Bu kitap edebî eleştiri konusunda önceki kitaba nazaran daha kapsamlıdır. Kitap, edebî eleştirinin tarihsel

[68] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Endulus,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1989.
[69] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Libyâ, Ṭûnuṣ, Ṣiḳiliyye,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1992.
[70] Şevḳî Ḍayf, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: el-Cezâir, el-Mağribu'l-Aḳṣâ, Mûrîtânyâ, es-Sûdân,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1995.
[71] Şevḳî Ḍayf, *en-Naḳd,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1954.
[72] Şevḳî Ḍayf, *fi'n-Naḳdi'l-Edebî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1962.

gelişimi ve edebî eleştiri ile ilgili çeşitli konu başlıklarını içermektedir. Kitapta Aristo'dan (m.ö.384-322) başlamak üzere günümüze kadar edebî eleştiri konusunda yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir.

2.4.3. Fuṣûl fi'ş-Şiᶜri ve Naḳdih

Eser ilk defa 1971 yılında Kahire'de basılmıştır.[73] Bu eser şiir ve şiir eleştirisi konusunda yapılmış kapsamlı çalışmalardan biridir. Kitap, Arap şiir kültürünün geliştirilmesi, Arap musiki şiiri, Abbasiler döneminde şiirin yenilenmesi, çeşitli şairlerin şiirleri ve modern Arap şiirinin gelişimi gibi konuları içermektedir.

2.4.4. fi'l-Edeb ve'n-Naḳd

Eser ilk defa 1999 yılında Kahire'de basılmıştır.[74] Bu kitap edebiyat çalışmalarında birtakım edebî eleştiri teorilerini ihtiva etmektedir.

2.5. Biyografi

2.5.1 Şevḳî Şâᶜiru'l-ᶜAṣri'l-Ḥadîṯ

Eser ilk defa 1953 yılında Kahire'de basılmıştır.[75] Bu eser Aḥmed Şevḳî'nin hayatını ve edebiyat alanındaki önemini anlatan bir incelemedir. Bu kitapta yazar, öncelikle Aḥmed Şevḳî'nin hayatından başlar. Daha sonra edebiyatçı ve eleştirmen kimliği çerçevesinde Aḥmed Şevḳî'yi detaylı bir şekilde ele alır ve ilmî yönden inceler.

2.5.2. İbn Zeydûn

Eser ilk defa 1953 yılında Kahire'de basılmıştır.[76] Eser, önemli şair, edip ve vezirlerden olan İbn Zeydûn'un (ö.463/1071) siyasî, ve ilmî yönü hakkında yazılmış biyografik bir çalışmadır. Bu eserin dışında Şevḳî Ḍayf birçok kitabında İbn Zeydûn için ayrı bir başlık açmıştır.[77] Bu da onun İbn Zeydûn'u ne kadar önemsediğini göstermektedir.

---

[73] Şevḳî Ḍayf, *Fuṣûl fi'i-Şiᶜri ve Naḳdih*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2008.
[74] Şevḳî Ḍayf, *fi'l-Edeb ve'n-Naḳd*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1999.
[75] Şevḳî Ḍayf, *Şevḳî Şâᶜiru'l-ᶜAṣri'l-Ḥadîṯ*, Kahire: Mektebetu'l-ᶜUsre, 2010.
[76] Şevḳî Ḍayf, *İbn Zeydûn,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, thz.
[77] Bkz. Şevḳî Ḍayf, *fi't-Turâṯ ve'ş-Şiᶜri ve'l-Luğa*, s. 137.

2.5.3 maᶜal-ᶜAḳḳâd

Eser ilk defa 1964 yılında Kahire'de basılmıştır.[78] Bu çalışma, Mısırlı gazeteci, düşünür, şair ve edebiyatçı ᶜAbbâs Maḥmûd el-ᶜAḳḳâd (1889-1964) hakkında yapılmış biyografik bir çalışmadır. Eserde Maḥmûd el-ᶜAḳḳâd'ın ilmî çalışmaları ve ilim dünyasındaki yeri hakkında oldukça kapsamlı bilgiler bulunmaktadır.

2.5.4. el-Bârûdî: Râᵓidu'ş-Şiᶜri'l-Ḥadîṯ

Eser ilk defa 1964 yılında Kahire'de basılmıştır.[79] Bu çalışma, Mısırlı şair ve devlet adamı Muḥammed Sami Bâşâ el-Bârûdî (1839-1904) hakkında yapılmış biyografik bir çalışmadır.

2.6. Hatıra

2.6.1. maᶜî

Eser ilk defa 1988 yılında Kahire'de basılmıştır.[80] Bu eser, Şevḳî Ḍayf'ın kendi hayatını ve anılarını yazdığı otobiyografik bir hatıra kitabıdır. Eser, yazar hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir.

2.7. Belagat

2.7.1. el-Belâğa Taṭavvur ve Tarîḫ

Eser ilk defa 1960 yılında Kahire'de basılmıştır.[81] Eser, Arap belagatinin doğuşu, gelişimi ve tarihsel süreç içinde geçirdiği evreleri ele almaktadır. Yazarın en önemli kitaplarından olan eser, bu alanda yazılmış nadir kitaplardan biridir. Çünkü belagat, Şevḳî Ḍayf'ın üzerinde en az çalıştığı alandır. Bu kitapta ön plana çıkan konu başlıklarına ve Şevḳî Ḍayf'ın Arap belagati hakkındaki birtakım yaklaşımlarına tezin ikinci bölümünü oluşturan *Şevḳî Ḍayf'ın Arap Dilindeki Yeri* başlığı altında değinmek uygun görüldü. Bu bölümde kitap tüm konu başlıkları gösterilerek detaylı bir şekilde incelendi.

---

[78] Şevḳî Ḍayf, *maᶜal-ᶜAḳḳâd*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1988.
[79] Şevḳî Ḍayf, *el-Bârûdî: Râᵓidu'ş-Şiᶜri'l-Ḥadîṯ*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1964.
[80] Şevḳî Ḍayf, *maᶜî*, Kahire: Mektebetu'l-ᶜUsre, 2003.
[81] Şevḳî Ḍayf, *el-Belâğa Taṭavvur ve Tarîḫ*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1965.

2.8. Tefsir ve Diğer İslamî İlimler

2.8.1. Sûretu'r-Raḥmân ve Suverun Ḳışârun: ᶜArḍ ve Dirâse

Eser ilk defa 1971 yılında Kahire'de basılmıştır.[82] Şevḳî Ḍayf'ın İslamî ilimler alanında tefsir konusunda yazmış olduğu ilk kitap olma özelliğini taşıyan bu eserde yazar Allah'ın varlığı, birliği, cennet, cehennem, ahiret inancı ve hesap günü gibi itikadi ve kelami meseleleri dokuz kısa sûre çerçevesinde ele almaktadır. Şevḳî Ḍayf'ın bu eseri tefsir ilmi alanında yazılmış önemli eserlerden biridir. Nitekim Ḍayf, tefsir ilmine ayrı bir önem vermiştir.

2.8.2. el-Vecîz fî Tefsîri'l-Ḳurᵓâni'l-Kerîm

Eser ilk defa 1993 yılında Kahire'de basılmıştır.[83] Şevḳî Ḍayf'ın İslamî ilimler alanında yazmış olduğu ikinci kitap olma özelliğini taşıyan bu eser, Kurᵓân surelerinin tefsirleri hakkında yapılmış bir çalışmadır. Bu eserde 114 surenin tamamının tefsirleri hakkında özlü bilgiler mevcuttur.

2.8.3. ᶜÂlemiyyetu'l-İslâm

Eser ilk defa 1996 yılında Kahire'de basılmıştır.[84] Şevḳî Ḍayf'ın bu eseri, İslam'ın tüm insanlığa gönderilmiş bir din olması, herkesin özgür ve eşit olduğu vb. konuları ele alan dinî eser özelliğini taşımaktadır. Ayrıca bu eser, Abdulvahhâb el-Efendî tarafından İngilizceye çevrilmiştir.[85]

2.8.4. el-Ḥaḍâratu'l-İslâmiyye mine'l-Ḳurᵓân ve's-Sunne

Eser ilk defa 1997 yılında Kahire'de basılmıştır.[86] Bu eserde, İslam medeniyeti itikadî, toplumsal, ahlaki ve hukuksal çerçevede ele alınmaktadır. Şevḳî Ḍayf, bu eserde İslam'ın yegâne din olduğu ilkesinden hareketle İslam medeniyetini toplumsal bir zeminde tartışmaktadır.

---

[82] Şevḳî Ḍayf, *Sûretu'r-Raḥmân ve Suverun Ḳışârun: ᶜArḍ ve Dirâse*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1971.
[83] Şevḳî Ḍayf, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Ḳurᶜâni'l-Kerîm*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1994.
[84] Şevḳî Ḍayf, *ᶜÂlemiyyetu'l-İslâm*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1996.
[85] Bkz. Şevḳî Ḍayf, *The Universitality Of İslam,* çev. ᶜAbdulvahhâb el-Efendî, Rabat: İslamîc Educational Scientific, 1998.
[86] Şevḳî Ḍayf, *el-Ḥadâratu'l-İslâmiyye mine'l-Kurᵓân ve's-Sunne*, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1997.

2.8.5. Muḥammed Ḫâtemu'l-Murselîn

Eser ilk defa 2000 yılında Kahire'de basılmıştır.[87] Bu eser, Hz. Muḥammed'in hayatını anlatan kapsamlı bir eserdir. Yazar, eseri yazmaktan duyduğu sevinci eserin muḳaddime bölümünde Allah'a hamd ve senâ ile dile getirmektedir.[88] Bu da onun Hz. Peygambere özel bir muhabbet beslediğini göstermektedir. Nitekim yazarın İslamî ilimler içinde tefsirle birlikte en fazla çalıştığı alan Hz. Peygamber'in hayatı olmuştur. Şevḳî Ḍayf, bu eserinde Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar geçen tüm zaman dilimini ve bu sürede meydana gelen savaşları ve olayları detaylı bir şekilde ele almaktadır.

2.8.6. Muᶜcizâtu'l-Ḳurᵓân

Eser ilk defa 2001 yılında Kahire'de basılmıştır.[89] Bu eser, Kurᵓân'da geçen mucizeler hakkında yapılmış bir çalışmadır.

2.9. Tahkikleri

2.9.1. Kitâbu'r-Red ᶜale'n-Nuḥât, İbn Maḍâ

İbn Maḍâ'nın birtakım konularda nahiv âlimlerine cevap verdiği bu eseri, yazarın nahiv konusundaki görüşlerinin yer aldığı temel kitaplarından biridir. Bilindiği üzere bu eser İbn Maḍâ'nın nahiv ilmi konusunda tartışmalı birtakım görüşlerinin yer aldığı bir eserdir. Şevḳî Ḍayf, bu eseri ilk defa 1947 yılında Kahire'de tahkik etmiştir. Daha sonra 1982 yılında kitabı Kahire'de yeniden tahkik etmiştir.[90] Ayrıca Ḍayf, esere bir de muḳaddime yazmıştır. Ḍayf, yazmış olduğu bu muḳaddimede nahvi kolaylaştırmaya yönelik birtakım ilkeleri ele almış ve tartışmıştır. Bu eser Ḍayf dışında 1979 yılında Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ (1933-2012) tarafından Kahire'de tahkik edilmiştir. Eserin Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ tarafından yapılan tahkiki 1979 yılında Kahire'de neşredilmiştir.

---

[87] Şevḳî Ḍayf, *Muḥammed Ḫâtemu'l-Murselîn,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2000.
[88] Bkz. Ḍayf, *Muḥammed,* s. 5.
[89] Şevḳî Ḍayf, *Muᶜcizâtu'l-Kurᵓân,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2002.
[90] İbn Maḍâ, *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât,* tah. Şevḳî Ḍayf, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1982.

2.9.2. Resâ'ilu'ş-Ṣâḥîb b. ᶜAbbâd, Ṣâḥib b. ᶜAbbâd

Ṣâḥib b. ᶜAbbâd'ın (ö.385/995) çeşitli dinî ve edebî konularda yazmış olduğu mektupların bir derlemesini oluşturan bu eseri Şevḳî Ḍayf, ᶜAbdulvahhâb el-ᶜAẕẓâm ile birlikte 1947 yılında Kahire'de tahkik etmiştir.[91]

2.9.3. Ḫarîdetu'l-Ḳaṣr ve Cerîdetu'l-ᶜAṣr, ᶜİmâduddîn el-İṣfehânî

ᶜİmâduddîn el-İṣfehânî'nin (ö.597/1201) bu kitabını Şevḳî Ḍayf, hocası Aḥmed Emîn ile birlikte 1951 yılında Kahire'de tahkik etmiştir.[92] Bu tahkik çalışması Ḍayf'ın en önemli çalışmalarından biridir. Ayrıca, hocası Aḥmed Emîn ile birlikte bu çalışmayı yapması eseri dikkat çekici kılmaktadır. Son derece zengin bir içeriğe sahip bu eser, İslam dünyasında yetişen önemli şair ve ediplerin biyografilerinin anlatıldığı önemli antolojik bir eserdir.

2.9.4. Naḳṭu'l-ᶜArûs fî Tevârîḫi'l-Ḫulefâ, İbn Ḥazm

Eser Şevḳî Ḍayf tarafından 1951 yılında Kahire'de tahkik edilmiştir.[93] Risale şeklinde olan bu eser halife tarihlerini ele almaktadır. Eseri ayrıca İḥsan ᶜAbbâs (1920-2003) İbn Ḥazm'ın diğer risaleleriyle birlikte neşretmiştir.[94]

2.9.5. el-Muğrib fî Ḥule'l-Mağrib, İbn Saᶜîd el-Mağrîbî

Eser, bölümler halinde farklı yıllarda birden fazla kişi tarafından Kahire'de tahkik edilmiştir.[95] Bu eser, İbn Saᶜîd el-Mağrîbî'nin (ö.685/1286) coğrafi, tarihî ve edebî yönden değer taşıyan bir eseridir. Eserin içeriğine bakıldığı zaman Mısır, Mağrib ülkeleri ve Endülüs hakkında son derece zengin coğrafi bilgiler içerdiği görülür. Şevḳî Ḍayf, bu eserin Endülüs'le ilgili bölümünü, Mısırla ilgili bölümün birinci cildini Zekî Muḥammed

[91] Ṣâḥib İbn ᶜAbbâd, *Resâ'ilu'ş-Ṣâḥîb b. ᶜAbbâd,* tah. Şevḳî Ḍayf, ᶜAbdulvahhâb el-ᶜAẕẓâm, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-ᶜArabî, 1947.

[92] ᶜİmâduddîn el-İṣfehânî, *Ḫarîdetu'l-Ḳaṣr ve Cerîdetu'l-ᶜAṣr*, tah. Şevḳî Ḍayf, Aḥmed ᵓEmîn, Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiḳu'l-Ḳavmiyye, 2005.

[93] Esere ulaşılmadı. Bkz. Şensoy, a.g.md. s. 32.

[94] Bkz. İbn Ḥazm, *Naḳṭu'l-ᶜArûs fî Tevârîḫi'l-Ḫulefâ* (*Resâilu İbn Ḥazm el-Endulusî* içinde), tah. İḥsan ᶜAbbâs, ᶜUmmân: el-Muessetu'l-ᶜArabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1987.

[95] İbn Saᶜîd el-Mağrîbî, *el-Muğrib fî Ḥule'l-Mağrib*, tah. Şevḳî Ḍayf, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1964.

Ḥasan (1908-1957) ve Seyyide İsmaʿîl Kâşif (1915-2015) ile birlikte Kahire'de tahkik etmiştir.[96]

2.9.6. Târîḫu ʾÂdâbi'l-Luğati'l-ʿArabiyye, Cûrcî Zeydân

Eser Şevḳî Ḍayf tarafından 1957 yılında Kahire'de dört cilt halinde tahkik edilmiştir.[97] Ḍayf'ın tahkik ettiği bu eser, Cûrcî Zeydân'nın (1861-1914) Arap Edebiyatı Tarihi hakkında oldukça kapsamlı bilgiler içeren dört ciltlik eseridir. Eser, ilim dünyası için son derece önem arz etmektedir. Ayrıca bu eserin Arap Edebiyatı Tarihi alanında ciltler halinde zengin bir külliyat yazması noktasında Şevḳî Ḍayf'a ilham verdiği söylenebilir. Nitekim sonraki yıllarda Ḍayf, buna benzer bir çalışma ile ilim dünyasına çok önemli katkılarda bulunmuştur.

2.9.7. ed-Durer fi'ḫtişâri'l-Meğâzî ve's-Siyer, İbn ʿAbdulber en-Nemerî

Eser Şevḳî Ḍayf tarafından 1966 yılında Kahire'de tahkik edilmiştir.[98] Bu eser, İbn ʿAbdulber en-Nemerî'nin (ö.463/1071) siyer alanında yazmış olduğu bir eserdir. Bu çalışma, Endülüs'te siyer konusunda yapılan ilk kapsamlı çalışmalardan biridir.

2.9.8. es-Sebʿa fi'l-Ḳırâʿât, İbn Mucâhid

Eser Şevḳî Ḍayf tarafından 1972 yılında Kahire'de tahkik edilmiştir.[99] Bu kitap Kurʾân kıraatleri hakkındadır. İbn Mücâhid'in (ö.324/936) bu eseri Kurʾân'ın yedi kıraati ve bu kıraatler arasındaki farklara dikkat çekmek amacıyla yazılmıştır.

2.10. Hakkında Yapılmış Çalışmalar

2.10.1. Vemîḍu'l-Fikr, Aḥmed Yûsuf ʿAli

Eser, Aḥmed Yûsuf ʿAli tarafından 1989 yılında Kahire'de yazılmıştır.[100] Bu eser, Ṭâhâ Ḥuseyn ve Şevḳî Ḍayf'ın ilmî çalışmaları hakkında yazılmış bir eserdir.

---

[96] Bkz. Şensoy, a.g.md. s. 32.
[97] Cûrcî Zeydân, *Târîḫu ʾÂdâbi'l-Luğati'l-ʿArabiyye*, tah. Şevḳî Ḍayf, Kahire: Dâru'l-Hilâl, 1957.
[98] İbn ʿAbdulber en-Nemerî, *ed-Durer fi'ḫtişâri'l-Meğâzî ve's-Siyer*, Kahire: el-Meclisu'l-Aʿlâ li Şuûni'l-İslamîyye, 1966.
[99] İbn Mucâhid, *es-Sebʿa fi'l-Kırâʿât*, tah. Şevḳî Ḍayf, Mısır: Dâru'l-Meʿârif, 1980.
[100] Aḥmed Yûsuf ʿAli, *Vemîḍu'l-Fikr*, Kahire: Mektebetu'l-ʾÂdâb, 1989.

2.10.2. Şevḳî Ḍayf Sîre ve Taḥiyye: Dirâsât fi'l-Edeb ve'n-Naḳd ve'l-Luğa ve't-Turâṯ, Ṭâhâ Vâdî

Eser, Ṭâhâ Vâdî tarafından 1992 yılında Kahire'de yazılmıştır. Bu eser bazı akademisyenlerin Şevḳî Ḍayf hakkında yapmış olduğu birtakım çalışmalardan oluşmakta olup Ṭâhâ Vâdî (1937-2008) tarafından yayına hazırlanmıştır.[101]

2.10.3. Şevḳî Ḍayf fî ᶜUyûni Ṣafvetin mine'l-Aᶜlâm, Semîre Ṣâdik Şaᶜlân

Şevḳî Ḍayf ve ilmî çalışmaları hakkında yazılan bu eser Semîre Ṣâdik Şaᶜlân tarafından 2003 yılında Kahire'de yayına hazırlanmıştır.[102]

2.10.4. Şevḳî Ḍayf ve Tarîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî, Muṣṭafâ ᶜAbduşşafî Muṣṭafâ

Şevḳî Ḍayf ve ilmî çalışmaları hakkında yazılan bu eser Muṣṭafâ ᶜAbduşşafî Muṣṭafâ tarafından 2006 yılında İskenderiye'de yayına hazırlanmıştır.[103]

2.10.5. Şevḳî Ḍayf: Lemeḥât ve Kelimât, Maḥᶜmûd Fevzî el-Munâvî

Şevḳî Ḍayf ve ilmî çalışmaları hakkında yazılan bu eser Maḥᶜmûd Fevzî el-Munâvî tarafından 2007 yılında Kahire'de yayına hazırlanmıştır.[104]

3. İLMİ ÜSLUBU VE METODU

Şevḳî Ḍayf, ikinci bölümde de görüleceği üzere Arap dilinin fasih konuşulması için birçok çalışma yapmış bir ilim adamıdır. Arap dilinin gramer yapısını daha modern bir şekle koymaya çalışan ve fasih Arapça konusunda da hassas olan Ḍayf, kaleme aldığı eserleri açık, anlaşılır ve sade bir dille yazmıştır. Ancak bu eserleri anlayabilmek için sağlam bir Arapça temelinin olması gerekmektedir. Çünkü Şevḳî Ḍayf her ne kadar fasih Arapça ile eserlerini yazmışsa da neticede kullanmış olduğu üslup oldukça bilimseldir. Onun dili bilimsel bir şekilde kullanması başta dil ve edebiyat olmak üzere ilmî konularda geniş bir bilgi birikimine ve derin bir kültüre sahip olduğunu göstermektedir.

[101] Esere ulaşılmadı. Bkz. Şensoy, a.g.md. s. 32.
[102] Esere ulaşılmadı. Bkz. Şensoy, a.g.md. s. 32.
[103] Esere ulaşılmadı. Bkz. Şensoy, a.g.md. s. 32, 33.
[104] Maḥmûd Fevzî el-Munâvî, *Şevḳî Ḍayf: Lemeḥât ve Kelimât,* Kahire: Merkezu'l-İḥrâm, 2007.

Şevḳî Ḍayf, lehçelerin toplumun bir gerçeği olduğunu ancak fasih Arapçayı tahrif ettiğini söyler. Bu yüzden o, görüldüğü kadarıyla eserlerini kaleme alırken oldukça zevkli ve okuyucuyu kendine çeken fasih bir Arapça kullanmıştır.[105]

Şevḳî Ḍayf, dinî konularda oldukça hassas olmuştur. O, Kurʾân ve sünnete de sıkı bir şekilde bağlı kalmıştır. Nitekim yazar, başta tefsir olmak üzere İslamî ilimlerin birçok dalında eser kaleme almıştır. Onun bu yönü üslubuna da yansımıştır. Çünkü bazı konuları anlatırken yer yer ayet ve hadislerden çeşitli örnekler getirmiş, eserlerinin önsözlerini de Allah'a hamd ederek sonlandırmıştır. Örneklerle birlikte Ḍayf, kelimenin yanlış kullanılma nedenlerini gramer kurallarını referans göstererek açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca o, bazı hatalı kullanımların benzerlerinin Kurʾân'da ve hadislerde geçtiğini bunun da aslında farklı bir kullanım olduğunu söyleyerek konuyu izah etmeye çalışmıştır. Bu da onun bir tezi savunurken delil göstermeye önem verdiğini gösterir.

Şevḳî Ḍayf'ın eserlerini yazarken kullandığı metoda gelince; yazar öncelikle çalışacağı konuyu kapsamlı bir şekilde araştırır ve araştırma sonucunda konu hakkında eser yazmanın gerekli olduğuna karar verir. Daha sonra eseri yazmaya başlar. Konuyla ilgili yapılan çalışmaları yazdığı eser içinde zikreder ve bunların eksik ya da hatalı yönlerini belirtir.

Onun ilmî çalışmalardaki yöntemi hocası Ṭâhâ Ḥuseyn'in yöntemiyle hemen hemen aynıdır. O, tarih ve edebiyat konusunda tekâmülcü bir yöntemi takip eder. Bu yönteme göre şiir, nesir (düz yazı) ve belagat aynen diğer varlıklar gibi basitten karmaşığa doğru yükselir ve ardından tekrar yavaş yavaş aşağıya doğru iner.[106] Bu metot, tedrici bir yaklaşımla konunun izah edilmesi açısından son derece önemlidir. Nitekim yazarın eserlerine bakıldığında konuların basitten karmaşığa doğru sıralandığı görülür.

[105] Bu konu, çalışmanın ikinci kısmında "Fasih Arapça ve lehçeler üzerine yaptığı çalışmalar-Mısır lehçesi örneği" başlığı altında geniş bir şekilde ele alınmıştır.
[106] Şensoy, a.g.md. s. 32.

Şevḳî Ḍayf ele aldığı bir eseri yazarının tecrübelerine, hislerine, duygularına, arzularına ve yaşadığı dönemin genel psikolojik durumuna bakarak incelemeye çalışmıştır. Bu da yazarın psikolojik metodu kullandığını göstermektedir.[107]

Şevḳî Ḍayf bir yazarın kullanmış olduğu kaynak eserlerin güvenilir olup olmadığını tespit etmek için eserleri bulup teker teker incelemiştir. Bu durum onun tahkik metodunu da kullandığını göstermektedir.

[107] Hülya Özen, *Şevḳî Ḍayf'ın en-Naḳd ve fi'n-Naḳdi'l-Edebi Adlı Eserinin İncelenmesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2013, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEVKİ DAYF'IN ARAP DİLİNDEKİ YERİ

1. NAHİV ALANINDAKİ YENİLİKÇİ ÇALIŞMALARI

Şevḳî Ḍayf nahivle ilgili orijinal sayılabilecek eserler yazmıştır. İlk bölümde bu eserlerin hepsi teker teker tanıtıldı. Ḍayf'ın özellikle nahiv ekolleri ve nahvin kolaylaştırılması konuları üzerinde çok durduğu tespit edildi.

Şevḳî Ḍayf'ın nahivle ilgili birtakım yenilikçi ve kolaylaştırıcı görüşleri vardır. Yazar, yaptığı kapsamlı araştırmalar neticesinde mevcut nahiv kitaplarının günümüz ihtiyaçlarına gereken faydayı sağlama konusunda eksik kaldığını görmüş ve bu konuda eser kaleme almıştır. Ancak yazarın nahiv konusundaki yenilikçi yaklaşımlarına geçmeden evvel nahiv konusunda yapılan birtakım yenilikçi çalışmalardan söz etmek gerekir. Bu yüzden bu konu ilerleyen sayfalarda müstakil bir başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümde başlangıçtan günümüze kadar nahivde yenilikçi yaklaşımlar daha çok Şevḳî Ḍayf'ın eserleri çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır. Bu konuda ileri sürülen görüşlerin uygulanabilir olup olmadığı da ayrıca tartışılacaktır.

1.1. Şevḳî Ḍayf'tan Önce Nahvi Kolaylaştırmaya Yönelik Girişimler

1.1.1. İlk Dönemlerdeki Yenilikçi Yaklaşımlar

Nahvi kolaylaştırma fikri birçok araştırmacıya göre 20. yüzyılda ortaya çıkmış bir fikirdir. Ancak gerçek böyle değildir. Çünkü nahvi kolaylaştırma düşüncesi, Şevḳî Ḍayf'ın da belirttiği üzere, yaklaşık bin sene önce hicri üçüncü yüzyılda Câḥiẓ (ö.255/869) ile ortaya çıkmıştır.[108] Bu fikir ilk dönemlerden beri tartışılagelmektedir. Hatta bu konuda ilk girişimleri hicri ikinci yüzyıla kadar götürmek de mümkündür. Nitekim bu devirde yaşamış ve Arap Dili ve Edebiyatı ile ilgili önemli çalışmalar yapmış olan el-Ḫalef el-Aḥmer (ö.180/796) nahiv kurallarının zorluğuna tepki niteliğinde *el-*

[108] Ḍayf, *Teysîr*, s. 11-14.

Muḳaddime fi'n-Naḥv adlı eseri yazmıştır. Onun bu eserini nahiv kurallarını kısaltmak[109] amacıyla yazdığı söylenebilir.[110] Nahvi öğrenciyi boğan ayrıntılardan arındırarak daha kısa bir hale getirmek amacıyla yazılan bu eserlerin sonraki dönemlerde büyük etkisi olmuştur. Dilciler muhtasar nahiv kitaplarının yanında "tecdîd (yenileme) ve iḥyâ (canlandırma)" başlığını taşıyan eserler kaleme almaya başlamışlardır.

Şevḳî Ḍayf'ın tespitlerine göre Câḥiẓ nahvi kolaylaştırmaya yönelik birtakım girişimlerde bulunmuştur.[111] Hatta bir risalesinde çocuklara Arapça öğreten bir öğretmene nahvi ayrıntısına girmeden kolay bir yoldan öğretmesi konusunda birtakım telkinlerde ve uyarılarda bulunmuştur.[112] Dolayısıyla Câḥiẓ, burada öğrenci-uzman ayrımına dikkat çekmektedir. Yani ona göre çocuklara ihtiyaçları ölçüsünde nahiv öğretilmeli ve gereksiz teferruatlara da girilmemelidir. Bu yaklaşım sonraki dönemlerde etkisini göstermiş ve nahiv kitapları yazılırken muhatabın seviyesine göre yazılmaya özen gösterilmiştir. Sözgelimi çocuklara nahiv öğretmek için yazılan eserler daha çok muhtasar eser özelliği taşımaktadır. Câḥiẓ'in bu yaklaşımı pedagojik bir kaygı taşıması açısından son derece önemlidir. Çünkü eğitim ve öğretimin muhatabın seviyesine ve yaşına göre yapılması gerekmektedir.

Dikkati çeken diğer önemli bir husus nahvin zorluğu ve kolaylığı meselesi konusunda Câḥiẓ ile el-Aḫfeş arasında geçen tartışmadır. Câḥiẓ *Kitâbu'l-Ḥayevân* adlı eserinde "Ebu'l-Ḥasan el-Aḫfeş'in kitaplarının anlaşılmazlığı" isminde bir başlık açmış ve bu başlık altında şunları söylemiştir: "Ben Ebu'l-Ḥasan el-Aḫfeşe "sen nahiv konusunda insanların en bilginisin, kitaplarını neden anlaşılır bir dille yazmıyorsun? Zihnimiz kitaplarının bir kısmını kavrar ama çoğunu kavrayamaz. Birtakım zor

---

[109] İlk dönemlerde yazılan muhtasar nahiv kitaplarının yazılış amaçları, metotları ve genel değerlendirmeleri için bkz. Muharrem Çelebi, "Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sayı 7, (1989), s.s. 1-31.

[110] Yusuf Doğan, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* c. 8, sayı 3, (2008), s. 183.

[111] Ḍayf, *Teysîr,* s. 3, 4.

[112] Şevḳî Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması, " çev. Ali Bulut, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* c. 7, sayı 3, (2007), s. 211.

meseleleri ileri sürüp kolay meseleleri ertelemenin nedeni ne?" Bana şöyle dedi: "Ben kitaplarımı Allah için (yani Allah'ın rızasını kazanmak ya da sevap için) yazmadım, benim kitaplarım din kitabı da değildir. Eğer ben kitaplarımı senin dediğin şekilde yazmış olsaydım insanların dil meselelerinde bana pek ihtiyacı kalmazdı…""[113]

Görüldüğü üzere Câḥiẓ, el-Aḫfeş'e nahiv kitaplarının anlaşılmaz olduğunu belirtmekle aslında nahvin kolaylaştırılması gerektiğinin altını çizmektedir. Demek ki ilk dönemlerden itibaren nahiv konularının daha kolay bir dille yazılması gerektiği yönünde talepler mevcuttu. Bu çerçevede nahiv konusunda muhtasar denilen eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu minvalde yazılan bazı eserleri şu şekilde göstermek mümkündür: ez-Zeccâcî (ö.337/948): *el-Cumel fi'n-Naḥv,* Ebû Caᶜfer en-Naḥḥâs (ö.338/949): *Kitâbu't-Tuffâḥa,* İbn Babşâz (ö.469/1076): *el-Muḳaddime,* Berrî (ö.582/1186): *Muḳaddime,* İbn Âcrûm (ö.723/1323): *Muḳaddime (el-Âcrûmiyye),* Ebû Ḥayyân (ö.745/1345): *el-Lumḥatu'l-Bedriyye fî ᶜİlmi'l-ᶜArabiyye,* İbn Hişâm (ö.761/1360): *Ḳatru'n-Nedâ ve Bellu's-Ṣadâ,* Ḫâlid el-Ezherî (ö.905/1499): *el-Muḳaddimetu'l-Ezheriyye fî ᶜİlmi'l-ᶜArabiyye,* ᶜAbdulvehhâb eş-Şaᶜrânî (ö.973/1565): *Lubâbu'l-İᶜrâb el-Mâniᶜ mine'l-Laḥn fi's-Sunne ve'l-Kitâb.*[114]

Bu eserlere benzer başka eserler de mutlaka vardır. Bunların hepsini teker teker saymak maksadı aşacağından bu kadarıyla yetinildi. Burada önemli olan bu eserlerde nahiv kurallarının ana hatlarıyla ele alınmış olması ve gereksiz ayrıntılara yer verilmemesidir. Temel nahiv kurallarının bir nevi özet şeklinde yazıldığı bu eserlerin benzerleri modern dönemde de yazılmıştır. Örneğin; Ali el-Cârim ve Muṣṭafâ Emin'in nahvi daha kolay öğretmek maksadıyla kaleme aldıkları *en-Naḥvu'l-Vâḍiḥ fî Ḳavâᶜidu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye* adlı kitaplar bu tür çalışmalar arasında gösterilebilir.

[113] Câḥiẓ, *Kitabu'l-Ḥayevân,* tah. ᶜAbdusselâm Harûn, Beyrût, 1965, s. 91, 92.
[114] Ḍayf, *Teysîr*, s. 211, 212.

Nahiv konusunda muhtasar eserlerin yazılması bu ilme yenilik getirme (ıslah) kaygısıyla yapılmış bir faaliyettir. Bunun yanında nahiv ilmine yenilik getirme çalışmaları da yapılmıştır. Bu durum, nahve yönelik yenilikçi yaklaşımlar muhtasar eserlerin yazılması ve ıslah çalışmalarının yapılması şeklinde iki yönde ilerlediğini gösterir. Muhtasar eserlerin yanı sıra nahvi ıslah etmek ve daha kolay hale getirmek amacıyla tecdîd (yenileme), iḥyâ (canlandırma) ve teysîr (kolaylaştırma) isimleri altında çeşitli eserler kaleme alınmıştır.

Nahvi kolaylaştırma amacıyla yapılan girişimlerden biri de ᶜâmil (**عامِل**)[115] teorisine karşı çıkan Sibeveyh'in öğrencilerinden olan Ḳuṭrub (ö.206/821-822) tarafından yapılmıştır. Nahiv ilminin temel tartışma konularından biri olan ᶜâmil teorisine karşı çıkan Ḳuṭrub, bu noktada iᶜrâb fikrinin medeniyetle bağdaşmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca o, cem-i –müzekker-i sâlim (kurallı eril çoğullar)[116] kelimelerin sonlarının her zaman ي (yâ) ile okunması gerektiğini söylemektedir.[117] O, iᶜrâbın zannedildiği gibi anlamlara işaret etme, kelimeleri birbirinden ayırma gibi bir işlevinin olmadığını da belirtmiştir. Ḳuṭrub, iᶜrâb düşüncesine karşı çıkanlar içinde çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü ilk dönem dilcilerinden olması ve iᶜrâb fikrine karşı cephe alması tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Kendisi tarafından yazıldığı iddia edilen ancak günümüze ulaşamayan *ᶜİlelu'l-Naḥv* adında bir eseri de bulunmaktadır.[118]

Onun iᶜrâba karşı olması modern dönemde de etkisini göstermiştir. Hatta bu fikir daha da ileri götürülmüş ve geliştirilmiştir. Ayrıca bu konuda daha sistematik çalışmalar da yapılmıştır. Özellikle 21. yüzyılın başlarında Ḳâşim Emîn (1863-1908) gibi dilciler

---

[115] ᶜÂmil, Kelime sonlarındaki değişikliğin sebebi olan etken şeklinde tanımlanabilir. Bu değişiklikten etkilenen kelimeye de maᶜmûl **(مَعْمُوْل)** denir. ᶜÂmil teorisini en fazla kullanan nahiv ekolleri önce Basra sonra da Kufe ekolüdür. Nahiv ekolleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Salih Zafer Kızıklı, *Arap Grameri Ekolleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2005; Şevḳî Ḍayf, *el-Medâris;* Yakup Civelek, *Arap Dilinde İᶜrâb Olgusu*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2003, s. 44.

[116] Cem-i –müzekker-i sâlim, akıllı varlıklar için kullanılan mufred (tekil) bir ismin sonuna **ونَ** veya **ينَ** harflerini eklemek suretiyle elde edilen çoğul kelimelerdir. **مُعَلِّمُوْنَ** (öğretmenler) - **مُعَلِّمٌ** (öğretmen) gibi.

[117] Doğan, a.g.m. s. 190.

[118] Civelek, *a.g.e.* s.102.

iᶜrâb olgusuna karşı çıkmışlardır. Ḳâşim Emîn, "Avrupalının genelde anlamak, Arapların ise sadece okuduğu metni anlamak için okuduğunu, bu yüzden, iᶜrâbın terkedilmesi ve Türkçede olduğu gibi kelimelerin sonlarının sukûnlu okunması gerektiğini"[119] ifade etmektedir.

İbn Cinnî (ö.392/1002) de ᶜâmil konusunda birtakım yenilikçi görüşler ileri sürmüştür. Ona göre nahiv âlimlerinin kelime sonlarının hareke durumunu birtakım lafzi ve manevi ᶜâmillere dayandırmaları yanlıştır. Burada temel ᶜâmil, mütekellimin yani konuşan kimsenin kendisidir.[120] Bu görüşüyle İbn Cinnî ᶜâmil teorisine karşı çıkmıştır. Bu da onun Ḳuṭrub'dan sonra ᶜâmil teorisine karşı çıkanlardan biri olduğunu göstermektedir. Aslında bu yaklaşımlarıyla gerek Ḳuṭrub gerekse İbn Cinnî nahiv ilmine yeni bir bakış getirmeye çalışmıştır. Bu durum, ilk dönemlerden itibaren nahiv meselelerine karşı yenilikçi yaklaşımların ortaya çıkmaya başladığını gösterir. Ayrıca bu tür yaklaşımlar sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

İbn Cinnî her ne kadar ᶜâmil fikrine karşı çıksa da kitabının birçok yerinde bu kelimeyi kullanmaktan çekinmemiştir. O, ᶜâmil lafzını terim olarak kullanmaya devam etmiştir. Örneğin; Hiçbir ᶜâmilin mebnî (son harfi ve harekesi değişmeyen) kelimelerin sonunu değiştirmeyeceğini söylemesi gibi.[121] Görüldüğü üzere İbn Cinnî, ᶜâmil teorisine karşı çıkmasının yanı sıra onu terim olarak kullanmaya devam etmiş ve bunun yerine de alternatif bir terim koyamamıştır.

Nahvin kolaylaştırılması konusunda fikir beyan eden âlimlerden olan Fârâbî (ö.339/950) ise, Arapçaya dil açısından bakmanın gerekli olduğunu söylemektedir. Ona göre dilin tüm milletlerde temelde iki görevi bulunmaktadır: Birincisi kelimeleri ve anlamlarını ezberlemek, ikincisi ise kelimelerin yapılarını öğrenmektir. Ayrıca o,

[119] Civelek, *a.g.e.* s. 103-104.
[120] İbn Cinnî, *el-Ḫaṣâiṣ,* tah. Muḥammed Ali en-Neccâr, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Miṣriyye,1952, c. 1, s. 110.
[121] İbn Cinnî, *a.g.e.* s. 37.

birtakım dil öğretim tekniklerinin yanlış taraflarına da değinmiş ve bu konuda yenilikçi bir tavır sergilemiştir.[122]

Fârâbî'nin nahiv ilmine bakışı birtakım nahiv kurallarını reddetmek ya da toptan kaldırmak şeklinde olmamıştır. O, nahiv ilmini de ᶜâmil fikrini de reddetmez. Nahiv ilmini şu şekilde tanımlar: "İsim ve fiillerin sonunda oluşan değişiklikleri konu edinen konuşma ilmi."[123] Onun bu tanımı yaparak ᶜâmil teorisine vurgu yaptığı görülmektedir.

1.1.2. Endülüs'teki Yenilikçi Yaklaşımlar

Endülüs'te nahvi kolaylaştırmaya yönelik ilk girişimler Zahirî mezhebinin öncüsü olan İbn Ḥazm (ö.456/1064) tarafından başlatılmıştır. İbn Ḥazm'ın yaşadığı dönemde nahiv tartışmaları kelamcıların ve usulcülerin tartışmalarından etkilenerek pratik boyuttan ziyade teorik bir boyutta olmuştur. Bu dönemde nahiv tartışmaları kıyas, illet ve ᶜâmil teorisi etrafında şekillenmiştir.[124] İbn Haẓm Zahirî olması nedeniyle nahve bu mezhebin perspektifinden bakmıştır. Zahirî mezhebinin temel özelliği lafızların olduğu gibi kabul edilmesidir. Nasları zahiri anlamlarına göre değerlendiren bu mezhebin en kuvvetli temsilcisi de İbn Haẓm olmuştur. Dolayısıyla onun nahiv anlayışı da kendi mezhebinin usulü çerçevesinde şekillenmiştir.

İbn Ḥazm'a göre nahiv; "lafızların hareke ve harflerinin değişmesi suretiyle anlamlarında meydana gelen değişiklikleri bilmektir. Sözgelimi fâᶜilin (eylemi yapan, özne) refᶜ (ötre/ḍamme), mef'ûlün naṣb (fetḥa), muzâfın kesre, emir ve nehyin cezm (sukûn) olması; teṯniye (ikil) ve cemᶜin yâʾ (ي) ile naṣb, teṯniyenin elif (ا) ile refᶜ, cemᶜin de vav (و) ile refᶜ olması vb. örnekler bu tanım doğrultusundadır. Kuşkusuz nahiv ilmini bilmeyen kişi okuduğu ilimleri anlamakta zorluk çeker."[125]

---

[122] Bkz. Fârâbî, *İḥṣâu'l-ᶜUlûm*, tah. Ali Bou Melḥem, Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1994, s. 17-25.
[123] Fârâbî, *a.g.e.* s. 22.
[124] Doğan, a.g.m. s. 192.
[125] İbn Ḥazm, *Merâtibu'lᶜUlûm (Resâilu İbn Ḥazm el-Endelûsî* içinde), tah. İḥsan ᶜAbbâs, ᶜUmmân: el-Muessetu'l-ᶜArabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1987, s. 66.

İbn Ḥazm'a göre gramer kuralları belirlenirken Arapların günlük konuşmaları esas alınmalıdır. Böylece o, semâᶜ (işitme) metodunu kabul edip refᶜ, naṣb, cer ve cezmden oluşan iᶜrâb olgusunu ᶜâmil teorisine karşı çıkarak reddetmiştir. Onun ᶜâmil teorisine karşı çıkması metodolojik; nahvin ayrıntıya ve gereksiz konulara girmeden öğretilmesi gerektiği yönündeki yaklaşımı da pedagojik bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Kuşkusuz İbn Ḥazm'dan sonra gelen İbn Tûmert (ö.524/1130), İbn Maḍâ ve İbn Ruşd (ö.520/1126) büyük oranda ondan etkilenmiştir.[126]

İbn Ḥazm'ın nahiv ilmine ne kadar önem verdiği bu örnekten de anlaşılmış oldu. Ancak Zahirî olduğu için nahiv ilminde derinleşmeyi faydasız bulmakta; illet, kıyas, takdiri ve manevi ᶜâmilleri aslı olmayan şeylerden saymaktadır. Bunun nedeni Zahirî mezhebinin olaylara akıl ve mantık eksenli değil de zahirî/lafızcı bir bakış açısıyla bakmasıdır. İllet, kıyas ve ᶜâmil gibi meseleler mantık ve akıl yürütmeyle ilgili meselelerdir. Dolayısıyla İbn Ḥazm'ın bu konudaki yaklaşımının arka planı çok kolay bir şekilde anlaşılabilir.

İbn Ḥazm'dan sonra gelen ve onun görüşlerinden büyük ölçüde etkilenen İbn Tûmert, Zahirî mezhebine mensup biridir. O da İbn Ḥazm'ın yaptığı gibi kıyas ve illete karşı çıkmıştır. Onun kıyas ve illet fikrine karşı çıkmasının arka planında dinî ve ideolojik bir kaygı vardır. Esasında o, fıkıh ve kelam ilimlerinde kıyas ve illetin kullanılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre hüküm bu delillerle değil, semâᶜya dayanmalıdır.[127] İbn Tûmert, aynı tavrı nahiv için de sürdürmüş, nahivde kıyas ve illete karşı çıkmıştır.

İbn Ḥazm ve İbn Tûmert'in Zahirî mezhebine mensup olmaları ve bu mezhebin propagandasını yapmaya çalışmaları onları dilde kıyas, illet ve ᶜâmil gibi olguları reddetmeye götürmüştür. Zira onlar mensup oldukları mezhebe toz kondurmama gayesiyle dil meselelerine yaklaşmışlardır. Bu da onların ilimde objektif olmadıklarını

[126] Doğan, a.g.m. s. 194.
[127] Doğan, a.g.m. s. 195.

göstermektedir. Ayrıca onlar kıyas, illet ve ᶜâmili reddettikten sonra bunların yerine semâᶜyı önermekle pek de sistematik bir öneride bulunmadıklarını göstermiş oldular. Çünkü semâᶜ her zaman güvenilecek bir yöntem değildir. İnsan hafızası nisyanla maluldür. Dolayısıyla semâᶜda yanılma payı her zaman mevcuttur.

İbn Ḥazm'dan büyük ölçüde etkilenen bir diğer Zahirî dilci ve fakih İbn Maḍâ önceleri Malikî mezhebine mensuptu. O, Zahirî mezhebine mensup olduktan sonra İbn Ḥazm'ın nahiv konusundaki görüşlerini benimsemiştir. Hatta o, daha da ileri giderek ᶜâmilleri, bunların dayandığı illet ve kıyasları[128] reddederek sadece harekelerin varlığını kabul etmiştir.[129]

İbn Maḍâ, nahiv konusundaki temel görüşlerini, yazmış olduğu *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât* adlı eserinde açıklamıştır. Onun bu kitabı yazmaktaki amacı nahvi fazlalıklardan arındırmak ve nahiv âlimlerini hatalı gördüğü birtakım konularda uyarmaktır.[130]

Bu kitabı ilk defa 1947 yılında Şevḳî Ḍayf tahkik etmiş ve kitaba bir de giriş yazmıştır. Ḍayf, bu kitapla ilk tanışmasının tesadüf eseri olduğunu ve bu tanışma neticesinde kitabı tahkik etmeye karar verdiğini söyler.[131] Ḍayf, daha sonra eline geçirdiği bir başka yazmayı da göz önünde bulundurarak eseri 1982 yılında Mısır'da yeniden neşretmiş ve daha önce yazmış olduğu giriş kısmı dışında kitabın yazarı ve içeriği hakkında birtakım bilgiler eklemiştir.[132] İbn Maḍâ'nın bu kitabı ayrıca Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ tarafından da tahkik edilmiştir. Bu bölümde her iki tahkik de temel alınarak İbn Maḍâ'nın nahiv konusundaki yaklaşımları irdelenmeye çalışılacaktır.

---

[128] ᶜÂmil-iᶜrâb ilişkisinin fıkıh usulündeki illet, sebep ve kıyas ilişkisine olan benzerliği konusunda detaylı bilgi için bkz. Kadir Kınar, "Arap Gramerinde ᶜÂmil Teorisi", *Bilimnâme,* c. 21, sayı 2, (2006), s.160-166.

[129] Doğan, a.g.m. s. 195.

[130] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Şevḳî Ḍayf, s. 76.

[131] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 213, 214.

[132] Harun Öğmüş, "Nahvin Kurᵓân'ın Anlaşılmasına Etkisi Bağlamında İbn Maḍâ el-Kurtubi'nin Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 35, sayı 2, (2008), s.6.

İbn Maḍâ, *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât* adlı eserinde genel olarak şu konular üzerinde durur: ᶜÂmil teorisinin reddi, ikinci ve üçüncü sıradaki illetlerin reddi, kıyasın reddi, gereksiz kuralların nahivden çıkarılması. Onun bu konular bağlamında nahvin kolaylaştırılması hakkındaki görüşleri temelde üç esasa dayanır: Birincisi ᶜâmil teorisini reddetmek, ikincisi harf-i cerrin muteᶜallaḳı,[133] üçüncüsü ise gereksiz kullanımları dilden atmaktır.[134] Her mesele için ayrı bir başlık açan ve bu konuları sistematik bir şekilde tartışan İbn Maḍâ'nın bu üç probleme nasıl yaklaştığına bir göz atalım:

İbn Cinnî ᶜâmil teorisine karşı çıkmıştı. İbn Maḍâ da, ᶜâmil teorisini kabul etmez. Çünkü ᶜâmil teorisi te'vil, illet ve kıyasla bağlantılı bir meseledir. Zahiri mezhebinde de te'vil, kıyas ve illete karşı olumsuz bir bakış açısı olduğundan dolayı İbn Maḍâ ᶜâmil teorisine karşı çıkmıştır.[135] İbn Maḍâ, ᶜâmil teorisini reddederken özellikle gizli ᶜâmil fikrine karşı çıkar. Ona göre böyle bir durum varsayımdan ibarettir, bunun ne aslı ve ne de böyle olduğuna dair bir delil vardır.[136] Ayrıca o, Sibeveyh'in ᶜâmil konusundaki yaklaşımları için de "apaçık fesat" der.[137] Ona göre sanki nahiv âlimleri, **ضَرَبَ زيدٌ عَمْرا** (Zeyd, ᶜAmr'ı dövdü) örneğinde geçen **زيدٌ** (Zeyd) kelimesindeki refᶜ ve **عَمرو** (ᶜAmr) kelimesindeki naṣb durumunu **ضَرَبَ** (dövdü) fiili yapmış gibi ifade ederler.[138] Aslında Zahirî mezhebinin fiillerin asıl sahibinin Allah olduğu yönündeki yaklaşımının ᶜâmil teorisiyle ilişkisi var denilebilir. Çünkü İbn Maḍâ'ya göre tüm yaratılmışların fiilleri hep Allah'ın fiilidir. Bu yüzden lafzi olsun manevi olsun nahivdeki ᶜâmillerin amel ettiğini

[133] Muteᶜallaḳ; Harf-i cerrin (edat) bağlı olduğu kelimedir. Örneğin; **حَصَلَ زَيْدٌ في الْبَيْتِ – زَيْدٌ في الْبَيْتِ** (Zeyd evdedir) cümlesinde **حَصَلَ** (elde etmek, kazanmak) fiili muteᶜallaḳtır. Ancak bu fiil hazf olunmuştur (düşmüştür). Çünkü cümlenin anlam örgüsü çerçevesinde harf-i cerr olan **في** (-de/-da/içinde) ile mecrûr (son harekesi kesre olan isim) olan **الْبَيْتِ** (ev) kelimesi bu anlamı içermektedir.

[134] Doğan, a.g.m. s. 197.

[135] Ali Bulut, "İbn Maḍâ'nın Arap Dilindeki ᶜÂmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri", *Nüsha Dergisi*, c. 4, sayı 23, (2006), s. 64.

[136] İbn Maḍâ, *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, Kahire: Dâru'l-İᶜtisâm, 1979, s. 73.

[137] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 69.

[138] Bulut, a.g.m. s. 65.

kimse iddia edemez. Çünkü bunların iradeleriyle herhangi bir şey yapmaya güçleri yoktur.[139]

Bu meseleye İbn Maḍâ'nın *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât*'ını tahkik eden Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ farklı bir açıdan bakmaktadır. Ona göre hiç kimse gerçek fâᶜilin insan olduğu iddiasında değildir. Hiçbir nahiv âliminin lafızların ya da anlamların gerçek birer ᶜâmil olduğunu söylemediğini, sadece cümlenin bağlamından dolayı bazı nahiv alimlerinin iᶜrâbı izah etmek için mecazi anlamda bunları böyle adlandırdıklarını söyler.[140]

Burada dikkat edilmesi gereken nokta İbn Maḍâ'nın ᶜâmil teorisini reddederken bir noktada çelişkiye düşmesidir. Zira o, naṣb eden ve cezm eden edatları kabul etmektedir.[141] Ancak muḍâriᶜ (şimdiki ve geniş zaman) fiili gizli **أنْ** ile naṣb eden ᶜâmilleri ise kabul etmez.[142] Görüldüğü üzere İbn Maḍâ burada açık bir şekilde çelişkiye düşmüştür. Zahiri mezhebine mensup olduğundan gizli zamiri de kabul etmez. Örneğin; **قامَ زيدٌ** (Zeyd ayağa kalktı) örneğinde **قامَ** (kalktı) fiili **هوَ** (eril için o) şeklinde gizli (mustetîr) bir zamire muhtaç değildir. Çünkü bu fiilin böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. Kendisiyle beraber gelen isimle birlikte bu fiil gerekli anlamı zaten taşımaktadır.[143] **يَقُومُونَ** (eril için onlar oturuyorlar) - **قِمْنَ** (dişil için onlar oturdular) - **قامُوا** (eril için onlar oturdular) - **قامَا** (eril için o ikisi oturdu) örnekleri için bunların zamir olmadığını, sadece teṯniyeye (ikil) ve cemᶜe (çoğul) işaret eden birer alamet olduğunu söylemektedir. Bu konuda onun el-Aḫfeş'ten etkilendiği söylenebilir.[144]

İbn Maḍâ'ya göre kafa karıştırıcı meselelerden biri de cerr ve mecrûrdan oluşan taᶜalluḳ (muteᶜallaḳ) meselesinin takdiridir. Ona göre nahiv âlimleri bunu bir kural haline getirmiştir. Örneğin; **زيدٌ في الدّارِ** (Zeyd evdedir) cümlesini **زيدٌ استقرّ في الدّار** (Zeyd eve

[139] Bulut, a.g.m. s. 65.
[140] Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Maḍâ, *er-Redd*, tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 12-20.
[141] Doğan a.g.m. s. 197.
[142] Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Maḍâ, *a.g.e.* s. 115-125.
[143] İbn Maḍâ, *er-Redd*, tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 81-84.
[144] Ḍayf, *el-Medâris*, s.305.

yerleşti) şeklinde takdir etmekle hataya düşmüşlerdir. Çünkü zaten ilk cümle, anlam itibariyle gerekli açıklamayı içermektedir. Bunun için cümleyi bu şekilde takdir etmeye gerek yoktur.[145] Buna göre İbn Maḍâ, muteᶜallaḳ meselesi üzerinde durmayı gereksiz bulmuştur.

İbn Maḍâ'nın üzerinde durduğu üçüncü temel sorun nahivde birtakım gereksiz kullanımların bulunmasıdır. İbn Maḍâ'ya göre bu tür kullanımlar teoride kalan ve pratikte artık pek görülmeyen kullanımlardır. Bu yüzden bu gibi konularda müsamaha gösterilmelidir. Çünkü fasih Arapçayı konuşmaktan aciz olan insanların bunun yanında bazı nahiv kurallarını ezberleme ve uygulama konusunda zorlandığı görülmektedir. Bu meseleye şöyle bir örnek verilebilir: **بوع** (satmak) - **موقن** (kani, emin) - **موسر** (kolay) gibi kelimelerin asılları **بيع** (satmak) - **ميقن** (kani, emin) - **ميسر** (kolay) şeklindedir. Ancak İbn Maḍâ'ya göre bu kelimelerin asıllarını öğrenmeye gerek yoktur. Bu, fasih Arapçayı öğrenmekte aciz olanlar için karmaşık ve zor bir meseledir.[146]

İbn Maḍâ'nın yaşadığı dönemde Endülüs'te Muvaḥḥidler[147] devletinin olduğu ve bu devletin başında da İbn Tûmert'in olduğu belirtilmelidir. Bu dönemin temel düşüncesi "asıllara dönüş, kıyası ve taklidi terk etme" ilkesi üzerine kurulmuştur.[148] İbn Maḍâ, bu devlete ve devletin başındaki İbn Tûmert'e çok sıkı bir şekilde bağlıydı. O, *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât* adlı kitabına son derece ilginç bir giriş yapar ve İbn Tûmert'i **الْامامُ المَعصُومُ المَهديُّ المَعلُومُ** (bilinen masum ve mehdi imam) şeklinde tanıtarak ona dua ile başlar. Devamında "din nasihattir", "her kim Allah'ın kitabını kendi kafasına göre yorumlarsa hata etmiş demektir", "her kim Allah'ın kitabında olmayan bir şey söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın", "her kim bir kötülüğü görürse onu eliyle düzeltmeye çalışsın, bunu yapamıyorsa diliyle, bunu da yapamıyorsa kalbiyle düzeltmeye çalışsın" hadislerini

[145] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 79.
[146] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 135-137.
[147] Şevk Ḍayf, bu devletin isminden de anlaşıldığı üzere siyasî bir amaçla değil, dinî ve mezhepsel bir amaçla kurulduğu kanaatindedir. Bkz. İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Şevk Ḍayf, s. 13.
[148] Doğan, a.g.m. s. 199.

zikreder.[149] Burada aslında nahiv konusunda illet, kıyas ve ᶜâmil olgularını savunan ve nahve yenilik getirmeye çalışanlara bir eleştiri söz konusudur. İbn Maḍâ, zikrettiği hadislerden de destek alarak kendi fikrini savunmaya çalışmış ve kendisi gibi düşünmeyen dilcileri uyarma gibi kendince bir nevi görev yüklenmiştir. Görüldüğü üzere İbn Maḍâ, bir dil meselesini itikadi alana çekerek Zahirî bir bakış açısıyla tartışmaya çalışmıştır.

Ona göre dil âlimleri Arap dilini hatalara ve dildeki değişimlere karşı korumak için nahiv ilmini ortaya koyup geliştirmişlerdir. Ancak zamanla gereksiz konulara girmişler ve kafa karıştırıcı teoriler ortaya atmışlardır.[150] Yani ona göre nahiv âlimleri ilk başlarda yapmış oldukları çalışmalarla Arap diline çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır; ancak zamanla birtakım konularda aşırıya gitmişler ve nahiv ilmine gereksiz eklemeler yapmışlardır. Bu yüzden İbn Maḍâ, nahiv âlimlerinin çalışmalarını öncelikle takdirle karşılayıp onlara rahmet okuduktan sonra onları birtakım konularda eleştirmiştir. İbn Maḍâ, kendisinden önce nahiv ilmiyle ilgili yazılan muhtasar eserler için de "insanı ne cennete koyar ne de cehennemden çıkarır" diyerek bu tür kitapların pek rağbet edilecek türden olmadığını göstermeye çalışmıştır.[151]

Sonuç olarak İbn Maḍâ'nın nahiv konusundaki bazı görüşlerinin modern dönemin dil anlayışına yakın olduğu, bazılarının ise tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Onun amacı nahvi hiçbir delili ve dayanağı olmayan gereksiz kurallardan ve teorilerden arındırmaktı. Her ne kadar dil meselelerine mezhepsel ve ideolojik bir bakış açısıyla baksa da onun nahiv ilmine katkıları olmuştur. Bütün bunlara rağmen onun görüşleri 20. yüzyıla kadar gereken ilgiyi görememiştir. Ancak 20. Yüzyıl ile birlikte onun nahiv konusunda reform niteliğindeki görüşleri tartışılmaya başlanmış ve bu yüzyıldan itibaren nahvi kolaylaştırmaya yönelik birçok çalışma ortaya çıkmıştır.

[149] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 63-64.
[150] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 64.
[151] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, s. 66.

Endülüs'te nahvi kolaylaştırmaya yönelik ilk girişimler İbn Ḥazm'la birlikte başlamıştı. Onunla başlayan bu girişimler sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bu tartışmalar İbn Ruşd gibi felsefeyle ilgilenen bir âlimin bile ilgisini cezbetmiş ve o da bu tartışmaya dâhil olmuştur. Ancak İbn Ruşd nahiv konusundaki tartışmalara mezhepsel ve ideolojik bir perspektiften değil, objektif bir bilim adamı perspektifinden bakmıştır. Onun iyi bir dil eğitimi alması bu tartışmada ön plana çıkmasını sağlamıştır.

İbn Ruşd yaşadığı dönemde nahvi anlama ve öğretme ile ilgili metodolojik problemleri görmüş ve bu konuda *eḍ-Ḍarûrî fi'n-Naḥv* ya da *eḍ-Darûrî fî Ṣınâᶜati'n-Naḥv* adında bir eser kaleme almıştır.[152] O, yaşadığı dönemde nahivle ilgili yazılan eserlerin anlaşılmasının zor olduğunu görmüş ve nahiv kitaplarının daha bilimsel ve metodolojik bir yöntemle yazılması gerektiğine dikkat çekmiş ve bu amaçla nahiv kitabını yazmıştır.[153] Onun, nahiv konusunda tartıştığı noktalar pedagojik ve metodolojik kaygılar çerçevesinde olmuştur. Ayrıca o, sistemini İbn Ḥazm ve İbn Maḍâ'da olduğu gibi ᶜâmil teorisini reddetme üzerine de kurmamıştır.

Nahiv ilmi daha kolay ve anlaşılır bir şekilde nasıl yazılabilir gayesiyle tartışmaya dâhil olan İbn Ruşd bu konuda kendi fikirlerini öne sürmüştür. O, nahiv ilmini yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Nahvi mufredler (kelimeler) ve murekkepler (anlamlar) olmak üzere ikiye ayırır.[154] Ona göre kelime, anlamdan öncedir. Aslında o, nahiv ilmine yeni konular ekleme gayesinde değildir. Ancak bir filozof olması, mantık ve felsefeden hareketle dil meselelerine bakması onun nahiv ilmini mantık ilmine dâhil ettiği gibi çeşitli

[152] Doğan, a.g.m. s. 199.
[153] Doğan, a.g.m. s. 200.
[154] Bu ayrım daha önce Aristoteles tarafından yapılmış mantıki bir ayrımdır. İbn Ruşd birçok görüşünde olduğu gibi dil konusunda da Aristoteles'ten etkilenmiş ve onun birtakım görüşlerini nahiv ilmine uygulamaya çalışmıştır. Ondan önce Fârâbi de dili mufred ve murekkep şeklinde ikiye ayırmıştır. Bu ayrım da aynı şekilde mantıki bir ayrımdır.

suçlamalara maruz kalmasına neden olmuştur.[155] Ancak o, bu tür suçlamaları reddetmiştir.[156]

İbn Ruşd nahiv konusunda metodolojik bir yaklaşıma sahiptir. Onun ortaya koyduğu yöntem iki ayaklı bir yöntemdir: Birincisi nahiv kurallarını genel bir kaidede birleştirmek, ikincisi ise nahiv konularını birbirine karıştırmadan düzenlemek. Birinci yönteme göre nahiv kurallarını genel bir kural altında birleştirmek için tümevarım, semâ[ᶜ] (işitme) ya da kıyasa başvurulabilir. Örneğin; "fâilin merfû[ᶜ] olması*"* kuralı genel bir kural haline getirerek "fâ[ᶜ]il olarak gelen her kelime merfû[ᶜ]dur" şeklinde kabul edilebilir.[157] İkinci yönteme gelince; İbn Ruşd, nahiv konularının birbirine karıştırılmadan sistemli bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini söyler. Buna göre nahiv ilmi yukarıda da değinildiği gibi mufred ve mürekkep ayrımı üzerine sistematik bir tasnif çerçevesinde olmalıdır.

Endülüslü nahiv âlimlerinin görüşlerine benzer görüşler savunan bir diğer âlim İbn Ḫaldûn (ö.808/1406)'dur. İbn Ḫaldûn, Endülüs ekolünün görüşlerini savunduğu için bu başlık altında zikredilmiştir. O, genel olarak dil ile özel olarak da nahiv ile ilgili oldukça çarpıcı bazı tespitlerde bulunur. Ona göre bir dilin kurallarını bilmekle o dili fasih bir şekilde konuşmak ve öğretmek aynı şey değildir. Bir dilin gramerini çok iyi bildiğini zanneden bir kişi bazen iki kelimeyi doğru düzgün bir araya getiremez. Aynı şekilde bir dilin gramerini çok iyi bilmediği halde güzel bir şekilde edebî mektup yazabilen insanlar da var. Ayrıca İbn Ḫaldûn içerisinde şiir, atasözü ve Arap kelamına dair herhangi bir ibare bulunmayan nahiv kitaplarını eleştirir ve bu kitaplardan da Arapça öğrenilemeyeceğini söyler. Yaşadığı dönemde mevcut nahiv kitaplarını pedagojik yönden de eleştiren İbn Ḫaldûn bu kitapların öğretim teknikleri açısından yetersiz olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o, Arapçanın terkip ve kalıplarını ezberleterek öğretilmesini tavsiye etmektedir.[158]

---

[155] Nahiv ve mantık konusundaki tartışmalar için bkz. Mehmet Şirin Çıkar, *Nahivciler İle Mantıkçılar Arasındaki İlişkiler,* İstanbul: İSAM, 2009.
[156] Doğan, *a.g.e* s. 200-201.
[157] Doğan, a.g.m. s. 201-202.
[158] Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Haldûn, *Muḳaddime,* çev. Halil Kendir, Ankara: Yeni Şafak, 2004. s. 804-814.

1.1.3. Modern Dönemdeki Yenilikçi Yaklaşımlar

Kendi dönemlerinde rağbet görmeyen İbn Ḥazm, İbn Maḍâ ve İbn Ruşd gibi âlimlerin nahiv konusundaki yenilikçi görüşleri modern dönemle birlikte önem kazanmaya, tartışılmaya ve yorumlanmaya başlamıştır. Özellikle Mısır'da başlayan bu tartışmalar zamanla dikkatlerin bu konuya toplanmasını sağlamıştır. Bu tartışmalar neticesinde İbrâhîm Muṣṭafâ, Emîn el-Ḫûlî, Mehi el-Mahzûmî (1910-1994), İbrâhîm es-Sâmerrâî (1923-2001), Temmâm Ḥassân (1918-2011), Aḥmed Ḥuseyn ez-Zeyyâd (1885-1968), Selâme Musa (1887-1958), Muḥammed Kamil Ḥuseyn (1901-1977), ᶜAbbas Ḥasan (1900-1978), Rifâᶜa et-Ṭahṭâvî (1801-1873), Ḥıfnî Nâṣif (1886-1918), ᶜAli el-Cârim (1881-1949) ve Muṣṭafâ Emîn(1914-1997) gibi âlimler nahvi kolaylaştırmaya yönelik birtakım girişimlerde bulunmuşlardır.

İbrâhîm Muṣṭafâ, *İḥyâu'n-Naḥv* adlı eseriyle nahiv ilmine önemli katkılarda bulunmuştur. O, bu eserin girişinde Arap nahvini metodik açıdan daha kolay ve anlaşılır bir hale getirmek istediğini söylemektedir.[159] Onu bu kitabı yazmaya iten neden fasih Arapçanın öğretimi konusunda gördüğü başarısızlıktır. Bu konuda yapılan çalışmaları gözden geçirmiş, sorunun nahiv kurallarından kaynaklandığını bunun da nahvin yöntemini değiştirmekle çözülebileceğini savunmuştur.[160]

İbrâhîm Muṣṭafâ, mevcut nahiv öğretim metotlarını yeni bir yaklaşımla yorumlamaya çalışmıştır. O, İbn Maḍâ'nın nahivden ᶜâmil teorisinin atılması gerektiği yönündeki görüşüne tamamen katılmaktadır. Ayrıca ona göre ᶜâmil teorisi Arapça öğrenimini engellemektedir.[161] İᶜrâb konusunda da ağır eleştirilerde bulunan İbrâhîm Muṣṭafâ, klasik dönem nahiv âlimlerinin anlama dikkat etmeksizin nahiv meselelerine lafızcı yaklaştıklarını, bu yüzden lafzın yalnızca refᶜ ve naṣb gibi yönlerini incelediklerini, ayrıca nahiv âlimlerinin nahvi iᶜrâbla sınırlandırdıklarını söylemektedir.[162]

---

[159] İbrâhîm Muṣṭafâ, *İḥyâu'n-Naḥv,* Kahire: Hindâvî, 2012, s. 13.
[160] İsmail Güler, *Nahvi Kolaylaştırma Çabaları,* Bursa: Özcan Ofset, 2006, s. 52.
[161] Doğan, a.g.m. s. 206.
[162] Civelek, *a.g.e.* s.107.

Şefki Ḍayf'ın tespitlerine göre modern dönemde nahiv alanındaki yenilik çalışmaları İbrâhîm Muṣṭafâ ile başlamıştır. O, nahiv alanında yenilikçi yaklaşımlarıyla ön plana çıkmıştır. Otuzun üzerinde bâbtan (başlık) oluşan nahiv konularının üç ana başlık altında toplanmasını öngörmüş ve bu konuda talepte bulunmuştur. Bunlar; 1. Bâbu'ḍ-ḍamme: ᶜİlmu'l-isnâd 2. Bâbu'l-kesre: ᶜİlmu'l-iḍâfe 3. Bâbu'l-fetḥa şeklinde gösterilebilir. Ona göre bunların hiçbiri iᶜrâb alameti değildir.[163]

İbrâhîm Muṣṭafâ'nın nahiv konusundaki görüşleri Mısır'da çok iyi karşılanmıştır. Nitekim dil meselelerini ele alarak birtakım tespitlerde bulunması için bu dönemde Mısır Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir komisyon kurulmuştur. Buna göre komisyon, İbrâhîm Muṣṭafâ'nın gizli ᶜâmil, cerr-mecrûr ve zarfın muteᶜallıḳının olması meselelerini reddeden görüşünü benimsemiş; sarf konuları arasında geçen iᶜlâl (إعْلال)[164] ve ibdâl (إبْدال)[165] gibi gereksiz konuların ders kitaplarından çıkarılmasını kabul etmiştir.[166] Burada görüldüğü üzere sarf konuları hakkında da tartışmalar olmuştur.

Modern dönemde nahvin kolaylaştırılması konusunda fikir beyan eden âlimlerden olan Emin el-Ḫûlî nahivde yenilikçi yaklaşımlar konusunda *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar* adlı kitabında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Emin el-Ḫûlî, fasih Arapça konusundaki yetersizliği nahiv ilminde bulunan sıkıntılara bağlamaktadır.[167]

Emîn el-Ḫûlî, öncelikle nahiv ilmini yöntemsel açıdan fıkıh ilmiyle kıyaslamaya çalışmaktadır. Bu konuda el-Ḫûlî, nahiv âlimlerinin kitaplarını yazarken fıkıhçıların fıkıh usulü anlayışlarına benzer bir şekilde yazdıklarını belirtmektedir. Ona göre eskilerin dediği gibi nahiv usulü fıkıh usulü kurulmuştur.[168]

---

[163] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 212.
[164] İᶜlâl: İllet harflerini (ا – و - ي) kaldırmak, başka bir harfe dönüştürmek ya da bu harflerin harekesini atmak.
[165] İbdâl: Harfleri birbirinin yerine geçirmek, yani bir harfi başka bir harfle değiştirmek demektir.
[166] Doğan, a.g.m. s. 207.
[167] Emîn el-Ḫûlî, *Arap İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar,* çev. Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin, Ankara: Kitâbiyât, 2006, s. 235.
[168] el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 238.

Emîn el-Ḫûlî'ye göre nahiv ilmini aşırı görüşlerden uzak tutarak nahiv âlimlerinin usulü üzerine bina etmek gerekmektedir.[169] O, nahivdeki zorluğun temel nedeninin iʿrâb olduğu kanaatini taşımaktadır. Çünkü ona göre iʿrâb birçok konuyu içermektedir. Nahivdeki sorunları çözmek için öncelikle iʿrâb meselesini çözmek gerekmektedir. Bunun için de iki temel esas dikkate alınmalıdır: Birincisi, mümkün ölçüde istisnaları ve iʿrâbtaki farklılığı azaltmak, ikincisi ise yaşayan ve kullanılan dilin unsurlarını temel almaktır.[170] Ancak bunlar yeterli değildir. Çünkü Emin el-Ḫûlî'ye göre iʿrâbta yapılacak değişiklikler de yeterli olmayabilir. Bunun yanında nahivde fıkıhçıların fıkıh için yaptıkları gibi içtihat da yapılmalıdır.[171] Görüldüğü üzere el-Ḫûlî bu görüşleriyle nahiv ilmine farklı bir zaviyeden bakmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra Emin el-Ḫûlî Mısır Eğitim Bakanlığı'nın nahvi kolaylaştırma çabaları ve bu konuda çıkardığı kitaplar hakkında birtakım açıklama ve tespitlerde bulunmuş ve bu konuda Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı çalışmaları takdirle karşılamıştır.[172]

Buraya kadar, nahiv ilmi hakkındaki yenilikçi yaklaşımlar genel bir şekilde incelendi. Amaç nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması konusunda Şevḳî Ḍayf'tan önce yapılan çalışmaları görmekti. Nahiv ilminin kolaylaştırılması yönündeki çalışmalar sadece söz konusu şahısların yaptığı çalışmalarla sınırlı değildir. Bunların dışında pek çok dilci âlimler de dikkate değer bazı görüşler ileri sürmüşlerdir. Özellikle Ali el-Cârim ve Muṣṭafâ Emin'in nahvi daha kolay öğretmek maksadıyla kaleme aldıkları *en-Naḥvu'l-Vâḍıḥ fî Ḳavâʿidu'l-Luğati'l-ʿArabiyye* adlı kitap son derece önemlidir. Ancak burada asıl gaye Şevḳî Ḍayf'ın nahiv alanındaki yenilikçi yaklaşımları olduğu için konu daha fazla uzatılmayacaktır. Nahvin kolaylaştırılması konusunda fikir yürüten tüm dilcileri teker teker ele alıp incelemek amacı aşacağından Şevḳî Ḍayf'a geçmek yerinde olacaktır.

[169] el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 236.
[170] el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 255-256.
[171] el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 275-276.
[172] el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 245-247.

1.2. Şevki Dayf'ın Nahiv Konusundaki Yenilikçi Yaklaşımları

1.2.1. Nahivde Yeniliğin Kuramsal Temelleri

Şevḳî Ḍayf'ın nahivde yenilikçi yaklaşımların ve nahvi kolaylaştırma çabalarının sonradan ortaya çıkmadığı, bunun Câḥiẓ döneminden beri var olduğu yönündeki görüşüne değinildi. Buradan hareketle onun nahvin kolaylaştırılması yönündeki yenilikçi yaklaşımları irdelenmeye çalışılacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Şevḳî Ḍayf'â göre Arapçanın zorlaştırılması, fasih konuşulmaması nahiv ilmindeki bazı problemlerden kaynaklanmaktadır.[173] Bu yüzden o, Arapçanın daha kolay bir şekilde öğretilmesini savunmuş ve bu alanda çeşitli eserler kaleme almıştır.

Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılması ile ilgili görüşleri kendisinden önce bu konuda yapılmış çalışmalar üzerine inşa edilmiş özgün fikirlerdir. Şevḳî Ḍayf, nahiv alanında yazmış olduğu çeşitli kitap ve makaleler ile katılmış olduğu sempozyumlarda sunduğu bildiriler neticesinde bu ilmin yeniliğe ihtiyacı olduğunu görmüştür. Özellikle İbn Maḍâ'nın *Kitâbu'r-Red ᶜale'n-Nuḥât* adlı eserini tahkik etmesi ve bu kitaba bir giriş yazması onu bu alana yönelik müstakil birtakım çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Şevḳî Ḍayf, bu kitabın girişinde eser ve müellifi hakkında birtakım tespitlerde bulunmanın yanı sıra nahiv konusunda kendi yenilikçi görüşlerini de dile getirmiştir. Ḍayf, tespit ettiği bazı ilkeler sayesinde nahvin kolaylaşacağına inanmıştır.

Şevḳî Ḍayf'ın nahvin yenilenmesi konusundaki teklifinin temelinde nahiv konularının ᶜâmil-maᶜmûl esasına göre değil de benzerlik esasına göre düzenlenmesi ve sınıflandırılması fikri yatar. Buna göre örneğin; fiillerin sonunda teᵓkîd (pekiştirme) için kullanılan ن (nûn) harfinden sonra muḍâriᶜ fiilin mebnî değil manṣûb olduğu ya da naṣb edatlarından sonra bunun manṣûb değil mebnî olduğu söylenmelidir. Aynı şekilde meczûm (son harekesi cezm olan) olan muḍâriᶜ fiilin de sukûn üzere mebnî olduğu

[173] Ḍayf, *Teysîr*, s. 3.

söylenmelidir. Bu şekilde birbirine benzeyen hususlar bir arada olacak ve öğrenme de daha kolay hale gelecektir.[174]

İbn Maḍâ'dan etkilenen Şevḳî Ḍayf, onun ᶜâmil teorisine karşı çıkmasına katılmaz. Ancak onun cerr-mecrûr ve ẓarf-mecrûra muteᶜallaḳ takdir edilmemesi,[175] muḍâriᶜ fiilin gizli bir أَنْ (en) ile naṣb edilemeyeceği[176] gibi görüşlerine olduğu gibi katılır.

1.2.2. Arap Dili Kurumun'un Nahivde Yenilik Çalışmaları

Şevḳî Ḍayf, nahiv konusunda kendi görüşlerine geçmeden önce modern döneme kadar bu alanda yapılan çalışmalara, dil komisyonlarının aldığı kararlara ve ileri sürülen yenilikçi yaklaşımlara detaylı bir şekilde değinmektedir. Ayrıca Ḍayf, Mısır Milli eğitim Bakanlığının, Ezher Üniversitesinden edebiyat ve nahiv uzmanlarından oluşan bir komisyon kurduğunu ve bu komisyona şu maddelerin teklif edildiğini söyler:[177]

1. Taḳdîrî (varsayımsal) ve maḥallî (konumsal) olan iᶜrâbların nahivden çıkarılması.[178]

2. İᶜrâb alametleri olan refᶜ, naṣb, cer ve cezmin atılarak mebnîlik alametleri olan ḍamme, fetḥa, kesre ve sukûnun olduğu gibi kabul edilmesi.

3. Cümle unsurlarının mantık ilminde kullanılan mevdûᶜ (**مَوْضُوع**)[179] ve maḥmûl (**مَحْمُول**)[180] şeklinde ikiye indirgenip bu iki unsura bütün mefᶜûlleri içine alan tekmile (tamamlama, bitirme) konusunun eklenmesi.

4. İ'ᶜâl ve ibdâl gibi sarf konularının ders kitaplarından çıkarılması.[181]

---

[174] İbn Maḍâ, *er-Redd,* tah. Şevḳî Ḍayf, s.50.
[175] Ḍayf, *Teysîr*, s. 57.
[176] Ḍayf, *Teysîr*, s. 57.
[177] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 212.
[178] Taḳdîrî ve maḥallî iᶜrâb: Telaffuzu zor olan bazı kelimelerde iᶜrâb işareti açıkça görülmez. Bunun için bu tür kelimelere iᶜrâb takdir edilir, yani o şekilde varsayılır. Bu kurala da "taḳdîrî iᶜrâb" denir. Örneğin; birinci şahıs eki olan ي (yâ) ekinin geçtiği kelimelerin iᶜrâbları bu şekildedir. Maḥallî iᶜrâb ise cümle içinde konumları ne olursa olsun mebnî kelimeler ve bazı cümleler için geçerli olan bir iᶜrâb şeklidir. Örneğin; **ذٰلِكَ** (şu) kelimesi mebnî bir kelime olup maḥallî iᶜrâbın uygulandığı bir kelimedir.
[179] Konu, özne.
[180] Yüklenen, bir şeye nispet edilen
[181] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 212-213.

Komisyonun bu önerileri 1945 yılında 11. Dil Kongresinde Arapça Dil Kurumu tarafından birtakım değişiklikler yapılarak kabul edilmiş, buna göre Arapça Dil Kurumu birtakım düzeltmeler yaparak şu kararları almıştır:

1. Cümle unsurlarının mevdûᶜ ve maḥmûl şeklinde mantık terimleri yerine musned (yüklem) ve musnedun ileyh (özne) şeklinde belagat terimleriyle ifade edilmesi.

2. İᶜrâb alametlerinin olduğu gibi kabul edilmesi.

3. Tekmilenin yanında açıklamasının da olması. Örneğin; رَأَيْتُ زَيْداً (Zeyd'i gördüm) cümlesinde زيداً (Zeyd) kelimesi için mefᶜûl-ı bih (المَفْعُولٌ بِه)[182] tekmile denmesi gibi.[183]

Şevḳî Ḍayf, dil kurumunun bu kararlarından sonra buna uygun ders kitaplarının hazırlandığını; ancak bir süre sonra tekrar eskiye dönüldüğünü söyler.[184] Bunun üzerine Şevḳî Ḍayf, İbn Maḍâ'nın *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât* adlı kitabının girişinde şu üç temel ilkenin nahvin kolaylaştırması konusunda işe yarayacağını tespit etmiştir:

1. Nahiv konularının yeniden düzenlenmesi.

2. Taḳdîrî ve maḥallî iᶜrâbın çıkarılması.

3. Fasih Arapaya hiçbir katkısı olmayan gereksiz iᶜrâbların ders kitaplarından çıkarılması.[185]

Şevḳî Ḍayf, nahvi kolaylaştırmaya yönelik ileri sürdüğü bu üç öneriye, öğrencilere sağlam ifade üsluplarını öğretmek için birtakım yeni kuralların bâblara eklenmesi gayesiyle "mevcut tanımlarda birtakım yeniliklerin yapılması" şeklinde dördüncü bir öneri daha ekleyerek 1977 yılında dil kurumunun kongresine sunmuş, dil kurumu bu önerileri 1979 yılında komisyona yönlendirmiş, komisyon da bu önerilerden bazılarını uygun görmüş ve kabul etmiştir.[186] Bunun yanında ayrıca Şevḳî Ḍayf,

[182] Yapılan işten etkilenen lafız. Fiile sorulan ne, kim, neye vb. soruların cevabı olan kelimedir.
[183] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 213.
[184] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 213; Ḍayf, *Teysîr*, s. 4.
[185] İbn Maḍâ, *er-Redd*, Giriş, tah. Şevḳî Ḍayf, s. 49-67.
[186] Ḍayf, *Teysîr*, s.5.

Kûfelileri delil gösterip **كانَ** (kâne) ve benzerlerinin[187] lâzım (geçişsiz) fiil kabul edilerek nahiv bâbları arasından çıkarılmasını, Sibeveyh'i delil göstererek de **كادَ** (kâde) ve benzerleri[188] bâbının atılmasını teklif eder; ancak komisyon bu teklifi kabul etmez.[189] Bunun üzerine Şevḳî Ḍayf'ın yukarıda dört maddelik teklifini değerlendiren komisyon bu maddelerin bazılarını kabul edip bazılarında da düzeltmeler yaparak 1979 yılında şu kararları verir:

a) Bâb Başlıklarının Yeniden Düzenlenmesi:

Bu da şu şekilde yapılabilir:

1. Alt başlıkların ana bâblara dâhil edilmesi suretiyle bâbların yeniden düzenlenmesi.

2. Tenâzuᶜ (**التَّنازُع**)[190] bâbında gereksiz ayrıntılara girmeden sadece fasih Arapçadan örneklerin verilmesi.

3. Öğrenciler için kolay olsun diye temyîz (**التَمْييز**)[191] olarak iᶜrâb edilen nahiv kalıplarının tek bir bâbta toplanması.

4. İğrâ (**الاغْرى**)[192] ve taḥzîr (**التَحْذير**)[193] bâblarının mef'ûl-i bih bâbının altında alt başlık olarak gösterilmesi.

5. İstiğâşe (**الاسْتِغاثَة**)[194] ve nudbe (**النُدْبَة**)[195] bâblarının nidâ bâbına dâhil edilmesi.

6. Terḫîm (**التَرْخيم**)[196] bâbının ders kitaplarından çıkarılması.[197]

---

[187] Mubtedâyı (özne) refᶜ, ḫaberi (yüklem) naṣb yapan ve "–idi/oldu" anlamını taşıyan yardımcı fiillerdir. Örneğin; **كانَ عَلِيٌّ طالِباً** (Ali öğrenciydi).

[188] Mubtedâyı (özne) refᶜ, haḫeri (yüklem) naṣb yapan ve "–e yazdı/nerdeyse oldu" anlamını taşıyan yardımcı fiillerdir. Örneğin; **كادَ الطِّفْلُ يَسْقُطُ** (çocuk düşeyazdı).

[189] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ḍayf, *Teysîr*, s. 39-48.

[190] Çekişme anlamına gelen tenâzuᶜ, bir cümlede geçen iki ᶜâmilin bir maᶜmûl alması demektir. Örneğin; **قامَ وَذَهَبَ عَلِيٌّ** (Ali kalktı ve gitti).

[191] Kendisinden önce geçen manası kapalı (mubhem) ifadeyi açıklayan kelimedir. Örneğin; **شَرِبَ الطِّفْلُ كَأْسا لَبَناً** (çocuk bir bardak süt içti) cümlesinde geçen **لَبَناً** (süt) kelimesi temyizdir.

[192] Karşıdaki kişiyi iyi bir iş yapmaya seyḳ etmek, teşvik etmek demektir. Örneğin; **الْعَمَلَ الْعَمَلَ!** (Çalış çalış!).

[193] Uyarmak anlamına gelir. Örneğin; **اِيّاكَ وَالذَّنْبَ** (günahtan sakın).

[194] Yardıma çağırmak demektir. Örneğin; **يا صالِحُ لِبِلالَ** (ey Salih! Bilal'in yardımına koş).

[195] Başa gelen felaketten duyulan acıyı haykırmak demektir. Örneğin; **وا جاهِدُ!** (vah Cahit!).

[196] Terḫîm sözlükte sesi inceltmek, yumuşatmak anlamlarının yanı sıra daha birçok anlama gelmektedir. (Bkz. İbn Manẓûr, *Lisânu'l-ᶜArab*, tah. ᶜAbdullah ᶜAli el-Kebîr, Muḥammed Aḥmed Ḥasbullâh, Hâşim Muḥammed eş-Şâẕilî, Ḳâhire: Dâru'l-Meᶜârif, thz. s. 1616-1618.). Bir nahiv terimi olarak terḫîm, çağırılan kişinin (munâdâ) isminin son harfinin ya da birden fazla harfinin düşürülmesi demektir. **يا جُمْعَ!** (**جُمْعَة**) (Cuma!).

[197] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 214-215.

Nahiv bâbları konusunda Dil Komisyonu yukarıdaki kararları almıştır. Komisyonun almış olduğu bu kararlardan sonra ders kitaplarının şu bâblardan oluşmasına karar verilmiştir:

1. Mubtedâ ve Ḫaber (**المُبْتَدى وَالخَبَر**).

2. Ẓanne ve aᶜlem (**ظَنَّ وأَعْلَم**)[198] bâbları dışında nevâsiḫ (**النَواسِخ**).[199]

3. Fâᶜil (**الفاعِل**).

4. Nâib-i fâᶜil/sözde özne (**نائِبُ الفاعِل**).[200]

5. Mefᶜûller (**المَفْاعيل**).

6. İstiṯnâᵓ (**الاسْتِثْناء**).[201]

7. Ḥâl (**الحال**).[202]

8. Temyîz (**التَمْييز**).

9. Tevâbiᶜ (**التَوابِع**): Naᶜt (**النَعْت**), bedel (**البَدَل**), ᶜaṭf (**العَطْف**), teᵓkîd (**التَأْكيد**).[203]

10. Muẓâf ve muẓâf-ı ileyh (**المُضاف والمُضاف اَلَيْه**).[204]

11. Ḥarf-i cerrler (**حُرُوفُ الْجَرّ**).

12. Mecrûrlar (**المَجْرُوورات**).[205]

---

[198] Ẓanne ve benzerleri mubtedâyı (özne) refᶜ, haberi (yüklem) naṣb yapan ve "–zannetmek" anlamını taşıyan yardımcı fiillerdir. Örneğin; **ظَنَّ ابْراهيمُ فارُوقاً طالِباً كَسْلاناً** (İbrahim, Faruk'u tembel bir öğrenci zannetti). Aᶜlem ve benzerleri iᶜrâb yönünden ẓanne ve benzerleri gibidir. Bu konular, ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

[199] İsim cümlesinin başına gelip özne ile yüklemin ismini ve iᶜrâbını değiştiren fiil ve harflerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi: Nahiv*, İstanbul: İFAV, s. 125.

[200] Cümlede eğer fâᶜil yoksa mefᶜûl, fâᶜilin yerine geçer ve onun iᶜrâbını alır. Buna nâib-i fâᶜil denir. Örneğin; **كُتِبَ الكِتابُ** (kitap yazıldı) cümlesinde **الكِتابُ** (kitap) kelimesi nâib-i fâᶜildir.

[201] Bir konuda hükmü kısıtlamaktır. Örneğin; **رَأَيْتُ الطُلابَ إلاّ رَمَضانَ** (Ramazan dışında öğrencileri gördüm).

[202] Cümlede geçen öğenin ya da öğelerin durumunu açıklayan lafızdır. Örneğin; **ذَهَبَ ابْراهيمُ ماشِياً إلى الْمَكْتَبَةِ** (İbrahim okula yürüyerek gitti) cümlesinde **ماشِياً** (yürüyerek) kelimesi ḥâldir.

[203] Takip edenler anlamına gelen tevâbiᶜ, tâbiᶜ (**تابِع**) kelimesinin çoğulu olup uydukları kelimenin iᶜrâbını alırlar. Bunlar; naᶜt, bedel , ᶜaṭf ve teᵓkîd olmak üzere dört çeşittir. Naᶜt, sonrasında gelen kelimeye iᶜrâb yönünden uyan sıfat demektir. Örneğin; **جاءَ فارُوقٌ أَنيقٌ** (yakışıklı Faruk geldi) cümlesinde geçen **أَنيقٌ** (yakışıklı) kelimesi iᶜrâb yönünden **فارُوقٌ** (Faruk) kelimesine uymaktadır. Bedel, kendisinden önce gelen kelimeyi açıklamak için gelen ve iᶜrâb yönünden ona uyan kelimedir. Örneğin; **ذَهَبَ صَديقُكَ جُمْعَةٌ** (arkadaşın Cuma gitti) cümlesinde geçen **جُمْعَةٌ** (Cuma) kelimesi bedeldir. ᶜAtf da bedel gibi kendisinden önce gelen kelimeyi açıklamak için gelen ve iᶜrâb yönünden ona uyan kelimedir. Örneğin; **أَخي زَكْوانِ رَجُلٌ مُتَقِيٌّ** (kardeşim Sekvan takvalı bir adamdır) cümlesinde geçen **زَكْوان** (Sekvan) kelimesi ᶜaṭftır. Teᵓkîd ise kendisinden önceki kelimenin manasını kuvvetlendirmek ve pekiştirmek için gelen ve iᶜrâb yönünden ona uyan kelimedir. Örneğin; **رَأَيْتُ سَعيدًا سَعيدًا** (Sait'i gördüm Sait'i). Ayrıntılı bilgi ve konular arasındaki benzerlik ve farklılıkları görmek için ayrıca bkz. Muḥammed zerḳân el-Farḫ, *el-Vâḍih fi 'l-Ḳavâᶜid ve 'l-İᶜrâb*, Şam: Dâru Hibe ve Hedy, s. 361; Çörtü, *a.g.e.* s. 346.

[204] Tamlayan ve tamlanan demektir.

[205] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 215.

b) Taḳdîrî ve Maḥallî İᶜrâbın Atılması:

1945 yılında alınan bu karar 1949 yılında tekrar gözden geçilerek şu karara varılır: "Taḳdîrî ve maḥallî iᶜrâb tartışılmaksızın aynen kabul edilecektir. Çünkü bu kural nahvin daha kolay öğretilmesini sağlamaktadır. Örneğin; **جاءَ القاضي** (yargıç geldi) cümlesi, **القاضي: مَرْفُوعٌ بِضَمَّة مُقَدَّرَةً** (yargıç: ḍamme ile merfûᶜ olduğu varsayılır) şeklinde, **جاء من سافَرَ** (yolculuk yapan geldi) cümlesi **مَنْ: فاعِلٌ مَحَلُهُ الرَّفع** (kimse: fâᶜil olup konumu itibariyle refᶜ olduğu kabul edilir) şeklinde, **مَحْمُودٌ يَحْضُرُ** (Mahmut geliyor) cümlesi de **يَحْضُرُ: جُمْلَةٌ فِعْلِيَّة خَبَر** (geliyor: haber olup fiil cümlesidir) şeklinde iᶜrâb edilmelidir."[206]

Şevḳî Ḍayf ise bu konuda şöyle der: "Ben taḳdîrî iᶜrâbın olduğu yerlerde, maḥallî iᶜrâbın genelleştirilmesini ve kelimenin maḳṣûr (**مَقْصُور**)[207], menḳûṣ (**مَنْقُوص**)[208] ya da mebnî (**مَبْني**) olduğunu belirttikten sonra refᶜ, naṣb ya da cerr maḥallînde olduğunu açıklamanın öğrenciler için yararlı olacağı kanaatindeyim."[209]

c) Öğrencilere Faydası Olmayan Bazı Gereksiz Kelime İᶜrâblarının Ders Kitaplarından Çıkarılması:

Buna bazı istiṯnâ ve şart edatları, soru ve **كَمْ** 'in (kaç/nice) haberinin iᶜrâbı, **لا سِيَّمَا** 'nın (özellikle) iᶜrâbı gibi meseleler örnek olarak verilebilir.[210]

Şevḳî Ḍayf, Ebu Ali el-Fârisî'ye (ö.377/987) dayanarak istiṯnâᵓ edatları olan **غَيْرَ** (dışında, hariç) ve **سِوَى** 'nın (dışında, hariç) istiṯnâᵓ edatlarından[211] çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Ebû ᶜAli el-Fârisî'ye göre **ما جاءَ أَحَدٌ غَيْرَ زَيْد** (Ali dışında kimse gelmedi) cümlesinde geçen **غَيْرَ** (dışında) kelimesi ḥâl durumundadır. Bu, bazen ḥâl bazen de sıfat olur. Örneğin; …**صِرَاطَ الَّذينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ** (gazaba uğramış olanlar

[206] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 216.
[207] Son harfi elif-i maḳṣûre (**ى**) olan kelimeler. Örneğin; **الفَتى** (genç).
[208] Son harfi yâ-ı lâzime (**ي**) olan kelimeler. Örneğin; **القاضي** (yargıç).
[209] Ḍayf, Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 216.
[210] Ḍayf, Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 217.
[211] İstiṯnâᵓ edatları "dışında, hariç" gibi anlamlara gelip beş tanedir: **الاَّ – غَيْرَ – سِوَى – خَلاَ – عَدَا – حَاشَا**

hariç kendilerine nimet verdiğin kimselerin yolu…)[212] ayetinde geçen **غَيْرَ** (dışında, hariç) lafzı sıfat olarak gelmiştir.[213]

Son olarak Şevḳî Ḍayf'ın da belirttiğine göre komisyon, kendisinin de teklif ettiği gibi öğrencilerin şart isimlerinin iᶜrâbından sorumlu tutulmasına gerek olmadığına kanaat getirerek bu konuda şu kararları almıştır:[214]

1. Cezm eden veya cezm etmeyen şart edatının isminin zikredilmesiyle yetinilmeli.

2. Bu edatların şart ve cevap cümlesi şeklinde iki cümle aldıklarını belirtmekle yetinilmeli.

3. Şart ve cevap cümlelerinde geçen fiil eğer muḍâriᶜ fiil ise edatların bu fiilleri cezm ettiği belirtilmeli.[215]

Komisyon tartışma konularından biri olan **كَمْ** için de şu kararları almıştır:

1. İstifhâm (soru) görevi gören **كَمْ** 'den sonra gelen ve temyîz görevi gören manṣûb, mufred (tekil) bir kelime gelir. Örneğin; **كَمْ عِلْماً دَرَّسْتَ؟** (kaç ilim okudun?) cümlesinde geçen **عِلْماً** (ilim) kelimesi temyîz görevini görmekte ve manṣûb, mufred bir kelimedir.

2. Eğer **كَمْ** 'den önce harf-i cerr gelmişse temyîz olan kelime iḍâfetli olur. Mesela; **بِكَمْ قِرْشٍ تَصَدَّقْتَ؟** (kaç kuruş sadaka verdin?) örneğinde olduğu gibi.

3. Eğer **كَمْ** çokluk için kullanılmışsa cümlede geçen ve temyîz olarak gelen kelime mufred veya çoğul olarak iḍâfetle mecrûr olur. Mesela; **كَمْ بَطَلٍ/ أَبْطَالٍ/ اسْتُشْهِدَ/ اسْتُشْهِدُوا فِي الْمَعْرَكَةِ؟** (kaç kahraman/kahramanlar savaşta şehit edildi/şehit edildiler?) örneğinde olduğu gibi.

4. **كَمْ** 'in temyîzinden önce herhangi bir harf-i cerr de gelmiş olabilir. Örneğin; **كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ** (nice az topluluklar Allah'ın yardımıyla kalabalık topluluklara karşı galip gelmiştir)[216] ayetinde geçtiği gibi.[217]

---

[212] Fatiḥa 7.
[213] Ḍayf, Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 218; Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ḍayf, *Teysîrât,* s. 122-127.
[214] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 218.
[215] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 218.
[216] Bakara, 249.
[217] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 218-219.

Komisyon **لاسِيَّمَا** için de şu kararları almıştır:

1. **لاسِيَّمَا** cümlede bulunan yargıdan farklı bir durumu izah için kullanılan edattır. Bu edattan sonrası anlam açısından öncesine tercih edilmeli.

2. **لاسِيَّمَا** 'dan sonra eğer mufred bir kelime gelmişse bu kelime refᶜ, naṣb ya da cezm olabilir. Yani bunların hepsi de caizdir. Mesela: **يُعْجِبُني الزَّهْرُ لاسِيَّمَا الْوَرْدُ** (çiçekler ilgimi çeker, özellikle gül) örneğinde olduğu gibi.

d) Bazı Tariflerde Değişiklik Yapılması:

Komisyon birtakım tariflerde değişiklik yapmanın zaruri olduğu yönünde karar vermiştir. Bahsedilen tarifler şunlardır: mefᶜûl-ı muṭlaḳ (**المَفْعُولُ المُطْلَق**), mefᶜûl-ı maᶜah (**المَفْعُولُ مَعَه**) ve ḥâl.[218]

a. Mefᶜûl-ı Muṭlaḳ: Mefᶜûl-ı muṭlaḳ, fiilin anlamını pekiştirmek, çeşidini veya sayısını bildirmek için fiille aynı kökten gelen mastardır.[219] Örneğin; **نامَ ابْراهيمُ نَوْمًا** (İbrahim gerçekten çok uyudu/İbrahim öyle bir uyudu ki).

Nahiv âlimleri mefᶜûl-ı muṭlaḳ için "ᶜâmilini pekiştiren veya ᶜâmilin türünü, sıfatını açıklayan isim" şeklinde bir tarif yapmışlardır. Komisyon, bu tarifi yetersiz görmüş ve mef'ûl-ı mutlak için "ᶜâmilini pekiştiren, niteleyen ve anlam açısından hangi tür olduğunu belirten isimdir" şeklinde yeni bir tanım yapmıştır.[220]

b. Mefᶜûl-ı Maᶜah: Mefᶜûl-ı maᶜah, beraberlik anlamı bildiren **وَ** 'den (ve) sonra gelen manṣûb kelimedir. Örneğin; **جِئْتُ وَمُحَمَّدًا** (Muhammed'le gittim).

Nahiv âlimleri mefᶜûl-ı maᶜahı "fiil veya fiilimsi almış cümleden sonra gelen birliktelik (**مَعَ**) anlamındaki **وَ** 'dan hemen sonra gelen bir isimdir" şeklinde tanımlamışlardır. Komisyon bu tarifin eksik olduğunu görmüş ve mefᶜûl-ı maᶜah için "beraberlik anlamında kullanılan **وَ** harfinden sonra gelen ve bu harften önceki ᶜâmille aynı anlama gelmeyen manṣûb isim" şeklinde yeni bir tarif yapmıştır.[221]

[218] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 219.
[219] Çörtü, *a.g.e.* s. 180.
[220] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 219.
[221] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 219-220.

c. Ḥâl: Şevḳî Ḍayf'a göre nahiv âlimleri, ḥâlin tarifinde bazı ince nüanslara dikkat etmemişlerdir. Bu yüzden ḥâl ile sıfat bazen karışmakta, öğrenciler hataya düşmektedir. Nahiv âlimleri ḥâli "durumu izah etmek için gelen fazladan nitelik bildiren kelime" şeklinde tanımlamışlar; ancak komisyon bu tanımı eksik bulmuş ve "ḥâl, sahibinin (iᶜrâb yönünden takip ettiği) durumunu izah eden, manṣûb ve nekre (belirlilik takısı **(ال)** almayan kelime) olan geçici bir sıfattır" şeklinde yeni bir tanımın yapılmasına karar vermiştir.[222]

Bütün bu kararlar Dil Kurumunun 1979 yılında almış olduğu kararlardır. Alınan bu kararların ne kadar doğru ne kadar hatalı olduğu konusunda kafa yoran Şevḳî Ḍayf, iki konuda dil kurumunu eksik bulmuştur. Bunlardan birincisi öğrencinin nahiv öğrenme konusunda hevesini kıran fazlalıkların ders kitaplarından atılması, ikincisi ise birtakım yeni konuların ders kitaplarına eklenmesidir.[223]

Son olarak Şevḳî Ḍayf, 1981 yılında bir sempozyumda nahvi kolaylaştırma konusunda mevcut dört önerinin yanında "zorluk içeren gereksiz konuların çıkarılması" ve "eksik konuların eklenmesi" şeklinde iki öneriyi daha ilim dünyasına sunarak nahvi kolaylaştırma konusundaki yenilikçi görüşlerini altı madde altında göstermiştir.[224] Ayrıca Ḍayf, *Tecdîdu'n-Naḥv* adlı eserinde büyük oranda nahvi kolaylaştırma projesinin ne olduğunu belirlemiş ve *Teysîru'n-Naḥv* adlı eseriyle de bu konudaki görüşlerini daha somut hale getirmiştir. Bu son eseri onun nahvin kolaylaştırılması konusundaki görüşlerinin sistematik şekilde yer aldığı bir eserdir. Bundan sonraki bölümde Şevḳî Ḍayf'ın tüm bu çalışmalardan sonra nahvin kolaylaştırılması hakkında öne sürdüğü altı temel esas onun eserleri etrafında incelenecektir.

[222] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s.220.
[223] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s.221-225.
[224] Ḍayf, *Teysîr*, s. 5.

1.2.3. Nahvi Kolaylaştırma Fikrinin Temel Esasları

1.2.3.1. Nahiv Konularının (Bâb) Yeniden Düzenlenmesi

Yenilikçi bir bakış açısına sahip Şevḳî Ḍayf, nahiv konularının yeniden düzenlenmesi, bunun için de kelimelerin ve harflerin doğru telaffuzlarının tecvid ilminden de yararlanılarak tespit edilmesi gerektiğine inanır. Harf çeşitleri, fiil çeşitleri ve çekimleri, ismin kısımları, çekimleri ve türleri gibi konulara da değinen Şevḳî Ḍayf, nahiv konularına birtakım eklemelerin yanı sıra bazı konu başlıklarının ayrı birer bâb olmaktan çıkarılarak başka bâblara dâhil edilmesi, bunun yanında gereksiz bulduğu bazı konuların da ders kitaplarından çıkarılması gerektiğini öne sürer. Örneğin; sarf konuları arasında geçen iᶜlâl bâbının ders kitaplarından çıkarılması gibi.[225]

Şevḳî Ḍayf, fer'i bâbların (alt başlıklar) nahiv kitaplarından çıkarılması gerektiğini savunmaz. O, bu tür bâbların mümkün olduğu kadar ana başlıklarda toplanması gerektiğini söyler.[226]

Şevḳî Ḍayf'ın, ana başlıklarda toplanması gerektiğini söylediği konu başlıkları (ferᶜi bâb) toplam on sekiz tanedir:

1. Kâne (**كانَ**) ve benzerleri.
2. Kâde (**كادَ**) ve benzerleri.
3. Ẓanne (**ظَنَّ**) ve benzerleri: İki mefᶜûl alan fiiller.
4. Aᶜlem (**أَعْلَم**) ve benzerleri: Üç mefᶜûl alan fiiller.
5. Taḥzîr (**التَحْذِير**).
6. İğrâᵓ (**اِغْراء**).
7. Leyse (**لَيْسَ**) gibi kullanılan **ما / لا / لاتَ** harfleri.
8. Tenâzuᶜ (**التَنازُع**).
9. İştiğâl (**الاشْتِغال**).

[225] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 11.
[226] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 214.

10. Şifat-ı muşebbehe (**الصِفَةُ الْمُشَبَّهَة**).

11. İsm-i tafḍîl (**اسْمُ التَّفْضيل**).

12. Taᶜaccub (**التَعَجُّب**).

13. Efᶜâl-ı medḥ ve taᶜaccub/Övme ve yerme fiilleri (**أَفْعالُ الْمَدْحِ وَالتَّعَجُّب**).

14. Kinâyât-ı ᶜaded/çokluktan kinaye **(كِنَايَاتُ الْعَدَدِ)**-İstifhamiyye/Sayı sorusu **(كَم الاسْتِفْهَامِيَّة)**

15. İẖtisâs (**الاخْتِصاص**).

16. Terẖîm (**التَرْخيم**).

17. İstiğâṯe (**الاسْتِغاثَة**).

18. Nudbe (**النُدْبَة**).[227]

Yukarıda da belirtildiği üzere Şevḳî Ḍayf, bu bâbların nahivden atılmasını değil, fer'i başlıkların mümkün mertebede ana başlıklara alınmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca görüldüğü üzere genelde sarf konuları arasında geçen şifat-ı muşebbehe, ism-i tafḍîl ve taᶜaccub başlıklarını Ḍayf nahiv konuları arasında göstermiştir. Şimdi bu bâbların Ḍayf tarafından ne şekilde ele alındığı incelenecektir.

1.2.3.1.1. Mefᶜûl-ı Bih Bâbına Dâhil Edilmesi Gereken Konular

A) Kâne (كانَ) ve Benzerleri

Kâne (**كانَ**) ve benzerleri konusunda Basra ekolü ile Kûfe ekolü arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu görüş ayrılığının arka planında Kûfelilerin **كانَ** ve benzerlerini nâḳiṣ fiil (**الفِعْلُ الناقِصُ**)[228] yerine lâzım fiil olarak kabul etmeleri yatmaktadır.[229] Kûfeliler kânenin ismini merfûᶜ fâᶜil, haberini ise manṣûb ḥâl olarak kabul etmektedir. Basralılar ise **كانَ** ve benzerlerini nâḳiṣ fiil olarak kabul etmektedir. Sözgelimi Basralılar, **كانَ زَيْدٌ مُسافِرًا** (Zeyd yolcuydu) örneğinde **كانَ** 'den sonra gelen ve merfûᶜ olan **زَيْدٌ** kelimesinin **كانَ** 'nin fâᶜili değil ismi olduğunu söylerler. Kûfeliler ise bu kelimeyi merfûᶜ kabul edip bunun fâᶜil olduğunu söyler. Şevḳî Ḍayf da Kûfeliler gibi düşünmekte ve **كانَ** 'den sonra

[227] Ḍayf, *Tecdîd* s. 11-23; Ḍayf, *Teysîr,* s. 49-53.
[228] Son harfi illet harflerinden (أ - و - ي) biri olan fiildir. Örneğin; **دَعا** (çağırdı) gibi.
[229] Ḍayf, *Teysîr,* s. 50.

gelen merfûᶜ isimlerin bunların fâᶜili, manşûbların da ḥâl olduğu görüşünü savunur.[230] Dolayısıyla görüş ayrılığı kaçınılmaz olmaktadır.

B) Kâde (كاد) ve Benzerleri (Muḳârabe-Yaklaşma Fiilleri)

Muḳârebe (yaklaşma) fiilleri üç çeşittir. Birincisi eylemin yaklaştığını bildiren **كادَ – عَسىَ – حَرىَ – اخْلَوْلَقَ – كَرِبَ – أَوْشَكَ** (-eyazdı/neredeyse) fiilleri. İkincisi ümit bildiren **جَعَلَ – أَخَذَ – شَرَعَ – بَدَأَ – ابْتَدَأَ** (recâ/ümit) fiilleri. Üçüncüsü ise eylemin başladığını bildiren **أَنْشَأَ – قَامَ – عادَ – راحَ – أَقْبَلَ – طَفِقَ – عَلِقَ – انْبَرىَ – هَبَّ** (şurû'/başlama) fiilleridir. Bütün bunlar muḳârebe fiilleri olarak nahiv kitaplarında geçer. Bunlardan sonra merfûᶜ bir isim ve ardından da muḍâriᶜ bir fiil gelir. Basralılar, bu fiillerden sonra gelen merfûᶜ isme bunların ismi, muḍâriᶜ ile başlayan fiile de bunların haberi demiştir. Örneğin; **كادَ زَيْدٌ يَقُوم – كادَ زَيْدٌ أَنْ يَقُومَ** – (Zeyd nerdeyse kalktı) cümlesini bu şekilde iᶜrâb ederler. Ancak Şevḳî Ḍayf, bu iᶜrâbın doğru olmadığı kanaatindedir. Çünkü ona göre örneğin; **عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَقُوم** (Umulur ki Zeyd kalkar) cümlesinde geçen **عَسىَ** (umulur ki) kelimesi cümleden çıkarıldığında kalan kısım mubtedâ ve ḫaber olma özelliklerini kaybeder.[231] Bu durumda Ḍayf, soyut adın (**اسْمُ الْمَعْنىَ**) somut ada (**اسْمُ الذّات**) yüklem olacağını ileri sürerek itiraz eder.[232] Ayrıca Ḍayf, Sibeveyh'in de bu noktaya dikkat çektiğini; dolayısıyla **كَادَ - عَسَى** kelimelerini fiil, bunlardan sonra gelen merfûᶜ ismi fâᶜil (özne), muḍâriᶜ fiil cümlesini de mefᶜûl-ı bih (nesne) olarak kabul ettiğini hatırlatır.[233] Ancak Ḍayf, bu konudaki önerisinin komisyon tarafından uygun bulunmadığını ve Basralılar'ın bu konudaki görüşlerinin esas alınmaya devam edildiğini söyler.[234]

C) Ẓanne (ظنّ) ve Benzerleri: İki Mefᶜûl Alan Fiiller

Ẓanne ve benzerleri zan anlamı taşıyan **عَلِمَ – رَأَى – دَرَى – أَلْفىَ – حَسِبَ – وَجَدَ – زَعِمَ – عَدَّ – خالَ** (bilmek – görmek – bilmek – anlamak – sanmak – bulmak – iddia etmek – saymak

[230] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 12, 13.
[231] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 15, 16; Ḍayf, *Teysîr,* s. 51, 52.
[232] Güler, *Teysîr,* s. 122.
[233] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 16.
[234] Ḍayf, *Teysîr,* s. 52.

– sanmak) fillerinden oluşmaktadır. Şevḳî Ḍayf, zan anlamı taşıyan fiillerden sonra gelen iki mefᶜûlun aslında isim cümlesinin mubtedâ ve ḫaberi olduğunu söyler. Örneğin; **ظَنَنْتُ زَيْدًا مُسَافِرًا** (Zeyd'i yolcu zannettim) cümlesinin aslında **زَيْدٌ مُسَافِرٌ** (Zeyd yolcudur) şeklinde olduğunu, başına **ظَنَنْتُ** (zannettim) eklenerek mubtedâ ve ḫaberin mefᶜûl yapıldığını belirtir. Ḍayf'a göre Suheylî (ö.581/1185)[235] de bu görüşü savunmaktadır.[236]

D) Aᶜlem (أَعْلَمَ) ve Benzerleri: Üç Mefᶜûl Alan Fiiller

Şevḳî Ḍayf, **أَعْلَمَ** ve benzerleri olan **أَنْبَأَ – نَبَّأَ – أَخْبَرَ – خَبَّرَ** (haber vermek, bildirmek) fiillerinin üç mefᶜûl (nesne) alan fiil olduğunu, ayrıca nahiv âlimleri tarafından **ظَنَّ** ve benzerleri gibi kabul edildiğini söyler. Aslında bu fiiller ilk etapta iki mefᶜûl alan geçişsiz fiillerken başlarına hemze getirilmesi suretiyle geçişli fiil yapılmaktadır. Örneğin; **عَلَّمَ زَيْدٌ عَمْرًا مُسَافِرًا – أَعْلَمَ زَيْدٌ عَلِيًّا عَمْرًا مُسَافِرًا** (Zeyd, ᶜAmr'ın yolcu olduğunu bildirdi – Zeyd, ᶜAmr'ın misafir olduğunu Ali'ye bildirdi) örneklerinde görüldüğü üzere ilk cümle iki, ikinci cümle ise üç mefᶜûl almıştır. Ḍayf, ẓanne ve benzerlerinden sonra gelen isimlerin de mefᶜûl-ı bih gibi iᶜrâb edilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca Ḍayf, ẓanne ve aᶜlem bâblarının çıkarılması konusunda Dil Komisyonu'nun kendisine hak verdiğini belirtir.[237]

Bütün bu açıklamalardan sonra Şevḳî Ḍayf, **كَانَ – كَادَ – ظَنَّ – أَعْلَمَ** bâblarının ayrı birer başlık olmaktan çıkarılıp mefᶜûl-ı bih bâbı altında gösterilmesini uygun görmektedir.[238] Çünkü Ḍayf da Kufeliler'in tam fiil olarak kabul ettiği **كَانَ – كَادَ – ظَنَّ – أَعْلَمَ** bâblarının merfûᶜlarını fâᶜil, manṣûblarını da ḥâl olarak kabul etmektedir.

E) Taḥzîr (التَحْزير) ve İğrâʾ (إغْرَاء)

Taḥzîr, muḫâṭabı hoş olmayan bir durumdan uzaklaştırmak için yapılan uyarıdır. Örneğin; **اِيَّاكَ وَالْكِذْبَ!** (yalandan sakın!)**, الْيَأْسَ يَا صَدِيقِي فَاِنَّهُ طَرِيقُ النَّدَامَةِ!** (dostum, ümitsizlik

[235] Suheylî, *er-Ravḍu'l-ᶜUnuf* eseriyle tanınan İslamî eserlerin yanı sıra nahiv meseleleriyle de ilgilenmiş olan Endülüslü nahiv âlimlerinden biridir.
[236] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 16, 17.
[237] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 17, 18; Ḍayf, *Teysîr,* s. 52.
[238] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 16.

pişmanlığa yol açar/aman ümitsiz olma!). İğrâ ise, muḥâṭabı güzel bir duruma yöneltmek, onu teşvik etmek demektir. Örneğin; **أُمَّكَ والاحْتِرامَ لَهَا!** (annene saygı göster!).[239]

Şevkî Ḍayf, ilk başlarda taḥzîr ve iğra için örnek olarak gösterilen **الْكَسَلَ – ايَّاكَ الْكَسَلَ!– ايَّاكَ وَالْكَسَلَ!** (tembellikten sakın!) cümlelerinden hareketle bu cümlelerde fiil ve fâᶜilin hazfedilmiş olduğunu, bu yüzden taḥzîr ve iğrâ bâblarının "ẕikr ve ḥaẕf" başlıkları altına alındığını söylemiştir.[240] Ancak Ḍayf', bu bâbların mefᶜûl-ı bih bâbına dâhil edilmesi gerektiğini söylemiştir.[241] Onun bu konudaki dayanağı nahiv âlimlerinin, **الْكَسَلَ** (tembellik) kelimesini hazf olunmuş bir fiilin mefᶜûlu, **ايَّاكَ وَالْكَسَلَ** (tembellikten sakın!) cümlesinde birinci kelimeyi mefᶜûl ikinci kelimeyi maᶜṭûf (atfedilmiş), **ايَّاكَ الْكَسَلَ** (tembellikten sakın!) cümlesinde ise her iki kelimeyi de düşmüş bir fiilin mefᶜûlu olarak kabul etmeleridir.[242]

1.2.3.1.2. Leyse (لَيْسَ) Gibi Kullanılan مَا – لَا – لاَتَ Harflerinin Durumu

Şevkî Ḍayf, **مَا – لَا – لاَتَ** harflerini leyse **لَيْسَ**'ye benzer olduğundan ve leyse de **كانَ** grubundan olduğundan ayrı bir başlıkta ele almayı uygun görmez. Örnekler üzerinden açıklama yapan Ḍayf'a göre **لَيْسَ زَيْدٌ حَاضِرًا** (Zeyd hazır değildir) cümlesinde **لَيْسَ** (değildir) kelimesi geçişsiz (lâzım) geçmiş zamanlı bir fiil, **زيد** (Zeyd) kelimesi fâᶜil, **حاضِرًا** (hazır) ise haldir.[243]

Leyse'ye benzer olan **مَا – لَا – لاَتَ** harflerinden **مَا** Kurᶜân'da üç yerde geçmektedir: **مَا هَذَا بَشَرًا** (bu bir insan değildir),[244] **مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ** (o kadınlar onların anaları değildir),[245] **وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ** (Muhammed ancak bir resuldür).[246] Son ayet merfûᶜ mubtedâ ve ḥaberden oluşmuştur. Bu ayet konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak ilk iki ayet Basralılar ve Kûfeliler arasında tartışma konusu olmuştur. Basralılar, ilk iki ayette geçen

---

[239] el-Farẖ, *a.g.e.* s. 221.
[240] Bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 22.
[241] Bkz. Ḍayf, *Teysîr,* s. 55.
[242] Güler, *a.g.e.* s. 127, 128.
[243] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 14.
[244] Mücadele, 2.
[245] Yusuf, 31.
[246] Ali İmran, 144.

أُمَّهَاتُهُمْ (onların anneleri) ve بَشَرًا (insan) kelimelerinin manṣûb ḫaber olduğunu, baştaki merfûᶜ isimlerin de مَا 'nın ismi olduğunu söylemiştir. Kûfeliler ise baştaki merfûᶜ isimlerin mubtedâ, olumsuzluk (nefy) bildiren مَا 'nın ḫaberinin de مَا مُحَمَّدٌ بِقَائِمٍ (Muhammed kalkmış değildir) örneğinde olduğu gibi birçok yerde بِ (bâᵓ) harfiyle mecrûr olarak gelmesi nedeniyle her zaman manṣûb olarak iᶜrâb edilemeyeceği kanaatini taşır. Şevḳî Ḍayf da bu noktada Kûfeliler'in görüşüne katılmakta ve günümüzde olumsuz مَا harfinin وَمَا مُحَمَّدٌ الاَّ رَسُولَ (Muhammed ancak bir resuldür) ayetinde kullanıldığı gibi kullanıldığını söyler.[247] Ḍayf, لَا harfinin ḫaberinin manṣûb olduğuna dair örneğin sadece eski bir beyitte olduğunu; bu yüzden çoğu nahiv âliminin buna karşı çıktığını, dolayısıyla bu mesele üzerinde fazla durulmaması gerektiğini söyler. لاَتَ için de وَلاَتَ حِينَ مَنَاصٍ (kurtuluş zamanı değil/di)[248] ayetini ele alan Şevḳî Ḍayf, Basralılar'ın لاَتَ 'nin ismi için hazfedilmiş ve takdîrî olduğunu, bunun aslında وَلاَتَ حِينَ حِينَ مَنَاصٍ (kurtuluş zamanının zamanı değil/di) şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler. Ayrıca Ḍayf, لاَتَ 'nin yukarıdaki ayette de geçtiği üzere sadece manṣûb حِينَ (zaman) zarfını olumsuz kılmak için bununla birlikte geldiğini söyler. Bu yüzden Ḍayf, مَا – لاَ – لاَتَ harflerinin ayrı bâb olarak gösterilmesine karşıdır.[249] Ancak Şevḳî Ḍayf, bu kararın dil kongresinde komisyon tarafından uygun görülmediğini söylemektedir.[250] Bunun gibi başka konularda da Dil Komisyonu'nun Şevḳî Ḍayf'a muhalefet ettiğini görmek mümkündür.

1.2.3.1.3. Ẕikr ve Ḥaẕf Bâbına Dâhil Edilmesi Gereken Konular

A) Tenâzu' (التَّنَازُع)

Şevḳî Ḍayf, iki veya daha fazla ᶜâmilin, bir maᶜmûl üzerinde çekişmesi diye tarif edilen tenâzu' konusunda İbn Maḍâ'nın yolundan giderek Basralılar, Kûfeliler ve Sibevehy'in bu konudaki tartışmalarına da aldırış etmeden bu konunun nahiv

[247] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 14, 15.
[248] Sâd, 3.
[249] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 14, 15; Ḍayf, *Teysîr,* s. 51.
[250] Ḍayf, *Teysîr,* s. 51.

kitaplarından çıkarılması gerektiğini savunur. Ḍayf, bu konuyu "ẕikr ve ḥaẕf" başlığı altında ele almıştır.[251]

B) İştiğâl (الاشْتِغَال)

İştiğâl, mefᶜûl olan kelimenin fiilden önce gelmesi ve fiilin sonunda da bu mefᶜûle ait bir zamirin olması şeklinde tarif edilebilir.[252] Örneğin; **فَارُوقًا رَأَيْتُهُ** (Faruk'u gördüm).

Şevḳî Ḍayf, iştiğâl konusunda da İbn Maḍâ'nın izinden gitmiş ve nahiv âlimlerinin bu konudaki görüşlerini verdikten sonra bu bâbın ya"ẕikr-ḥaẕf" ya da "mubtedâ-ḥaber" bâbları altında ele alınabileceğini söylemiştir.[253] Ona göre nahiv ilminin bu şekilde ayrı bir bâba ihtiyacı yoktur. Örneğin; **الكِتَابُ قَرَأْتُهُ** (kitabı okudum) cümlesinde baştaki isim, mubtedâ da fiili düşmüş mefᶜûl de olabilir. Dolayısıyla bu konudaki örneklerin çoğu nahiv âlimlerinin varsayımlarından ibarettir.[254]

1.2.3.1.4.Temyîz Bâbına Dâhil Edilmesi Gereken Konular

Şevḳî Ḍayf'a göre temyîz; isim, sıfat ve fiiller üzerindeki müphemliği (kapalılığı) kaldıran manṣûb bir isim[255] olup kullanım alanları şu şekildedir:

- Miktar bildiren ve buna benzer isimlerden sonra. Örneğin; **اشْتَرَيْتُ رِطْلاً زَيْتًا** (Bir rıṭl "450 gram" yağ satın aldım).
- Geçişsiz fiilden sonra. Örneğin; **طَابَ مُحَمَّدٌ نَفْسًا** (Muhammet nefis yönünden güzelleşti).
- Ṣifat-ı muşebbehe'den sonra. Örneğin; **زَيْدٌ فَصِيح لسانًا** (Zeyd'in dili fasihtir).
- İsm-i tafdîl'den sonra. Örneğin; **زَيْدٌ أَبْلغ مِنْ عَمْرو شِعْرًا** (Zeyd, şiir dili açısından ᶜAmr'dan daha belagat sahibidir).
- Ta'accub fiillinden sonra. Örneğin; **مَا أَحْسَنَ حَدِيقَةَ مَنْظَرًا!** (Bu bahçe manzara açısından ne güzeldir!).

[251] Bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 18; Ḍayf, *Teysîr,* s. 52, 53, 245-255.
[252] Çörtü, *a.g.e.* s. 282.
[253] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 20.
[254] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 19, 20.
[255] Ḍayf, *Teysîr,* s. 127.

- Övme ve yerme fiillerinden sonra. Örneğin; **نِعْمَ الشَّاعر زَيْد! – بِئْسَ رَأْيك رَأيًا!** (Zeyd ne güzel şairdir! – Senin görüşün ne de kötüymüş!).
- Kinâyât-ı ᶜaded'den (sayı bildiren **كَمْ**) sonra. Örneğin; **كَمْ كِتَابًا مَعَكَ؟** (beraberinde kaç kitap var?).
- Genellikle kapalı (mubhem) zamirden sonra gelen iẖtişâṣ kalıbında. Örneğin; **نَحْنُ الْعَرَبَ كِرامٌ** (Biz Araplar cömerdiz).
- Murekkeb (birleşik) ve ᶜukûd sayılardan sonra. Örneğin; **اشْتَرَيْتُ أَحَد عَشَرَ كتاباً** (on iki kitap satın aldım).
- Tamamen duyuma dayalı bazı kullanımlarda. Örneğin; **وَكَفىَ بِاللهِ شَهيدًا** (şahit olarak Allah yeter).[256]

Temyîzin kullanım şekillerine istinaden Şevḳî Ḍayf, "şifat-i muşebbehe, ism-i tafḍîl, taᶜaccub, övme ve yerme fiilleri, kinâyât-ı ᶜaded ve iẖtişâṣ" konularının "temyiz" bâbı altına alınmasını uygun görmüştür.[257]

A) Şifat-ı muşebbehe (الصِفَةُ الْمُشَبَّهَة)

Genelde sarf konuları arasında geçen şifat-ı muşebbehe, lâzım fiilden türeyen ve ism-i fâᶜili niteleyen kelimedir. Bu şekilde isimlendirilmesi anlam açısından ism-i fâᶜile benzemesinden dolayıdır. Bu sıfatın temel özelliği devamlılık vasfının olmasıdır.[258] Örneğin; **هَذِهِ البِنْتُ ذَكِيَّة** (bu kız zekidir) cümlesinde geçen **ذَكِيَّة** (akıllı) kelimesi kızda zekâ vasfının devamlılığını gösterir.

Şevḳî Ḍayf'a göre şifat-ı muşebbehe için örnek olarak gösterilen **مُحَمَّد دَقيق حِسّاً** (Muhammed ince hislidir) cümlesinin aslı **مُحَمّد حِسُّه دَقيقٌ** (Muhammed, onun hisleri incedir) olup, birinci örnekte temyîz olan **حِسًّا** (his, duygu) kelimesi ikinci örnekte mubtedâ konumunda olan **حِسُّهُ** (onun hissi) kelimesinin temyîz olmuş şeklidir. Buna göre geçişsiz fiil ve şifat-ı muşebbeheden sonra temyîz gelebilir. Ayrıca Ḍayf, nahiv

[256] Ḍayf, *Teysîr*, s. 54, 55, 127, 128.
[257] Ḍayf, *Teysîr*, s. 55; Ḍayf, *Tecdîd*, s. 21, 22.
[258] ᶜAbduh er-Raciḥî, *Teṭbîḳu'ṣ-Ṣarfiyy,* Beyrût: Dâru'n-Nahḍati'l-Miṣriyye, s. 79.

âlimlerinin **وَفَجَّرْنَا الْأَرْضِ عُيُونًا** (yerden pınar çıkarttık) örneğinde aslı mefᶜûldür dedikleri temyîz çeşidinin bu başlık altından çıkarılarak bedel başlığı altına alınmasını uygun görmektedir. Çünkü ona göre mefᶜûl olan bu kelimeler temyîz değil bedeldir.[259]

B) İsm-i tafḍîl (اسْمُ التَّفْضِيل)

Sarf konularından bir diğeri ism-i tafḍîldir. İsm-i tafḍîl, **أَفْعَلَ** kalıbında gelen ve üstünlük bildiren kelimedir. Örneğin; **العِلْمُ أَنْفَعُ مِنَ المَالِ** (ilim, maldan daha yararlıdır).

Nahiv bilginleri ism-i tafdîl için örnek olarak verilen **العِلْمُ أَهَمُّ مِنَ المَالِ ثَرْوَةً** (ilim değer bakımından maldan daha önemlidir) cümlesinin aslında **ثَرْوَةُ الْعِلْمِ أَهَمُّ مِنَ ثَرْوَةِ الْمَالِ** (ilmin değeri malın değerinden daha önemlidir) şeklinde olduğunu; dolayısıyla ilk cümlede temyîz olan **ثَرْوَة** (değer) kelimesinin ikinci cümlede mubtedâ konumunda olan kelimenin değişmiş şekli olduğunu söyler. Bütün bunlar gösteriyor ki temyîz olan kelime geçişsiz (lâzım) fiil, şifat-ı muşebbehe ve ism-i tafḍîlden sonra gelir. Bu yüzden Şevḳî Ḍayf, bu saydığımız konuların ayrı bâblar şeklinde gösterilmesi yerine temyîz bâbı altına alınmasını daha uygun görmektedir.[260] Ayrıca Ḍayf, ism-i tafḍîl, ta'accub, övme ve yerme fiillerinden sonra gelen türemiş isim için bazı nahiv âlimlerinin ḥâl, bazılarının da temyîz dediğini, ancak doğru olanın bu tür isimlerin temyîz kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.[261]

C) Taᶜaccub (التَعَجُّب)

Bir diğer konu genelde sarf konuları arasında geçen ancak bazı kitaplarda nahiv bölümünde ele alınan taᶜaccub konusudur. Taᶜaccub şaşırmak anlamında olup iki şekilde s̲ulâs̲î mezîd fiil[262] kalıbında gelir. Birincisi: **مَا أَفْعَلَه!**, ikincisi ise **أَفْعِلْ بِه!** şeklindedir.[263] Birinci kalıba örnek: **مَا أَكْرَمَ خَالِدًا!** (Halit ne de cömerttir!). İkinci kalıba örnek: **أَقْبِحْ بِأَنْ يَكْذِبَ الْمُسْلِمُ!** (Müslümanın yalan söylemesi ne çirkin!).

---

[259] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 20; Ḍayf, *Teysîr,* s. 128.
[260] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 20, 21.
[261] Ḍayf, *Teysîr,* s. 129.
[262] S̲ulâs̲î mezîd fiil olarak bilinen bu fiil çeşidi asıl kök harfleri üç harften oluşan kelimelere ilaveten harf eklenmesi suretiyle oluşan fiillerdir. Örneğin; **أَفْعَلَ** (yaptırdı).
[263] el-Farḥ, *a.g.e.* s. 436.

Taᶜaccub konusunda Kûfelilerle Basralılar arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Örneğin; Bazı Basralılara göre **أَكرِمْ بالمتنبّي شاعِرًا!** (bir şair olarak Mutenebbî ne de cömerttir) cümlesinde geçen **أَكْرِمْ** (cömert/ol) kelimesi emir kalıbında kullanılan mâḍî (geçmiş zamanlı) bir fiil, sonrasında gelen **ب** harf-i cerri fazla (zâid) bir harf, bu isimle mecrûr olan **المُتَنَبّي** ismi mefᶜûl-ı bih, **شاعِرًا** kelimesi de temyîzdir. Ancak Şevḳî Ḍayf'ın görüşlerine katıldığı Kûfelilere göre **أَكْرِمْ** kelimesi emir kalıbında kullanılan mâḍî bir fiil, sonrasında gelen **ب** harf-i cerri fazla (zâid) bir harf, bu isimle mecrûr olan **المُتَنَبّي** ism-i fâᶜil, **شاعِرًا** kelimesi de temyîzdir.[264] Taᶜaccubun diğer kalıbı için Şevḳî Ḍayf **مَا أَحْسَنَ الرَّوْضُ مَنْظَرًا!** (bahçe manzara bakımından ne güzeldir!) örneğini vermektedir. Bu örnekte **مَا** mubtedâ (gizli zamir), **أَحْسَنَ** (güzel) mâḍî fiil, **الرَّوْضُ** (bahçe) mefᶜûl, **مَنْظَراً** (manzara) kelimesi ise temyîzdir. Ḍayf, bu açıklamalara dayanarak ta'accub konusunun ayrı bir bâb altında değil, temyîz bâbı altında gösterilmesini daha uygun görmektedir.[265]

D) Efᶜâl-ı Medḥ ve Taᶜaccub/Övme ve Yerme Fiilleri (أَفْعَالُ الْمَدْحِ وَالتَّعَجُّبِ)

Arapçada övme için **نِعْمَ** (ne güzel) ve **حَبَّذَا** (ne hoş) kelimeleri cümlenin başına getirilir. Örneğin; **نِعْمَ الصّديقُ جُمعَةٌ!** (Cuma ne iyi arkadaştır!). Yerme içinse **بِئْسَ** (ne kötü) ve **سَاءَ** (ne çirkin) kelimeleri kullanılır. Örneğin; **بِئْسَ الخُلُقُ الغيبةُ!** (insanları çekiştirmek ne kötü ahlaktır!).

Tartışmalı konulardan olan övme ve yerme fiilleri konusunda Şevḳî Ḍayf, İbn Keysân'ın (ö.320/932)[266] bu konudaki görüşlerine dayanarak **نِعْمَ صَديقُكَ مُحَمَّد مُحسِن!** (arkadaşın Muhammed Muhsin ne güzel arkadaştır!) örneği üzerinden maḫṣûṣun iᶜrâbı konusunda birtakım açıklamalar yapmaktadır. Ḍayf'a göre bu örnekte mahsus Basralıların dediği gibi muaḫḫar (sona alınmış) mubtedâ değil öncesinden **(مِمَّا قَبْلَهُ)** bedeldir. Ondan önce gelen kelime de Basralıların dediği gibi muḳaddem (öne alınmış) ḫaber değildir. Öyleyse bunun bedel bâbı altına alınması uygun olur. **نِعْمَ صَديقُكَ أرهان شَاعِراً!**

[264] Ḍayf, *Teysîr,* s. 129, 130.
[265] Ḍayf, *Teysîr,* s. 129, 130; Ḍayf, *Tecdîd,* s. 21.
[266] Iraklı dil, edebiyat, tefsir ve hadis âlimi.

(arkadaşın Erhan ne güzel şairdir!) örneğinde ise sondaki manṣûb kelime temyîzdir. Bunu da temyîz bâbı altına almak mümkündür.[267] Görüldüğü üzere Ḍayf bu bâbların ayrı birer bâb olarak gösterilmesini gereksiz bulmuş ve bu bâbların temyîz bâbı altına alınması gerektiğini belirtmiştir.

E) Kinâyât-ı ᶜaded/çokluktan kinaye (كِنَايَاتُ الْعَدَدِ)-İstifhamiyye/ Sayı sorusu (كَمْ الاسْتِفْهَامِيَّة)

Arapçada **كَمْ** (kaç, nice) konusu iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi kinâyât-ı ᶜadeddir (çokluktan kinaye). Örneğin; **كَمْ كُتُبٍ قَرَأْنَا!** (nice kitaplar okuduk). İkincisi ise istifhâmiyye (sayı sorusu) şeklindedir. Örneğin; **كَمْ عِنْدَكَ أَخًا؟** (kaç kardeşin var?).

Kinâyât-ı ᶜadedin geçtiği cümlelere bakıldığında cümlenin başında gelen **كَمْ** (kaç) lafzının soru anlamında kullanıldığı, sonrasında gelen ve temyîz olan kelimenin de mufred manṣûb olduğu görülür. Ancak Şevḳî Ḍayf'ın da belirttiği gibi, kelimeyi cerr yapan **ب** harfi **كَمْ** (kaç) ile kullanıldığında temyîz olan kelime naṣb da cer de olabilir. Örneğin; **بِكَمْ قِرْشًا (قِرْشٍ) اشْتَرَيْتَ الْكِتَابَ؟** (bu kitabı kaç kuruşa aldın?) örneğinde böyle bir durum söz konusudur.[268] Şevḳî Ḍayf diğer bâblarda olduğu gibi kinâyâtl-ı ᶜaded bâbının da temyîz başlığı altına alınması gerektiğini söylemektedir.[269]

F) İẖtiṣâṣ (الاخْتِصَاص)

İẖtiṣâṣ, genelde birinci şahıs zamirleri (mutekellim) bazen de ikinci şahıs (muẖâṭab) zamirlerinin manalarına açıklık getirmek demektir.[270] Yani birinci şahıs zamiri ya da ikinci şahıs zamirin özne (mubtedâ) olduğu cümlede yüklemin (ẖaber) bildirdiği hükmü zamirden sonra gelen isme ait (maẖṣûṣ) kılmaktır. Zamirden sonra gelen isme maẖṣûṣ denir, maẖṣûṣ da manṣûb konumundadır.[271] Örneğin; **نَحْنُ الْمُدَرِّسِينَ نَنْصُرُ الطُّلَّابَ** (biz

[267] Ḍayf, *Teysîr*, s. 130; Ḍayf, *Tecdîd*, s. 21.
[268] Ḍayf, *Teysîr*, s. 54.
[269] Ḍayf, *Teysîr*, s. 130; Ḍayf, *Tecdîd*, 21.
[270] Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv*, İstanbul: Akdem Yayınları, s. 340.
[271] Çörtü, *a.g.e.* s. 280.

öğretmenler öğrencilere yardım ederiz). Bu cümlede **نَحْنُ** (biz) özne (mubtedâ), **نَنْصُرُ الطُّلَّابَ** (öğrencilere yardım ederiz) yüklem (ḫaber), **الْمُدَرِّسينَ** (öğretmenler) ise maḫṣûṣtur.

Şevḳî Ḍayf'ın temyîz başlığı altına alınması gerektiğini söylediği son bâb iḫtiṣâṣ bâbıdır. Çünkü Ḍayf'a göre iḫtiṣâṣ olan manṣûb kelime kendinden önceki zamir ismin müphemliğini ortadan kaldırır. Bu yüzden bunu ayrı bir bâbda göstermek yerine temyîz bâbı altına almak daha uygundur. Örneğin; **نَحْنُ مَعَاشِرَ الأَنْبِيَاء لاَ نُورَثُ** (biz peygamber topluluğu miras bırakmayız) cümlesinde geçen **مَعَاشِرَ الأَنْبِيَاء** (peygamber topluluğu) iḫtiṣâṣ olup temyîz görevi görmektedir. Bu konuda Basralılar ile Kûfeliler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Basralılar temyîzin maᶜrife (belirlilik takısı **(ال**) alan kelime) olamayacağını, Kûfeliler ise ayetleri delil olarak göstererek[272] temyîzin maᶜrife olabileceğini, bu nedenle iḫtiṣâṣ konusunun ayrı bir başlık şeklinde değil de temyîz başlığı altında gösterilmesi gerektiğini söylemektedir.[273]

1.2.3.1.5. Nidâʾ Bâbına Dâhil Edilmesi Gereken Konular

16) Terḫîm (التَرْخيم), İstiğâṯe (الاسْتِغَاثَة) ve Nudbe (النُدْبَة)

Bu terimler, önceki sayfalarda dipnot bölümünde açıklandığından tekrar etmeye gerek yoktur.

Şevḳî Ḍayf'a göre bu üç başlık nidâʾ konusunun birer uzantısı olduğundan ayrı birer bâb olarak gösterilmesinden ziyade nidâʾ (çağrı) bâbı altında gösterilmesi nahvi kolaylaştıracaktır.[274]

Şevḳî Ḍayf'ın bazı bâbların başka bâblar altına alınması ve bazı bâbların da nahiv kitaplarından tamamen çıkarılması gerektiği yönündeki görüşleri yukarıda ele alındı. Özellikle birtakım ferᶜî bâbların ana bâblar altına alınması yönünde Ḍayf'ın ileri sürdüğü görüşler son derece önem arz etmektedir. Çünkü gramer kurallarının mümkün olduğu ölçüde ana başlıklar altında toplanması kafa karışıklığını bir nebze de olsa engeller ve dil

[272] Bkz. Kasas, 58.
[273] Ḍayf, *Teysîr*, s. 129; Ḍayf, *Tecdîd*, 21.
[274] Ḍayf, *Teysîr*, s. 135.

eğitimini de kolaylaştırır. Ancak Ḍayf'ın bazı bâbları tamamen nahiv kitaplarından çıkarması ve bu konuda daha tatminkâr bir öneri sunmaması üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bu yüzden onun bu konudaki görüşleri tartışılmalıdır.

1.2.3.2. Taḳdîrî ve Maḥallî İʿrâbın Çıkarılması

Şevḳî Ḍayf, taḳdîrî ve maḥallî iʿrâbın kaldırılması konusunda İbn Maḍâ'nın *Kitâbu'r-redd ʿale'n-Nuḥât* adlı eserinden esinlenmiş ve bu konuda İbn Maḍâ'yı desteklemiştir. Bu konu yukarıda İbn Maḍâ ve Dil Komisyonu başlıkları altında kısmen ele alındı.

Şevḳî Ḍayf'a göre illet harfi ile biten **كِتَابِي** (kitabım) – **الْقَاضِي** (yargıç) – **الْفَتَى** (genç) gibi kelimelerin takdir edilmesi ile **هَذَا** – **يَا هَذَا** (bu) gibi mebnî kelimelerin iʿrâbının maḥallî olduğunun söylenmesi gereksiz bir açıklamadır.[275] Bunun yerine kelimenin merfûʿ, manṣûb ya da mecrûr olduğunu belirtmek yeterlidir.[276] Ayrıca Ḍayf, **جَاءَ الْقَاضِي** (yargıç geldi) örneğinde **الْقَاضِي** (yargıç) kelimesine merfûʿ fâʿil demenin yeterli olduğunu, bunu taḳdîrî iʿrâbla açıklamanın gereksiz olduğunu, **هَذَا زَيْدٌ** (bu Zeyd'dir.) örneğinde de **هَذَا** (bu) kelimesine merfûʿ mubtedâ demenin yeterli olduğunu ve burada maḥallî iʿrâba ihtiyaç olmadığını söylemektedir.[277] Buna göre şu konuları da taḳdîrî ve maḥallî iʿrâbla açıklamak gereksizdir:

1) Ẓarf, cerr ve mecrûra muteʿallaḳ takdir edilmesi

2) Muḍâriʿ fiilin gizli bir **أَنْ** ile naṣb edilmesi

3) İʿrâbda ferʿî (ikincil) göstergeler (ʿalâmat)[278]

1.2.3.3. Fasih Konuşmaya Hiçbir Katkısı Olmayan Gereksiz İʿrâbların Çıkarılması

Şevḳî Ḍayf'a göre fasih konuşmaya hiçbir faydası olmayan bazı nahiv konularının ders kitaplarından çıkarılması gerekmektedir. Ḍayf, bu konudaki görüşlerini Arap Dili

[275] Ḍayf, *Teysîr*, s. 56, 57.
[276] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 216.
[277] Ḍayf, *Tecdîd*, s. 24.
[278] Ḍayf, *Teysîr*, s. 57, 58.

Komisyonu'na sunmuş ve birtakım olumlu yanıtlar da almıştır. Bu mesele yukarıda kısmen ele alınmıştı.

Şevḳî Ḍayf'a göre iᶜrâb amaç değil, kelimeyi doğru telaffuz etmeye ve düzgün konuşmaya yarayan bir araçtır. Eğer konuşma düzgün olmazsa iᶜrâbın hiçbir faydası olmayacak; dolayısıyla iᶜrâba ihtiyaç da olmayacaktır.[279] Bu yüzden Şevḳî Ḍayf, fasih konuşmaya katkısı olan iᶜrâbları kabul etmekte, fasih konuşmaya hiçbir katkısı olmayan iᶜrâbları ise reddetmekte ve bu tür iᶜrâbların ders kitaplarından çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. O, bununla nahvin en iyi şekilde öğretilmesini amaçlamaktadır. Şevḳî Ḍayf'ın iᶜrâblarını gereksiz bulduğu ve ders kitaplarından çıkarılması gerektiğini söylediği konular şunlardır:

1) Bazı İstiṯnâᵊ Edatlarının İᶜrâbı

Bunlar "dışında, hariç" anlamlarına gelen **مَا خَلاَ – مَا عَدَا – مَا حَاشَا – غَيْرَ – سِوَى** edatlarıdır. Şevḳî Ḍayf, bu edatların iᶜrâblarını karmaşık olduğu ve fasih konuşmaya hiçbir katkısı bulunmadığından gereksiz bulmaktadır. Ḍayf, tüm istiṯnâᵊ edatlarının ve sonrasında gelen musteṯnâların manṣûb kabul edilmesi gerektiğinin de altını çizmektedir.[280]

2) Şarṭ Edatlarının İᶜrâbı

Şevḳî Ḍayf'a göre şarṭ edatları, aslında yapısı gereği zor bir konudur. Bu edatlar cümleye "şart" anlamı katıp **انْ – لَوْ – مَنْ – مَا – مَهْمَا – أي – أَيْنَ – أَنّي – حَيْثُمَا – مَتَى – اذَا – كَيْفَ** edatlarından oluşmaktadır. Ḍayf'a göre aynı şekilde bunların da iᶜrâblarına gerek yoktur.[281]

3) Soru ve Haber Bildiren كَمْ 'in İᶜrâbı

Şevḳî Ḍayf'a göre soru ve haber bildiren **كَمْ** 'in iᶜrâbı da gereksizdir. Çünkü ona göre bunun iᶜrâbı da hiçbir fayda vermez. Ayrıca **كَمْ** farklı cümlelerde farklı konumlarda

[279] Ḍayf, *Teysîr*, s. 26.
[280] Ḍayf, *Teysîr*, s. 58, 59.
[281] Ḍayf, *Teysîr*, s. 59.

olabilir. Sözgelimi bunun **كَمْ طَالِبًا حَضَرَ؟** (kaç öğrenci geldi?) cümlesinde mubtedâ, **كَمْ كِتَابًا قَرَأْتَه؟** (kaç kitap okudun?) cümlesinde mefᶜûl-ı bih, **كَمْ نَظْرَةً نَظَرْتَ؟** (kaç bakış attın?) cümlesinde mefᶜûl-ı muṭlâḳ, **كَمْ يَوْمًا جِئْتَ؟** (kaç gün geldin?) zaman zarfı olarak geldiğini görmekteyiz.[282]

4) Lâsiyyemâ'nın (لَاسِيَّمَا) iᶜrâbı

Şevki Ḍayf, bu konunun iᶜrâbının gereksiz oluşunu bir örnek üzerinden açıklamaktadır. Buna göre örneğin; **قَرَأْتُ الْكُتُب لَاسِيَّمَا كِتاب الرِّيَاضة** (kitapları okudum, özellikle spor kitabını) cümlesinde **كِتَاب** (kitap) kelimesinin refᶜ, naṣb ya da cerr olarak iᶜrâbı yapılabilir. Dolayısıyla burada bir karışıklık vardır. Bu yüzden Ḍayf'a göre burada iᶜrâba gerek yoktur.[283]

5) Enne'l-Muẖaffefe/İkinci Nûnun kaldırılması (أَنَّ الْمُخَفَّفَةِ)

Enne'l-muẖaffefe bazı durumlarda **أَنَّ** 'nin ikinci **ن** harfinin düşürülmesi kuralıdır. Bunun yanında başka harfler de bulunmaktadır. Bunlar; **انَّ – أَنَّ – كَأَنَّ – لَكِنَّ** şeklinde gösterilebilir. Örneğin; **عَلِمْتُ أَنْ زَيْدًا قَائِمٌ** (Zeyd'in ayakta olduğunu öğrendim) cümlesinde **أَنَّ** 'nin ikinci nûn harfi düşürülmüştür. Bu durumda **زَيْدًا** (Zeyd) manṣûb**,** **أَنَّ** 'nin ismi**,** **قَائِمٌ** (ayakta) da merfûᶜ olup **أَنَّ** 'nin haberi olmakta ve bu cümle **عَلِمْتُ أَنَّ زَيْدًا قَائِمٌ** (Zeyd'in ayakta olduğunu öğrendim) şeklinde takdir edilmektedir.[284]

Şevḳ Ḍayf, bu konuda Basralılar ile Kûfeliler arasında görüş ayrılığı olduğunu, bunun iᶜrâbının nahivden çıkarılması gerektiğini söylemektedir.[285]

1.2.3.4. Mevcut Tanımlarda Birtakım Yeniliklerin Yapılması

Şevḳî Ḍayf, birtakım nahiv konularının tanımlarının yetersiz olduğunu, bu konuların tekrar gözden geçirilerek yeniden tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Bu çerçevede yazar mefᶜûl-ı muṭlaḳ, mefᶜûl-ı maᶜah ve ḥâl için kendince daha sağlam ve

[282] Ḍayf, *Teysîr*, s. 59.
[283] Ḍayf, *Teysîr*, s. 59.
[284] el-Farẖ, *a.g.e.* s. 485.
[285] Ḍayf, *Teysîr*, s. 59, 60.

doğru tanımlar önermektedir.[286] Ancak Ḍayf tarafından önerilen yeni tanımların mevcut tanımalardan çok farklı olduğu söylenemez. Nitekim gramer konularının âlimler tarafından farklı şekillerde tarif edilmesi olağan bir durumdur.

1) Mefᶜûl-ı Muṭlaḳ (المَفْعُولٌ المُطْلَق)[287]

Şevḳî Ḍayf, mefᶜûl-ı mutlak için yaptığı tanıma geçmeden evvel İbn Hişâm'ın (ö.218/833) mefᶜûl-ı muṭlaḳ tarifini zikreder. İbn Hişam *Evḍaḥu'l-Mesâlik* adlı eserinde mefᶜûl-ı muṭlaḳı "ᶜâmilini vurgulayan ya da çeşidini ve sayısını açıklayan ḥaber ve ḥâl olmayan manṣûb isim"[288] şeklinde tarif eder. Bu tanım, Ḍayf'a göre eksiktir. Örnekler üzerinden açıklama yapan Ḍayf, mefᶜûl-ı muṭlaḳın tanımının "ᶜâmilini vurgulayan, niteleyen ya da açıklayan manṣûb isim" şeklinde olması gerektiğini söyler.[289] Görüldüğü üzere Şevḳî Ḍayf bazı tanımları yetersiz görmekte ve kendince eklemelerde bulunarak yeni tanımlar yapmaktadır. Bununla Ḍayf'ın nahiv konularını daha anlaşılır kılmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

2) Mefᶜûl-ı Maᶜah (المَفْعُولٌ مَعَه)

Mefᶜûl-ı maᶜah, beraberlik anlamı taşıyan isimdir. Bu isim manṣûb olup beraberlik anlamı taşıyan **و** harfinden (vâvu'l-maᶜiyye) sonra gelir. Örneğin; **مَشِيَ سَيْف الإسلام وَالشَّاطِئَ** (Seyfulislam kıyı boyunca yürüdü).

Şevḳî Ḍayf'ın eleştirdiği bir diğer tanım İbn Hişâm'ın ve nahiv âlimlerinin mefᶜûl-ı maᶜah için yapmış oldukları tanımdır. İbn Hişam mefᶜûl-ı maᶜahı "fiil ya da fiil anlamı içeren bir kelimeden sonra beraberlik anlamı taşıyan **و** edatıyla birlikte gelen fazlalık bir isimdir (**اسْمٌ فَضْلَةٌ**)"[290] şeklinde tanımlamıştır. Şevḳî Ḍayf ise mefᶜûl-ı maᶜahı "atıf anlamı taşımayıp beraberlik (**مَعَ**) anlamı taşıyan **و** harfinden sonra gelen manṣûb isim" şeklinde tanımlar.[291]

---

[286] Ḍayf, *Teysîr*, s. 30.
[287] Bu konunun tanımını önceki sayfalarda verdik. Dolayısıyla tekrara gerek yoktur.
[288] İbn Hişam *Evḍaḥu'l-Mesâlik,* tah. el-Mektebetu'l-ᶜAṣriyye, Beyrût, thz. s. 205-207.
[289] Ḍayf, *Tecdîd*, s. 30, 31; Ḍayf, *Teysîr*, s. 119.
[290] İbn Hişam, *a.g.e.* s. 239.
[291] Ḍayf, *Teysîr*, s. 61; Ḍayf, *Tecdîd*, s. 32, 33.

3) Ḥâl (حَال)

Son olarak, halin tanımı konusunda Şevḳî Ḍayf ile İbn Hişâm arasında bir görüş ayrılığı söz konusudur. İbn Hişam hali "durumu açıklayan fazlalık bir nitelik"[292] şeklinde tanımlar. Şevḳî Ḍayf bu tanımın dikkatli bir şekilde yapılmadığını ve kapalı olduğunu savunmakta ve ḥâl için "sahibine ait nekre muvaḳḳat (geçici) ve manṣûb bir sıfat" şeklinde yeni bir tanım sunmaktadır.

1.2.3.5. Zorluk İçeren Gereksiz Konuların Çıkarılması

Şevḳî Ḍayf, zorluk içerdiği, fazlalık olarak gördüğü ve öğrenciye hiçbir faydası olmadığına inandığı birtakım konuların nahiv ve sarf kitaplarından çıkarılması gerektiğini söyler. Bunların yanında o, bazı bâb başlıkları altında ele alınan birtakım şartların ve gereksiz açıklamaların da gramer kitaplarından atılması kanaatindedir. Ona göre ders kitaplarından çıkarılması gereken ve genelde sarfla ilgili bazı gereksiz konular şunlardır:

1) İsm-i tafḍîl kalıbının şartları.[293]

2) Taaᶜccub kalıbının şartları.

3) İştiḳâḳın şartları (türemiş isimler).

4) İsm-i ᵓâlet ile ilgili şartlar (alete isim olarak verilen kelimeler).

5) İsm-i taṣğîr (küçültme isimleri) konusundaki gereksiz ayrıntılar.

6) İsm-i işâret (işaret ismi).

7) Nisbet (aitlik).

8) İᶜlâl

9) Mubtedâ ve ḫaberin şartları[294]

[292] İbn Hişam, *a.g.e.* s. 293-294.

[293] Bir niteliğin, vasfın kıyaslama suretiyle daha ön planda olduğunu belirten isim. Eril için **أَفْعَل**, dişil içinse **فُعْلَى** kalıbında gelir. Örneğin; **زَيْدٌ أَكْبَرُ مِنْ عَمْرو سِنًا** (Zeyd, yaşça ᶜAmr'dan daha büyüktür), **زَيْنَب صُغْرَى مِنْ فَاطِمَة** (Zeynep, Fatıma'dan daha küçüktür).

[294] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 34-41; Ḍayf, *Teysîr,* 61-63.

1.2.3.6. Eksik Konuların Eklenmesi

Şevḳî Ḍayf'a göre gereksiz konuların nahiv ve sarf kitaplarından çıkarılmasının yanı sıra bu kitaplara eklenmesi gereken bazı konular da vardır. Çünkü ona göre gramer kitaplarına baktığımız zaman bazı konuların ve kuralların eksik olduğunu hissediyoruz. Bu eksikliğin giderilmesi adına birtakım yeni konuların nahiv kitaplarına eklenmesi gerekmektedir.[295] Nahiv kitaplarına eklenecek olan bu konular ve kurallar Arap dilinin fasih bir şekilde konuşulmasına ve harflerin de doğru telaffuz edilmesine yardımcı olacaktır.[296]

Şevḳî Ḍayf'a göre bu mesele tecvid ilmiyle alakalı bir meseledir. Bizden öncekiler nahiv kitaplarına bu kuralları eklememişlerdir. Eskiden Kurʾân'ı ezberleyenler bu kuralları öğrenerek Kurʾân'ı ezberlerdi; ancak şu an bu kurallar öğrenmeden Kurʾân ezberlenmektedir. Bu da ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Bunun önüne geçmek için bu kuralların bilinmesi gerekmektedir. Bu da birtakım yeni konuların nahiv ve sarf kitaplarına eklenmesiyle olur.[297] Ḍayf'a göre gramer kitaplarına eklenmesi gereken konular genel hatlarıyla tecvid ilmiyle alakalı konuların yanı sıra, ẕikr, ḥaẕf, taḳdîm (öne alma) ve teʾẖîrle (sona alma) ilgili nahiv konularıyla ilgili eklemeler ile cümle çeşitleri, üç harfli fiillerin zamirlerle ve teʾkidli (vurgu) çekimi, ismin kısımları gibi sarfla ilgili konulardan oluşmaktadır.[298]

Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik düşüncelerini genel hatlarıyla açıkladık. Bütün bu görüşlerin nahvin kolaylaştırmasına yönelik çok önemli katkılarının olduğunu söylemek mümkündür. Nahvin kolaylaştırılmasına yönelik çalışmaların ilk devirlerde başlamış olması bu alanda yeniliğe ihtiyaç olduğunun bir göstergesidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Şevḳî Ḍayf ve ondan önceki dilcilerin birtakım nahiv meselelerine itiraz etmeleri ve bu konuda tatmin edici alternatif görüşler ileri sürmemeleri

[295] Ḍayf, *Teysîr*, s. 63.
[296] Ḍayf, *Tecdîd*, s. 41.
[297] Day *Tecdîd*, s. 41, 42.
[298] Day, *Tecdîd*, s. 42, 43.

dikkat edilmesi gereken noktalardır. Örneğin; Emin el-Ḫûlî gibi âlimler nahvin kolaylaştırılması yönündeki çalışmaları eleştirmekte, bunların yetersiz olduğunu ve nahiv için yeni bir reformun gerekli olduğunu iddia etmektedir.[299] Nahvin kolaylaştırılmasına yönelik tüm bu görüşlerin geniş bir şekilde ele alınması ve tartışılması gerekmektedir. Nitekim Ḍayf'ın bazı görüşlerinin Arap Dili Komisyonu tarafından kabul edilmesi, bazı görüşlerinin düzeltilerek kabul edilmesi ve bazı görüşlerinin de tamamen reddedilmesi tartışmaya açık olduğunu göstermektedir. Elbette ki bütün bunlar Ḍayf'ın nahiv ilmine olan katkılarına gölge düşürmez. Yapılması gereken Ḍayf'ın görüşlerini detaylı bir şekilde ele almak ve ilmî değer taşıyıp taşımadıklarını tartışmak olmalıdır.[300]

2. SARF ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

Şevḳî Ḍayf, nahivle ilgili yenilikçi görüşlerini açıklarken aslında yer yer sarf konularına da değinmiş ve bazı sarf konuları hakkında kendi yenilikçi görüşlerini zikretmiştir. Aslında o, hiçbir yerde nahiv ile sarf ilimlerini genel hatlarıyla birbirinden ayırmamıştır. Görüldüğü kadarıyla o, böyle bir ayrıma ihtiyaç duymamıştır. Bu bölümde onun sarfla ilgili çalışmalarına ve genel hatlarıyla sarf ilmini nasıl ele aldığına değinilecektir. Ancak sarf ilmiyle ilgili yenilikçi yaklaşımları nahiv ilmi konusundaki yenilikçi yaklaşımları kadar geniş yer kaplamaz. Bu yüzden bu bölüm kısa tutuldu. Şevḳî Ḍayf'ın sarf ilmini nahiv ilmiyle birlikte ele alması ve bu iki ilmi birbirinden bağımsız disiplinler olarak değil, birbirini tamamlayan ve birbiriyle ilişkili olarak kabul etmesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim nahiv konusunda yazmış olduğu kitaplarda sarf konularına da yer vermesi bu gerçeği yansıtmaktadır.

Ḍayf, *Tecdîdu'n-Naḥv* adlı kitabının ilk iki bölümünü sarf, son dört bölümünü ise nahiv konularına ayırmaktadır. Bu kitabın sarfla ilgili olan ilk iki bölümü şu şekildedir: 1. Kelimenin telaffuzu, fiillerin kısımları ve çekimleri, harflerin çeşitleri 2. İsmin

[299] Bkz. el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 245-272.
[300] Şevḳî Ḍayf'a göre nahiv kitaplarının konu taksiminin genel hatlarıyla ne şekilde olacağı ve bu kitaplarda hangi bâbların yer alacağını görmek için bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 270-282.

kısımları, çekimleri ve çeşitleri. Ḍayf'ın Sarf ilmiyle ilgili yazmış olduğu bir diğer kitap *Teysîrâtun Luğaviyye* adlı eserdir. Bu kitapta Ḍayf sarf konuları hakkında kendi görüşlerini ve tespitlerini tartışmaktadır. Ḍayf'a göre kelime yapısını inceleyen bir ilim olan sarf konularına ilk önce fiille ilgili bâblarla başlanmalıdır.[301] Şevḳî Ḍayf, sarf ilmini anlatırken fiil konusuna başlamadan önce kelime konusuna da kısaca değinir. Şevḳî Ḍayf'a göre Arap dili grameri kitaplarında bulunan bazı bâblardaki gereksiz kuralların çıkarılarak, bunların yerine bol bol örnek verilmesi gerekmektedir. Örneğin; ism-i taṣğîr (küçültme ismi) bâbının kuralları çoktur ve bu bâb altında verilen örneklerin çoğu günümüzde kullanılmaz. Bu yüzden bu örnekler çıkarılarak yerlerine günlük dilde ve edebiyat kitaplarında kullanılan örnekler kullanılmalıdır.[302] İbn Maḍâ'dan etkilenen Şevḳî Ḍayf, onun iʿlâl ve ibdâl gibi konuların ders kitaplarından çıkarılması[303] fikrine de katılır. Ayrıca o, ism-i tafḍîl kalıbının şartları, taaʿccub kalıbının şartları, iştiḳâḳın şartları, ism-i ʾâlet ile ilgili şartlar, ism-i işâret, nisbet, mubtedâ ve ḫaberin şartları gibi konuların da sarf kitapları arasında çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. Bu fikir ondan önce, İbrâhîm Muṣṭafâ tarafından da savunulmuştu. Nitekim Mısır Milli Eğitim Bakanlığı'nın talimatıyla kurulan komisyon, İbrâhîm Muṣṭafâ'nın sarf konuları arasında geçen iʿlâl ve ibdâl gibi gereksiz konuların ders kitaplarından çıkarılması teklifini bir dönem kabul etmişti.[304]

2.1. Kelimenin Telaffuzu, Fiillerin Kısımları, Çekimleri ve Harflerin Çeşitleri

2.1.1. Kelimenin Telaffuzu (الْكَلِمَة وَأَقْسَامها)

2.1.1.1. Kelime ve Kısımları (الْكَلِمَة وَأَقْسَامُها)

Şevḳî Ḍayf'a göre kendisiyle anlamlı bir cümlenin oluştuğu şeklinde tanımlanan kelime, klasik nahiv kitaplarında da geçtiği üzere isim, fiil ve harf olarak üçe ayrılır. İsim, herhangi bir zamana ilişkin olmaksızın bir manayı gösteren kelimedir. Örneğin; **شَجَرَة**

[301] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 226.
[302] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 221.
[303] Ḍayf, *Teysîr*, s. 61-63.
[304] Doğan, a.g.m. s. 207.

(ağaç) ve زَيْدٌ (Zeyd) kelimeleri isimdir. Fiil, bir zamana ilişkin olup belli bir manayı gösteren kelimedir. Örneğin; أَكْتُبُ (ben yazıyorum) – يَكْتُبُ (eril için yazıyor) – كَتَبَ (eril için yazdı) birer fiildir. Harf ise tek başına hiçbir anlamı olmayan, daima bir kelime ile bağlantılı olan kelimedir. Örneğin; هَلْ – لَنْ – مَا – في birer harftir.[305]

2.1.1.2. Harflerin Çıkış Yerleri (مَخَارِج الْحُرُوف)

Şevḳî Ḍayf'a göre tecvîd ilmi ve Kurʿân'ın tertil üzere okunmasıyla alakalı olan harflerin mahreçleri konusu, konuşmanın düzgün olması için önemli bir meseledir. Bu yüzden çocuklara öncelikle harflerin çıkış yerlerinin doğru bir şekilde öğretilmesi gerekmektedir. Ayrıca Ḍayf'a göre harflerin boğazın, dudakların ve dişlerin konumuna göre farklı şekillerde çıkış yerleri bulunmaktadır. Örneğin; hemzenin (ʾ) ve hâʾ (ه) harfinin çıkış yeri boğazın üst kısmı, ʿayn (ع) ve ḥâʾ (ح) harfinin çıkış yeri ise boğazın orta kısmıdır.[306]

2.1.1.3. Hareke ve Harflerin Özellikleri (صِفَات في الْحَرَكَات وَالْحُرُوف)

Şevḳî Ḍayf'a göre harekeler, harfler, şeddeli ve tenvînli harfler[307] ile lin, med, ḳatʿ ve vaṣl hemzesinin özelliklerinin bilinmesi tecvid ilminin alanına girip fasih konuşmaya faydası olan hususlardır. Dolayısıyla ona göre, hareke ve harflerin ne tür özellikler taşıdıklarını bilmek gerekir.[308]

2.1.1.4. Harekeler, Şedde ve Tenvîn (الْحَرَكَات وَالتَّشْدِيد وَالتَّنْوِين)

Şevḳî Ḍayf'a göre harekeler ẓamme, fetḥa, kesre ve sukûn olmak üzere üç şekildedir. Arap dilinin özelliklerinden biri kelimenin sukûnlu harfle başlamamasıdır. Aynı şekilde Arap dilinde iki tane sakin harf yan yana gelmez. Ancak şeddeli olan kelimelerde sakin olan iki harf سَارَّة (dişil için sevinçli) – دَابَّة (hayvan) örneklerinde olduğu gibi yan yana gelebilir. Bunun dışında farklı kelimelerde olmak kaydıyla iki tane sakin

[305] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 49.
[306] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 49, 50.
[307] Kelimenin belirsiz olduğunu göstermek için son harfin harekesiz bir nûn ile okunmasıdır. Örneğin; قَلَمٌ (herhangi bir kalem)
[308] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 52.

harf yan yana geldiğinde kelimenin durumuna göre ilk kelimede sakin olan son harf ẓamme veya kesre olabilir.[309]

Ḍayf'a göre şedde, aynı harfin tekrarlandığını (**تَشْديد**) gösteren bir işaret olup kelimenin muḍaᶜᶜaf bir kelime olduğunu belirtir. Örneğin; **سَهَّلَ** (eril için kolaylaştırdı) kelimesinde geçen şeddeli harf esasında yan yana gelen iki harfin değişmiş şeklidir. Ayrıca Ḍayf, **رَادّ** gibi şeddeli kelimelerin yerel dilde **رادِدْ** şeklinde yanlış okunduğunun da altını çizer.[310]

Ḍayfâ göre tenvîn, kelimelerin sonuna fazladan sakin bir **ن** (nûn) harfinin gelmesi sonucu oluşur. Tenvînin meydana gelmesi için ismin muḍâf (tamlayan) olmaması ve belirlilik takısı (**أَلْ**) almaması gerekir. Ayrıca Ḍayf'a göre tenvîn, esasında konuşmada olan fakat yazıda olmayan bir hususdur. Ancak dilciler kelimenin tenvîn özeliğini taşıdığını göstermek için iki tane aynı harekeyi tenvîn olarak son harfe eklemektedir. Örneğin; **كتابٌ – كتاباً – كتابٍ** (bir kitap) gibi.[311]

2.1.1.5. Medd-i Lîn (Yumuşama) Harfleri-Med (حُرُوف اللين – المَد)

Lîn harfleri birer illet harfi olup **أ – و – ي** harflerinden oluşmaktadır. Bu harflerin dışındakiler saḥîḥ (düzgün) harf olarak tanımlanır.[312] Ayrıca bu harflere uzatma anlamında medd (**مَدّ**) harfleri de denir.

Şevḳî Ḍayf bu bölümde mevcut sarf kitaplarının içeriğine uygun bir şekilde sarf konularını ele almakta ve bunları tanımlamaktadır. Yukarıda değinilen konular dışında kalan "ḳaṭᶜ ve vaṣl hemzesi[313], idğâm ve ibdâl, ḳamerî ve şemsî harfler[314], idğâm ve ibdâlin çeşitleri" konularını Ḍayf deskriptif bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bu yüzden

---

[309] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 52.
[310] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 52, 53.
[311] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 53.
[312] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 53.
[313] Ḳaṭᶜ hemzesi her zaman yazılan ve okunan hemzedir. Örneğin, **فَأَرْسَلَ** (eril için böylece o gönderdi). Vaṣl hemzesi ise sadece söz başında okunan söz arasında okunmayan hemzedir. Örneğin; **فَارْجِعْ** (eril için geri dön).
[314] Ḳamerî harfler: **ال** 'dan sonra gelen kelime **أ – ب – ج – ح – خ – ع – غ – ف – ق – ك – م – و – ه – ي** harflerinden biri ile başlarsa **ال** 'ın **ل** harfi okunur. Örneğin; **الْوَلَدُ** (çocuk) gibi. Şemsî harfler: **ال** 'dan sonra gelen kelime **ت – ث – د – ذ – ر – ز – س – ش – ص – د – ط – ظ – ل – ن** harflerinden biri ile başlarsa **ال** 'ın **ل** harfi okunmaz. Örneğin; **أَلسَّمَاءُ** (gökyüzü) gibi.

bu konuları ayrıca açıklamaya gerek yoktur.[315] Ancak dikkati çeken nokta, "ḳamerî ve şemsî **أَلْ**" kısmında Ḍayf,'ın şöyle bir tespitte bulunmasıdır: "Günümüzde bazı konuşmacılar fasih konuşmaya çalışırlarken şemsî harflerden **ل** harfini telaffuz ederler. Örneğin; **النّور** (aydınlık) kelimesinde geçen **ل** harfini okuyarak hata yaparlar. Doğrusu bu harfi okumak bir hatadır…"[316]

2.1.2. Fiillerin Kısımları (أَقْسَامُ الْفعل)[317]

Şevḳî Ḍayf, Arapçadaki fiil çeşitliğinin ve taḳsîmâtın (ayrım) başka hiçbir dilde olmadığını söylemekte[318] ve fiilleri klasik usulde olduğu gibi şu kısımlara ayırmaktadır: 1. Mâḍî, muḍâriᶜ ve emir 2. Mucerred ve mezîd (**المَزيد و المُجَرَّد**)[319] 3. Ṣaḥîḥ ve muᶜtell (**الصَحيح والمُعْتَلّ**)[320] 4. Mutaṣarrif ve Câmid (**المُتَصَرّف والجَامِد**)[321] 5. Mebnî ve muᶜrab (**المَبْني والمُعْرَب**) 6. Lâzım ve muteᶜaddî (**الاَزِم والمُتَعَدّي**) 7. Maᶜlûmla mebnî ve mechûlla mebni (**مَبْنِيٌّ بِالْمَعْلُوم وَمَبْنِيٌّ بِالْمَجْهُول**)

2.1.3. Fiillerin Çekimleri (تَصْرِيفُ الْفعل)[322]

Bu bölümde Şevḳî Ḍayf, öncelikle fiil çekimlerini beş başlık altında tablo halinde sunup teker teker açıklamaktadır: 1. Sâlim fiilin çekimi (**تَصْرِيفُ الْفِعْلِ السَّالِم**)[323] 2. Muḍaᶜᶜaf fiilin çekimi (**تَصْرِيفُ الْفِعْلِ الْمُضَعَّف**)[324] 3. Miṣâl fiilin çekimi (**تَصْرِيفُ الْفِعْلِ الْمِثَال**)[325] 4. Ecvef fiilin çekimi (**تَصْرِيفُ الْفِعْلِ الْأَجْوَف**)[326] 5. Nâḳis fiilin çekimi (**تَصْرِيفُ الْفِعْلِ النَّاقِص**)[327] Ḍayf,

---

315 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 55-58.
316 Ḍayf, *Tecdîd,* s. 57.
317 Fiillerin her biri yazar tarafından sarf kitaplarında geçen tanımlara paralel bir şekilde tanımlanmıştır. Fiil tanımları için bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 59-66.
318 Ḍayf, *Tecdîd,* s. 61.
319 Mucerred fiil, fiilin bütün harflerinin kök harflerinden olduğu fiil çeşididir. Örneğin; **نَزَلَ** (eril için indi). Mezîd fiil ise üç veya dört harften oluşan bir fiile bir veya birden fazla harf eklenerek elde edilen fiil çeşididir. Örneğin; **أَنْزَلَ** (eril için indirdi) - **نَزَلَ** (eril için indi).
320 Ṣaḥîḥ fiil kök harflerinde illet harfi (**ي – و – ا**) bulunmayan fiillerdir. Örneğin; **كَتَبَ** (eril için yazdı) gibi. Muᶜtell fiil ise içinde illet harfi bulunan fiillerdir. Örneğin; **دَعَا** (eril için dua etti) gibi.
321 Mutaṣarrif fiil çekimi her durumda olan fiillerdir. Câmid ise çekimi yapılamayan fiillerdir. Örneğin; **نِعْمَ** (ne güzel).
322 Fiillerin çekimleri için bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 69-80.
323 Sâlim fiil, kök harfleri içinde hemze veya ellet harfi olmayan ve aynı harften birden fazla olmayan fiillerdir. Örneğin; **كَتَبَ** (eril için yazdı).
324 Muḍaᶜᶜaf fiil, kök harflerinden ikisi aynı harf olan fiillerdir. Örneğin; **رَشَّ** (eril için serpti).
325 Miṣâl fiil, kök harflerinden ilki **و** veya **ي** olan fiillerdir. Örneğin; **وَجَدَ** (eril için buldu).
326 Ecvef fiil, ortadaki kök harfi illet harflerinden biri olan fiillerdir. Örneğin; **قَالَ** (eril için dedi).
327 Nâḳis fiil, sondaki kök harfi illet harflerinden biri olan fiillerdir. Örneğin; **خَشِيَ** (eril için korktu).

bunların dışında tekᵓîd (pekiştirme, vurgulama) nûn'u ile gelen muḍâriᶜ ve emir fiil kalıplarının da ne şekilde çekildiğini açıklamaktadır.[328]

2.1.4. Harflerin Çeşitleri (أَنْوَاعُ الْحُرُوف)

Şevḳî Ḍayf, harflerin çeşitleri konusunu birkaç kısma ayırmaktadır: Ḥarf-i cerrler, ᶜaṭf harfleri, nefy (olumsuzluk) harfleri, şart harfleri, taḫṣîṣ harfleri, nidâᵓ harfleri, Soru ve cevap harfleri, muḍâriᶜ fiili naṣb eden harfler.[329] Şevḳî Ḍayf bu harflerin her birini ilgili konu başlığı altında ele almaktadır. Örneğin; taḫṣîṣ ve nidâᵓ harflerini bu kısımda değil de taḫṣîṣ ve nidâᵓbâbı altında geniş bir şekilde açıklamaktadır.

Dikkat edilmesi gereken nokta Şevḳî Ḍayf'ın başka bir yerde "harflerin çeşitleri" konusunu sarf müfredatında ayrı bir bölüm olarak kabul etmesidir. İlerleyen sayfalarda onun başka bir yerde sarf konularını taksim ederken bu meseleyi üçüncü bir bölüm olarak ele aldığını gösteren bir tablo sunulmuştur. Bu durum yazarın gramer konularının taksimi konusunda yer yer fikirsel değişmeler yaşadığını göstermektedir.

2.2. İsmin Kısımları, Çekimleri ve Çeşitleri

2.2.1. İsmin Oluşumundaki Çeşitlilik (تَعَدُّدُ أَبْنِيَةِ الْاسْمِ)

Şevḳî Ḍayf, konuya öncelikle ismin farklı şekillerde nasıl oluştuğunu açıklayan bu kısımla başlar. Ona göre ismin oluşum şekilleri çok geniş ve çok çeşitli olup tartışmalı bir konudur. Sözgelimi Sibeveyh gibi eski gramerciler ismin en az üç harften oluştuğunu دَمٌ (kan) ve يَدٌ (el) gibi iki harften oluşan kelimelerin ise esasında üç harften oluştuğunu ancak buna benzer kelimelerin bir harfinin düşürüldüğünü söyler. Oryantalistler ise bu durumun böyle olmadığını, esasında bu tür kelimelerin Sami dilinde olan s̱unâᵓî (ikili) kelimeler olduğunu söyleyerek Sibevehy gibi eski gramercilere karşı çıkar. Sibeveyh gibi bazı gramercilerin bu konudaki delili iki kelimeden oluşan kelimelerin bazı durumlarda illet harfi ya da izafet (fazladan) bir harf almasıdır. Örneğin; أَخٌ (kardeş) – أَبٌ (baba) gibi

[328] Bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 80-81.
[329] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 82-83.

kelimelerin **أَبُوك – أَخُوك** şeklinde **دَمٌ** (kan) ve **يَدٌ** (el) gibi kelimelerin de **دَمَوِي – يَدَوِي** şeklinde değişmesi bu gerçeği yansıtmaktadır.[330]

Bu tartışma karşısında Şevḳî Ḍayf, Sibeveyh gibi eski gramercilerin tarafını tutmaktadır. O, da bu konuda en doğru görüşün kelimelerin en az üç harften oluştuğunu savunan görüş olduğunu söylemektedir.[331]

2.2.2. İsmin Kısımları (أَقْسَامُ الاسْم)[332]

Şevḳî Ḍayf, ismin kısımlarını altı başlık altında mevcut tanımları doğrultusunda incelemekte ve her konu ile ilgili gerekli kuralları da açıklamaktadır. Buna göre ismin kısımlarını şu şekilde göstermek mümkündür: 1. Nekre-maᶜrife (**النَكرَة وَالمَعْرِفَة**)[333] 2. Saḥîḥ-muᶜtel: Maḳṣûr-menḳûs-memdûd (**الصَحيح – المُعْتَل: المَقْصُور – المَمْدُود**)[334] 3. Teẕkîr-teᵓnîṯ (**التَّذْكير – التَّأْنيث**) 4. İfrâd-teṯniye-cemᶜ (**الإفْرَاد – التَّثْنِية – الْجَمع**) 5. Ẕât ismi (**اسْمٌ الذَّات**) (câmid-ğayr-i câmid) (**الجَامِد – غَير جَامِد**) – maᶜnâ ismi (**اسْمُ مَعْنَى**) (maṣdar: câmid-muştaḳḳ) (**المَصْدَر:**) (**الجَامِد – المُشْتَق**).[335]

2.2.3. Muştaḳḳ (türemiş) İsimler (أَلْأَسْمَاءُ الْمُشْتَقَّة)

Muştaḳḳ isim bir fiil ve isimden türeyen isimlerdir. Örneğin; **كَاتِبٌ** (yazar), kelimesi **كَتَبَ** (yazmak) fiilinden türemiştir. Şevḳî Ḍayf, muştaḳḳ isimleri sarf kitaplarında geçtiği üzere şu şekilde gösterir:

---

[330] Ḍayf, *Tecdîd*, s. 87.
[331] Ḍayf, *Tecdîd*, s. 88.
[332] Ḍayf, *Tecdîd*, s. 88-102.
[333] Nekre, belirlilik takısı (**ال**) almayıp sonu tenvînli olan ve belirsiz bir varlığı gösteren kelimedir. Örneğin; **قَلَمٌ** (herhangi bir kalem). Maᶜrife ise belirlilik takısı (**ال**) alan ve belirli bir varlığı gösteren kelimedir. Örneğin; **الْقَلَمُ** (bilinen bir kalem)
[334] Saḥîḥ isim, içinde herhangi bir illet harfi bulunmayan kelimedir. Örneğin; **الْكِتَاب** (kitap). Muᶜtell isim içinde illet harfi olan kelimedir. Örneğin; **الْفَتَى** (genç). Maḳṣûr isim, son harfi **ي** harfi olup bu harften önceki harfin harekesi fetḥa olan kelimedir. Örneğin; **مَعْنَى** (anlam). Menḳûs isim, son harfi **ي** harfi olup bu harften önceki harfin harekesi kesre olan kelimedir. Örneğin; **الْقَاضِي** (yargıç). Memdûd isim ise kelimenin sonundaki zâᵓid (fazla) eliften sonra hemze ya da başka bir deyişle elif-i memdûde (**اء**) olan kelimelerdir. Örneğin; **السَّمَاءُ** (gökyüzü).
[335] Ẕât ismi somut bir ismi gösteren kelimlerdir. Örneğin; **رَجُلٌ** (adam). Maᶜnâ ismi ise soyut bir ismi gösteren kelimelerdir. Örneğin; **كَلَام** (söz).

1. İsm-i fâᶜil (**اسْمُ الْفَاعِل**) 2. İsm-i mubâlağa (**اسْمُ الْمُبَاغَلَة**)[336] 3. İsm-i mefᶜûl (**اسْمُ الْمَفْعُول**) 4. Sifat-i muşebbehe (**صِفَةُ الْمُشَبَّهَة**) 5. İsmu-i tafḍîl (**اسْمُ التَّفْضِيل**) 6. İsm-i zamân (**اسْمُ الزَّمان**) 7. İsm-i mekân (**اسْمُ المَكَان**) 8. İsm-i ᵓâlet (**اسْمُ الآلَة**).[337]

2.2.4. İsm-i taṣğîr (اسْمُ التَّصْغِير)

İsm-i taṣğîr, küçüklük, azlık, sevgi göstermek veyahut hor görmek için kullanılan isimdir. Örneğin; **قُلَيْمٌ** (kalemcik) - **قَلَمٌ** (kalem).

Şevḳî Ḍayf'a göre taşğîr konusunda birtakım gereksiz kurallar üretilmiştir. Ancak günümüzde kullanılmadığı için bu gereksiz kurallara ihtiyaç yoktur. Ona göre bunun yerine günümüzde kullandığımız taşğîr isminin örnekte görüldüğü üzere şu üç kalıbı yeterlidir: 1. **كُلَيب** (köpekçik) kalıbı (s̲ulâs̲î) 2. **دُرَيهم** (dirhemcik) kalıbı (rübâi) 3. **مُسَيكن** (meskencik) kalıbı (hümâsî).[338]

2.2.5. Neseb (النَّسَب)

Neseb, herhangi bir yere, bir şeye mensubiyet bildiren, isimden türeyen ve sonu يّ ile biten kelimelerdir. Örneğin; **عِرَاقِيّ** (Iraklı).

Taşğîr kalıbı dışında Ḍayf, neseb konusunu da ele alır ve klasik dilcilerin bu konu için aynı şekilde gereksiz kurallar ürettiğini söyler. Bunun yerine Ḍayf, kendi görüşünü ve önerisini açıklamaktadır. Ona göre nesebin oluşması için kelimenin sonuna **ي** harfi eklenir.[339]

Normalde nahiv konuları arasında olmasına rağmen Şevḳî Ḍayf tarafından sarf bölümünde ele alınan birtakım konular bulunmaktadır. Bu konuları şu şekilde göstermek mümkündür: "İᶜrâb ve binâ, muẓâf ve ğayr-ı muẓâf, metbûᶜ-tâbiᶜ (naᶜt, ᶜaṭf, teᵓkîd ve bedel)." Şevḳî Ḍayf'ın üzerinde çok durduğu bir konu olduğundan iᶜrâb ve bina konusuna ayrıca değinmek gerekir.

---

[336] Bir varlıkta herhangi bir vasfın, niteliğin aşırı bir şekilde olduğunu gösteren isimdir. Örneğin; **ضَحَّاك** (çok gülen).
[337] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 103-108.
[338] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 132.
[339] Bkz. Ḍayf, *Tecdîd,* s. 133.

2.2.6. İᶜrâb ve Binâ (الاعْراب والبناء)

Bu bölümde Şevḳî Ḍayf, iᶜrâbı "muᶜrab ismin son harekesinin ref, naṣb ve cer olarak, muḍâriᶜ fiilin son harekesinin de ref, naṣb ve cezm olarak değişmesi" şeklinde, binâyı ise "mebnî ismin son harekesinin ẓamme, fetḥa, kesre ya da sukûn üzere sabit kalması, değişmemesi" şeklinde tanımlar.[340] Ayrıca Ḍayf, mebnî isimlerin her birini kuralları çerçevesinde örnekler üzerinden açıklar.

Esasında birer nahiv konusu olan iᶜrâb ve binâ konularının Şevḳî Ḍayf tarafından sarf konuları arasında gösterilmesi gayet normal bir durum olarak kabul edilebilir. Çünkü çalışma esnasında Ḍayf'ın nahiv ve sarfı birbirinden ayrı alanlarmış gibi ele almadığı görülmüştür. Tam tersi o birçok noktada nahiv ve sarf ayrımına gitmeden kendi yenilikçi görüşlerini bu iki ilim için uygulamaya çalışmıştır. Şevḳî Ḍayf, bazı nahiv konularını sarf konularına dâhil eder, bazı sarf konularını da nahiv konuları arasında tartışır. Ḍayf taḳdîrî ve maḥallî iᶜrâbın ders kitaplarından çıkarılması gerektiğini nahiv bölümünde açıklamıştı. Bu bölümde de aynı tutumu gösteren Ḍayf, klasik nahiv âlimlerinin iᶜrâb ve binâ konusundaki yaklaşımlarını el-esmâuᵓl-ḫamse (**اَلأَسْمَاءُ الْخَمْسَة**)[341] konusu çerçevesinde karmaşık bularak eleştirir.[342] Bunun yanında Şevḳî Ḍayf, gereksiz bulduğu bazı konuları çıkarır. Örneğin; isim ve fiil kalıpları sarfı zorlaştırdığından bunları konu başlıkları içerisinden çıkarır.[343] Birtakım yeni fiil kalıplarının da eklenmesi gerektiğini söyleyen Ḍayf, örneğin; **تَمَفْعل** kalıbını İbn Cinnî'ye referansta bulunarak ş̲ulâş̲î mezîd fiil kalıbına dâhil eder.[344] Son olarak Şevḳî Ḍayf başka bir yerde sarf konularına ilk önce fiille başlanması gerektiğini belirterek bu konuları tablo halinde şu şekilde gösterir:

---

[340] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 109.

[341] Arapçada "esmâuᵓl-ḫamse" diye bilinen beş isim vardır. Bunlar şu şekildedir: **فُو** (ağız) – **ذُو** (sahip) – **حَمٌ** (kayınpeder) – **أَخٌ** (kardeş) – **أَبٌ** (baba). Bu isimler **و** ile merfûᶜ, **ا** ile manṣûb ve **ي** ile mecrûr olurlar. Örneğin; **رأَيْتُ أَبَاكَ** (babanı gördüm) cümlesinde **أَب** (baba) kelimesi konumu itibariyle manṣûbdur ve **أَبَا** şeklinde gelmiştir.

[342] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 109-111.

[343] Ḍayf, *Tecdîd,* s. 11.

[344] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ḍayf, *Teysîrât,* s. 98-102.

1. BÖLÜM				
1. Fiil Yapıları				
2. Fiilin Kısımları				
↓	↓	↓	↓	↓
Mâḍî (مَاضي)	Saḥîḥ (صَحيح)	Mucerred (مُجَرَّد)	Mutaṣarrif (مُتَصَرّف)	Muᶜrab (مُعْرَب)
Muḍâriᶜ (مُضَارِع)	Muᶜtell (مُعْتَلّ)	Mezîd (مَزيد)	Câmid (جَامِد)	Mebnî (مَبْني)
Emr (أَمْر)				
2. BÖLÜM				
1. İsim Yapıları				
2. İsmin Bölümleri				
↓	↓	↓	↓	↓	↓
Saḥîḥ (صَحيح)	Nekra (نَكْرَة)	Mufred (مُفْرَد)	Ẕât İsmi (اسْمُ الذَّات)	Câmid (جَامِد)	Muᶜrab (مُعْرَب)
Muᶜtell (مُعْتَلّ)	Maᶜrife (مَعْرِفَة)	Muṯennâ (مُثَنّى)	Maᶜnâ ismi (اسْمُ الْمَعْنَى)	Muştaḳḳ (مُشْتَقّ)	Mebnî (مَبْني)
		Cemᶜ (جَمْع)			
3. BÖLÜM					
Harfler ve Çeşitleri					

Tablo 1.[345]

[345] Ḍayf, "Nahvin Kolaylaştırılması", çev. Ali Bulut, s. 236.

3. FASİH ARAPÇA VE LEHÇELER ÜZERİNE YAPTIĞI ÇALIŞMALAR (MISIR LEHÇESİ ÖRNEĞİ)

Bu bölümde Şevḳî Ḍayf'ın Arapçanın fuṣhâ/fasîḥ (فُصْحى/فَصيح) ve ᶜâmmî/lehçe (عَامّي) Arapça ayrımı hakkında yaptığı çalışmalar üzerinde durulacaktır. Ancak öncelikle fasih ve ᶜâmmî Arapçanın ne anlama geldiği ve bu iki Arapça arasındaki temel farkların ne olduğu hususu üzerinde kısaca durmak gerekir. Bu bölümde düzgün ve standart Arapça olarak bilinen Arapçayı fasih, yerel ağızların kullandığı Arapçayı ise ᶜâmmî ya da lehçe şeklinde isimlendirmek uygun görülmüştür.

3.1. Arapçada Çift Başlılık (Fasih-ᶜÂmmî Ayrımı Üzerine)

Fasih Arapçadan kasıt, Kurᵓân'ın kendisiyle indiği, cahiliye ve İslam dönemlerinde edebî metinlerde esas alınan dildir.[346] Lehçe ise bir dilin değişik ülkelerde ve yerlerde o dilin mensuplarınca kullanılan farklı biçimleridir.[347] Fasih dil, Arap toplumunu ve İslam dünyasını birbirine bağlayan bir bağdır. Tarih boyunca çeşitli lehçe farklıları olmasına rağmen bu dil, edebiyatta şiir ve düzyazı (nesir) dili olmuştur. Ayrıca basın kuruluşları, üniversiteler, sempozyum ve konferanslarda da fasih dil kullanılmaktadır.

ᶜÂmmî denilen yerel halkın konuştuğu dil ise günlük hayatta ve ticari ilişkilerde kullanılmaktadır. Günümüzde Arap ülkelerinin hemen hemen hepsinde yerel lehçeler fasih Arapçaya nazaran daha çok konuşulmaktadır. Okullarda fasih Arapça ile eğitim verilmesine rağmen öğrenciler bu dili düzgün konuşamamaktadır. Emînel-Ḫûlî'ye göre yeni nesillere Arapça öğretilememekte, hatta on iki sene okuyan ve liseyi bitiren bir öğrenci fasih Arapçayı öğrenememektedir. Hâlbuki fasih Arapça başta günlük hayat olmak üzere, iş, öğrenim ve sanat hayatında kullanılan estetik bir araçtır. Bu araç, kalkınma açısından toplumun isteklerine cevap veren milletin birliğini sağlayan ve

[346] Muḥammed Altuncî, *el-Muᶜcemu'l-Mufaṣṣal fi'l-Edeb,* Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-ᶜİlmiyye, 1999, s. 787.
[347] Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil,* Ankara: TDK Yayınları, 2009, s. 141.

hayatın her alanında faydalı olan bir araçtır.[348] "Fasih Arapça, ancak halkın bütün katmanları arasında yayılıp, çeşitli ihtiyaçlarını sıkıntı çekmeden kolayca karşıladığı bir araç haline geldiğinde gerçekten yaşayan verimli bir dil olur."[349]

Fasih ve ᶜâmmî Arapça üzerine tarih boyunca çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Örneğin; Basralılar o kadar ileri gitmişlerdir ki sadece fasih Arapçayı konuşan Araplardan nakilde bulunmuşlar ve birtakım dil meselelerinde onların görüşlerini almışlardır. Kufeliler ise bunun tam aksine Basralıların fesahati konusunda üstlerini çizdikleri kişilerden nakilde bulunmuş ve bunların görüşlerini de almışlardır.[350]

Fasih Arapçayı kaldırıp halkın konuştuğu lehçeleri egemen kılmaya çalışan birtakım oryantalistlerin yanı sıra birçok Arap dilci de fasih Arapçaya karşı lehçeleri savunmuştur. Hatta Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kullanılmasını öneren birtakım oryantalistler ve Arap dilciler ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru yabancılar, fasih Arapçanın öğreniminde karşılaşılan problemleri gündeme taşıdı. Mısır Milli Kütüphanesi müdürü olan, Dr. W. Spitta Arap grameri hakkında yazdığı *Arabischen Vulgardialectes Von Aegypten* adlı kitapta fasih Arapçanın kaldırılıp yerine Mısır lehçesinin getirilmesi gerektiğini savundu.[351] Kahire Dil Kurumu üyelerinden olan Abdülaziz Fehmi 1944 yılında Arap harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi gerektiğini savundu ve bu konuda *el-Ḥurûfu'l-Lâtîniyye li Kitâbeti'l-ᶜArabiyye* adında bir kitap yazdı.[352] Iraktaki Kermelîler ailesi Irak'ı işgal eden İngilizlerin de yardım ve desteğiyle ᶜammî dilini yazı dili haline getirmeye çalışmış; hatta bu konuda Anastas el-Kermelî adında bir edebiyatçı yazar birçok eser kaleme almıştır.[353]

[348] el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 235.
[349] el-Ḫûlî, *a.g.e.* s. 245.
[350] ez-Zeyyat, *Tariḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî,* Dâru Nahḍati Miṣr, Kahire, thz, s. 365.
[351] Güler, *a.g.e.* s. 8.
[352] Güler, *a.g.e.* s. 10.
[353] Bedrettin Çetiner "Arap Aleminde Fuṣḥâ-Âmmî Dil Mücadelesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sayı 7-8-9-10, (1995), s. 349.

İngilizler de aynı şekilde Mısır'ı işgal ettikten sonra fasih Arapçayı toplumdan izole etmeye çalışmışlardır.

Fasih Arapçayı kaldırıp yerel lehçeleri savunan oryantalistlerin temel amacı, özelde Arap toplumunu genelde ise İslam ümmetini birbirinden ayırmaktır. Çünkü fasih Arapça Arapları ve Müslümanları birbirine bağlamaktır. Bu bağı koparmak için fasih Arapçayı kaldırarak lehçeleri getirmeye çalışan oryantalistlere karşı Şevḳî Ḍayf gibi ilim adamları çeşitli kitap ve makaleler yazmıştır. Şevḳî Ḍayf, lehçelerin fasih Arapçayı ne şekilde tahrif ettiğini göstermek için birçok çalışma yapmıştır.

3.2. Şevḳî Ḍayf'a Göre Lehçelerin Fasih Arapça Üzerindeki Tahrifatı[354]

Şevḳî Ḍayf *el-Medârisu'n-Naḥviyye* adlı kitabının ilk bölümünde Arap nahvinin ortaya çıkmasının sebeplerini sayarken bu sebeplerden birisinin Arapçadaki laḥn (yanlış okuyuşlar) olduğunu söyler. Bu dil hatalarının Hz. Peygamber döneminden beri var olduğunu, bunların önüne geçebilmek için de sağlam bir fasih Arapçanın gerekli olduğunu belirtmektedir. Konuyu *Kenzu'l-ᶜUmmâl*[355] kitabında geçen ve Hz. Peygamber'in bir diyalog esnasında yanlış konuşan kişiyi düzeltmesi için etrafındakilere "kardeşinizi düzeltin, zira o, konuşmasında hata yapmıştır" rivayetini vererek açıklamaya çalışan Ḍayf bu şekilde fasih Arapçanın önemine vurgu yapmaktadır.[356]

Şevḳî Ḍayf, fasih Arapçaya çok önem verir. O, fasih Arapçanın korunması gerektiğini söylemekle birlikte bunun toplumun tümünde yaygın olmadığını vurgular. Ayrıca o, halkın konuştuğu ᶜâmmî denilen lehçelerin önemine de dikkat çekmekte ve bu lehçelerin toplumda yerleşmiş olduğunu söylemektedir. Fasih Arapçanın tüm Arap

[354] Bu konu Şevḳî Ḍayf'ın *"Taḥrîfâtu'l-ᶜÂmmiyye i'l-Fuṣḥâ fi'l-Ḳavâᶜid ve'l-Binyât ve'l-Ḥurûf ve'l-Ḥarekât"* adlı kitabının yanı sıra onun bazı makalelerinden ve de yararlanarak ele alındı. Konu başlıklarının belirlenmesi söz konusu kitabının yanı sıra *"Taḥrîfâtun fil'l-ᶜÂmmiyye li-Kelimâti'l-Fuṣḥâ",*adlı makalesi de esas alınarak özgün bir şekilde olmuştur. Konunun daha iyi anlaşılması için Ḍayf'ın fasih Arapça ile Mısır lehçesi arasındaki ihtilafları ayrıntıya girilmeden örnekler üzerinden incelenmiştir. Konunun sonunda da birtakım kelimelerin fasih Arapça ve lehçelerdeki kullanımlarının yer aldığı bir tablo sunulmuştur. Bunun için bkz. Tablo 2.

[355] Muttaḳî el-Hindî'nin (ö.975/1567) yazmış olduğu hadis kitabı.

[356] Ḍayf, *el-Medâris,* s. 11.

ülkelerinde yaygın olmadığı gerçeğini de dikkate alan Şevḳî Ḍayf lehçelerin Arapların günlük dili olduğunu, toplumun belli bir kesiminin her lehçeyi anlayamadığını da vurgular. O, yerel Arapçanın iletişim araçları kapsamında aşırı kullanılmasının Arap milletleri arasındaki bağı koparabileceği konusunda da uyarıda bulunur. Özellikle radyo gibi kitle iletişim araçlarında ilk başlarda fasih Arapçanın kullanıldığını; ancak giderek bunun ᶜâmmîceye kaydığını ve bu durumun da genelde günlük haber programlarında yaygınlaştığını ifade eder. Avrupa'da çeşitli dilleri konuşan toplumlar siyasî ve ekonomik meselelerde Avrupa Birliğinin çatısı altında birleşirken -yani ortak bir dilde uzlaşırlarken- buna karşın ᶜâmmî Arapçanın basında kullanılması ve yaygınlaşması halinde Arap toplumları birbirine bağlayan bu bağın kopacağını söyler. Bu yüzden örneğin radyo programlarında ᶜâmmîce yerine Fasih Arapçanın kullanılması gerektiğini bir kez daha vurgular.[357]

Görüldüğü üzere Şevḳî Ḍayf fasih Arapçanın ᶜâmmî Arapça'dan daha çok kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada dikkati çeken husus fasih Arapçanın Arap toplumları birbirine bağlayan bir bağ olarak kabul edilmesi ve ᶜâmmî Arapçanın basın-yayın kuruluşlarında kullanılmasının bu bağın kopmasına neden olacağı düşüncesidir. Doğrusu bu yaklaşım, çok dikkat çekici bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Burada aslında Şevḳî Ḍayf, dilin toplumları birbirine bağlayan o birleştirici gücünden bahsetmektedir. Gerçekten de dil, toplumları birbirine bağlayan yegâne araçtır. Dil olmadan toplum var olamaz. Bir milletin varlığını devam ettirebilmesi için dilini koruması gerekir. Bunun için de ortak bir dilin var olması gerekmektedir. Ortak dilin olması ortak bir kültürün var olmasını da sağlar. Kaldı ki bu gerçek sadece Arapça için değil, diğer diller için de geçerlidir. Örneğin; Türk dili üzerine birçok çalışma yapan Mehmet Kaplan, ortak dil ve ortak kültürün önemine en çok değinenlerden olup, ona göre ortak bir kültürün olabilmesi için ortak bir dilin olması gerekir. Ortak dilden maksat ise

[357] el-ᶜAbdelî, a.g.m.

ona göre bugün en azından yüz bin kişinin anladığı dildir ki bugünkü gazete dilini ona örnek olarak göstermek mümkündür.[358] Bu gerçeği gören Şevḳî Ḍayf, fasih Arapçanın toplumları birbirine en güçlü şekilde bağlayan bir bağ olduğunu kabul etmekte ve bunun yanında lehçelerin de toplumun bir gerçeği olduğunu ifade etmektedir.

Şevḳî Ḍayf, her ne kadar fasih Arapçayı önemli ve vazgeçilmez görse de içerisinde çeşitli sorunların da bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre fasih Arapçada bulunan bazı kelimelerin kullanış şekilleri farklılık arz etmektedir. Bunun nedeni bu kelimelerin eski ve yeni kullanımlarının birbirinden farklı olmasıdır. Ancak ona göre bu sorunun çözümü mümkündür.[359]

Bir önceki bölümde Şevḳî Ḍayf'ın hayatı anlatılırken onun çeşitli kurumlarda görev aldığı ve çeşitli kültürel faaliyetlere öncülük ettiğinden söz edildi. O, *Mecmauᶜl-Luğati'l-ᶜArabiyye*'ye başkanlık yapmış biri olarak fasih Arapça konusunda bu kurumun öneminin yadsınamaz bir gerçek olduğunu ileri sürmektedir. Hatta ona göre bu kurum Arapçanın her türlü tahrifattan korunması için güçlü bir kalkan, sağlam bir kale ve yüksek bir minare görevini görmektedir.[360] Onun bu tutumu Arapçaya olan sevgi ve muhabbetinin ne denli ileri boyutta olduğunu göstermektedir. Çünkü o, fasih Arapçanın en iyi şekilde öğretilmesi konusunda çok çaba sarfetmiş ve bu konuda faaliyet yürüten birçok kuruluşun da içinde bulunmuştur. Bunların yanı sıra yerel lehçelerin fasih Arapça üzerindeki tahrifatını ve bu lehçelerde kullanılan kelimelerin aslında hatalı olduğunu belirtmek amacıyla *Taḥrîfâtu'l-ᶜÂmmîyye li'l-Fuṣḥâ fi'l-Ḳavâᶜid ve'l-Binyât ve'l-Ḥurûf ve'l-Ḥarekât* adında bir kitap kaleme almıştır. Onun ifadesiyle bu kitap, Mısır lehçesinin her türlü hatadan ve tahriften arındırılması için büyük bir fırsat sunmaktadır.[361]

Şevḳî Ḍayf, ᶜâmmîcenin fasih Arapçayı tahrif etmesi konusunda tarihte yapılan çalışmaları kitabının muḳaddime bölümünde zikreder. Onun tespitlerine göre bu konuda

[358] Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004, s. 156.
[359] el-ᶜAbdelî, a.g.m.
[360] el-ᶜAbdelî, a.g.m.
[361] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 7.

yazılan eserler ve yazarlarından bazıları şu şekildedir: 1. *Laḥnu'l-ᶜAvâm:* ez-Zubeydî (ö.379) 2. *Teşḳîfu'l-Lisân:* İbn Mekkî (ö.H. 6. Asır) 3. *Durretu'l-Ğevâṣ fî ᵓEvhâmi'l-Ḫavâṣṣ:* el-Ḥarîrî (ö.516) 4. *Tekmiletu İṣlâḥin mâ Taḫluṭu fîhi'l-ᶜÂmme:* el-Cevâlîḳî (ö.Miladi 8. Yüzyılın sonları) 5. *el-Medḫal ilâ Taḳvîmi'l-Lisân ve Taᶜlîmi'l-Beyân:* İbni Hişâm el-Laḫmî (ö.577) 6. *Baḥru'l-ᶜAvvâm fîmâ Eṣâbe fîhi'l-ᶜAvâmm:* İbnu'l-Ḥanbelî (ö.971) 7. *el-Muḳteḍab fîmâ Vâfeḳe Luğatu Ahl-i Miṣr min Luğati'l-ᶜArab:* İbn Ebi's-Surûr el-Bekrî (ö.1087) 8. *Şifâᵓu'l-Ğalîl bimâ fî Kelâmi'l-ᶜArab mine'd-Daḫîl:* Şahâbuddin el-Ḫafâcî (1069).[362]

Şevḳî Ḍayf, Fasih Arapçayla Mısır lehçesi arasındaki ihtilafları ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu bölümde onun bu konudaki çalışmaları ve Arap dilindeki bu çift başlı mücadele konusundaki görüşleri irdelenmeye çalışılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle onun bu konudaki temel görüşlerine ve tespitlerine değinilmiştir. Ayrıca konunun sonunda lehçelerin fasih Arapça üzerindeki tahrifatı hakkında Şevḳî Ḍayf'ın çözüm önerileri tartışılmıştır.

3.2.1. İᶜrâbın İhmal Edilmesi

Şevḳî Ḍayf lehçelerin fasih Arapçayı tahrif etmesi meselesine öncelikle iᶜrâb ile başlar. O, iᶜrâbı muᶜrab ismin son harekesinin refᶜ, naṣb ve cer olarak, muḍâriᶜ fiilin son harekesinin de ref, naṣb ve cezm olarak değişmesi[363] şeklinde tanımlar.

Ona göre iᶜrâbın ihmal edilmesi sadece Mısır lehçesinde olan bir şey değildir. Tam aksine iᶜrâbın ihmal edilmesi Arap ülkelerinde kullanılan lehçelerin tümünde olan bir durumdur.[364] Şevḳî Ḍayf'a göre iᶜrâb, isim ve fiillerin son harfinde olan değişikliktir ve bu, fasih Arapçanın en önemli kurallarından biridir.[365] Ne var ki lehçe ile konuşanlar kelime sonlarını sukûnlu okumaktadır. Ancak bu durum Şevḳî Ḍayf'ın da belirttiği üzere

[362] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 3, 4, 5.
[363] Ḍayf, *Tecdîd*, s. 109.
[364] Ḍayf, *Taḥrifât*, s. 13.
[365] Ḍayf, *Taḥrifât*, s. 11.

önceki devirlerde yaşayan Araplarda yoktu. Yani onlar kelimelerin sonlarını bu şekilde sukûnlu okumazlardı. Bunu sadece bazı şairler yapardı ki bu da şiir için bir gereklilikti.[366]

Şevḳî Ḍayf, iᶜrâb gibi nahivle ilgili kuralların ihmal edilmesinin doğru ve sağlam Arapça konuşma konusunda sıkıntı yarattığı kanaatindedir. Ona göre tüm Arap ülkelerinde fasih Arapça konuşulmamasının nedeni nahiv kurallarının ihmal edilmesi ve bu kurallarda birtakım kusurların olmasıdır.[367]

Şevḳî Ḍayf, Sibeveyh'in de bu konuya değindiğini ve meşhur kitabında (*el-Kitâb II/297)* şöyle dediğini bildirmektedir: "Araplar, merfûᶜ ve mecrûr olan harfleri sakin kılarlar/sukûnlu okurlar."[368] Sibeveyh buna bir de İmruᵓul Ḳays'ın (ö.h.25) şiirinden bir örnek verir:

فَالْيَوْمَ أَشْرَبْ غَيْرَ مُسْتَحْقِبٍ	" İçerim bugün, Allah'tan bana ne günah var,
اثْمًا مِنَ اللَّهِ وَلاَ وَاغِلِ	ne de davetsiz misafirim ben"

Yukarıdaki örnekte İmruᵓul Ḳays, muḍâriᶜ fiil olarak gelen **أشربْ** (içerim) kelimesinin son harekesini görüldüğü üzere sukûnlu okumuştur. Ancak Ḍayf'a göre bu bir hatadır. Çünkü bu kelimenin son harekesi merfûᶜ olmalıdır.[369] Bunun gibi daha birçok Arap şairi, şiirlerinde sırf kafiyeyi yakalamak için iᶜrâbı ihmal etmiş ve kelimelerin son harfini sukûnlu okumuştur.

3.2.2. Fiillerde Yapılan Tahrifler

3.2.2.1. Ṣulâṣî Fiil Kalıpları

Fasih Arapçada ṣulâṣî fiilin **فَعَلَ – فَعِلَ – فَعُلَ** olmak üzere üç kalıbı vardır. Mısır lehçesinde ise ṣulâṣî fiil için iki kalıp kullanılır. Bunlar: **فِعِلَ** ve **فُعُلَ** kalıplarıdır. Şevḳî Ḍayf'ın belirttiğine göre ṣulâṣî fiiller Mısır lehçesinde bu iki kalıpla kullanılır. Örneğin; fasih Arapçada **فَعُلَ** kalıbında olan **صَعُبَ** (zorlaştı) fiili Mısır lehçesinde **فِعِلَ** ve **فُعُلَ**

[366] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 11.
[367] Ḍayf, *Teysîr,* s. 3.
[368] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 11.
[369] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 11.

kalıplarında **صِعِبَ** ve **صُعُبَ** şeklinde okunur.[370] Şevḳî Ḍayf bu kullanımın fasih Arapçada olmadığını, bu yüzden Mısır lehçesinin bu hatadan arındırılarak ş̲ulâş̲î fiillerin fasih Arapçadaki mevcut kalıplarıyla okunması gerektiğini vurgulamaktadır.[371]

3.2.2.2. Nâḳiṣ Mâḍî Fiiller

Nâḳiṣ fiil, kök harflerinin sonuncusu illet harflerden biri olan fiildir. Burada ele alınacak olan nâḳiṣ fiil, kelimenin son harfi **ي** ile biten nâḳiṣ fiil türüdür. Örneğin; **خَشِيَ** (eril için korktu) fiili bu türden bir fiildir. Şevḳî Ḍayf, bu fiilin tahrif edildiğini, bunun da Ṭay (**طَي**) kabilesi eliyle gerçekleştiğini bildirmektedir. Çünkü onlar örneğin; aslı **خَشِيَ** olan fiili **خَشَا** şeklinde okuyarak bu fiili tahrif etmişlerdir. Ona göre Ṭay ehli Mısır'a yerleştikten sonra yerli halkın dili bu konuda onlardan etkilenmiştir. Bu etkilenmeyle birlikte Mısır lehçesinde **لَقِيَ** (buluşmak, görüşmek) – **رَقِيَ** (çıkmak, yükselmek) – **حَلِيَ** (tatlı olmak) gibi fiiller **لَقا – رَقا – حَلا** şeklinde okunmaya başlanmıştır.[372] Bunun yanında Ḍayf'ın tespitlerine göre Mısır lehçesinde birtakım nâḳiṣ fiiller mâḍî fiil kalıplarından olan **فِعِل** kalıbında okunmaktadır. Ḍayf bu okuyuş şeklinin de Ṭay kabilesinden bir etkilenme sonucu olabileceğini belirtmektedir.[373] Örneğin; Mısır lehçesinde **شَقِيَ** (sıkıntı çekmek, mutsuz olmak) – **فَنِيَ** (yok olmak) kelimelerinin **فِنِى – شِقِى** şeklinde okunmasının hatalı olduğunu ve Mısır lehçesinin bu hatalı okuyuştan kurtarılması gerektiğini söylemektedir.[374]

3.2.2.3. Muḍaᶜᶜaf Fiil (الفِعْلُ المُضَعَّف)

Şevḳî Ḍayf'ın tespitlerine göre Mısır lehçesinde daha birçok mâḍî fiil kalıbında hatalı okumalar bulunmaktadır. Örneğin; muḍaᶜᶜaf fiil kalıbındaki **تظَنّنتُ** (tahminde bulundum) fiilinin **تَظَنَّيتُ** şeklinde, **تَقَضّى** (bitmek, tamamlanmak) fiilinin de **تقضّضَ** şeklinde okunması bir hatadır.[375] Bunun gibi daha birçok kelimenin hatalı bir şekilde

[370] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 15.
[371] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 16.
[372] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 16.
[373] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 17.
[374] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 17.
[375] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 18.

kullanıldığına dikkat çeken Ḍayf İbn Manẓûr'un (ö.h.711) bu konudaki görüşünü de nakletmektedir. İbn Manẓûr'a göre örneğin; **تَقَضّى** kelimesinin aslı **تَقَضّض** şeklindedir. Ancak **تَقَضّض** kelimesinde şeddeli **ض** harfini da sayacak olursak üç tane aynı harfin yan yana geldiği görürülür. İbn Manẓûr'un belirttiğine göre böyle durumlarda sondaki **ض** harfi hazfedilir ve yerine **ي** harfi getirilir.[376] İbn Manẓûr, konuyu ayetlerden de örnek vererek açıklamaya çalışmıştır. O, **ثُمَّ ذَهَبَ الىَ أَهْلِهِ يَتَمَطّى** (sonra kasıla kasıla ailesine gitti)[377] ayetinde geçen **يَتَمَطّى** (kasıla kasıla gitmek) kelimesini bu konuya örnek olarak göstermiştir.

Mısır lehçelerinin Mâḍî fiillerde yaptığı tahrifler sadece bu anlatılanlarla sınırlı değildir. Bunların yanı sıra Şevḳî Ḍayf'ın belirttiği üzere örneğin; Mısır lehçesinde **وَجَدْتِه** (dişil için, sen onu buldun) kelimesinde muhatabı gösteren **ت** harfinden sonra **ي** harfi ziyade yapılarak bu fiil **وَجَدْتِيه** şeklinde hatalı okunmaktadır.[378] Mısırlılar tarafından hala yapılan bu yanlış, Ḍayf'a göre her ne kadar bazı âlimler tarafından çeşitli hadislerle[379] açıklanmaya çalışılsa da fasih Arapçaya aykırı bir durumdur ve bu hataların bırakılması gerekmektedir.

3.2.2.4. Bâ' (ب) Harfinin Muḍâri' Fiilin Başına Getirilmesi

Şevḳî Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde şimdiki zamanı göstermek ve pekiştirmek için muḍâri' fiilin başına bâ' (**ب**) harfi gelir. Bu harf mutekellim-muḍâri' kalıbını (şimdiki/geniş zaman birinci tekil kişi) fetḥa, diğerlerini ise kesre yapar. Mesela; **بِيَفْهم** (eril için anlıyor) – **بِتِفْهم** (sen anlıyorsun) – **بَافْهَم** (ben anlıyorum) örneklerinde bu kullanımı görmek mümkündür.[380] Bu harf kelimeyi cer yapan bâ' (**ب**) harfi değildir. Çünkü Ḍayf'ın da belirttiği üzere harf-i cerler, fiilin başına gelmez. Ayrıca böyle bir kullanım hiçbir

[376] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 18.
[377] Kıyamet, 33.
[378] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 18.
[379] Bahsedilen hadisler ve diğer meselelerin izahı için bkz. Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 18-19.
[380] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 28.

lehçede de yoktur. Ḍayf'a göre bu harf muhtemelen sonradan eklenmiş ziyade bir harftir.[381]

Mısır lehçesinde böyle bir kullanım Şevḳî Ḍayf'ın da dediği gibi muhtemelen muḍâriᶜ fiili pekiştirmek (teᵓkîd) için yapılmıştır. Ancak Ḍayf'a göre böyle bir kullanımın Arapçada hiçbir dayanağı yoktur. Dolayısıyla bu tür kullanımlar hatalı olup fasih Arapçayla bağdaşmamaktadır.

3.2.2.5. Fiillerin Lehçelerde Muşennâ (ikil) Yapılmaması

Şevḳî Ḍayf, dişilik bildiren elif-i teşniyyenin (dişilik elifi) ve nûn-u nişvenin (dişilik nûnu) Mısır lehçesinde fiiller için kullanılmadığını, bunun yerine çoğul, erkek zamirler için kullanılan kalıbın kullanıldığını söylemektedir.[382] Mesela **يَكْتُبَانِ** (o ikisi yazıyor) – **كَتَبَ** (eril için yazdı) fiillerini bu şekilde değil de, **يَكْتُبُوا** – **كَتَبُوا** diye okurlar. Bir başka örnek verilecek olursa örneğin; Mısır lehçesinde **طَالِبَانِ** (iki erkek öğrenci) – **طَالبَتَانِ** (iki kız öğrenci) – **طَالِبَاتٌ** (kız öğrenciler) kelimeleri cümle içinde zamir olarak kullanıldığında bunlarının elif-i teşniyye ya da nûn-u nisve aldıklarını dikkate almaksızın hepsi için **حَضَرُوا** (geldiler) şeklinde tek bir fiil kullanılır.[383] Ḍayf, fasih Arapça ile çelişen bu kullanımın bırakılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü bu tür kullanımlar ona göre fasih Arapçanın gramer kurallarına tamamen aykırıdır.[384]

3.2.2.6. Bir Şeyin Gelecekte Gerçekleştiğini Göstermek İçin Ḥâᵓ (ح) Harfinin Muḍâriᶜ Fiilin Başına Getirilmesi

Bilindiği üzere Arapçada bir durumun yakın zamanda gerçekleşeceğini belirtmek için muḍâriᶜ fiilin başına sin (س) harfi getirilir. Örneğin; **سَأَكْتُبُ** (yazacağım) fiilinde muḍâri fiilin başına sîn harfi getirilerek eylemin yakında yapılacağı bildirilmiştir. Bunun yerine Şevḳî Ḍayf, Mısır lehçesinde ḥâᵓ (ح) harfinin kullanıldığını söylemektedir. Örnek

[381] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 28.
[382] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 33.
[383] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 33, 35, 36.
[384] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 34.

olarak **حَاكْتُب** (ben yazacağım) kelimesini verebiliriz.[385] Ḍayf'a göre bu, hatalı bir kullanımdır ve lehçeyi bu hatadan kesinlikle kurtarmak gerekmektedir.[386]

3.2.2.7. Mâ[ə] (ما) Harfinin Muḍâri[ᶜ] fiilin Başına Getirilmesi

Şevḳî Ḍayf'a göre Ammicede bir fiillin yapılmasına teşvik etmek ve fiili pekiştirmek için muḍâri[ᶜ] fiilin başına mâ[ə] (**ما**) getirilir. Örneğin; **مَا تَكْتُب** (eril için sen yazarsın/dişil için yazar) – **مَا تَنْظُر** (eril için sen bakarsın/dişil için bakar) – **مَا تَجْلِس** (sen otursun/dişil için oturur) örneklerinde görüldüğü üzere fiilin başına (**ما**) getirilmiştir.[387] Şevḳî Ḍayf, bunun aslının (**أما**) olduğunu [ᶜ]âmmîcede (أ) harfinin düşürüldüğünü ve bunun da bir hata olduğunu, bu yüzden fasih Arapçadaki kullanımına dönülmesi gerektiğini belirtmektedir.[388] Bu durumda (**ما**) yerine (**أما**) kullanılır ve yukarıdaki örnekler **أَمَا تَجْلِسُ – أَمَا تَنْظُرُ – أَمَا تُكْتُبُ** şeklinde kullanılmış olur.

3.2.2.8. Olumsuz Mâḍî ve Muḍâri[ᶜ] Fiillerin Sonuna Şîn (ش) Harfinin Getirilmesi

Mısır lehçesinde mâḍî ve muḍâri[ᶜ] fiillerin sonuna **ش** harfi getirilir. Örneğin; **مَا ذَاكَرَ** (eril için ders çalışmadı) – **مَا غَابَ** (eril için kaybolmadı) – **مَا حَضَرَ** (eril için gelmedi) filleri **مَا ذَاكَرَش – مَا غَابَش – مَا حَضَرَش** şeklinde okunur.[389] Şevḳî Ḍayf lehçelerin bu hatalı okuyuştan arındırılması gerektiğini savunmaktadır.[390]

Görüldüğü üzere Şevḳî Ḍayf'ın tespitlerine göre Mısır lehçesinde fiiller birçok yönden yanlış okunmakta ve tahrif edilmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Ḍayf'a göre verilen örneklerin yanı sıra daha birçok meselede Mısır lehçesinde fasih Arapçaya uygun olmayan kullanımlar mevcuttur. Örneğin; nâḳiṣ fiillerdeki **و** harfinin **ي** harfine dönüştürülmesi,[391] hemzenin bazı yerlerde fiilden düşürülmesi,[392] gibi daha birçok

[385] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 29, 30.
[386] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 30.
[387] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 30.
[388] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 30.
[389] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 37.
[390] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 38.
[391] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 36.
[392] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 41.

konuda Mısır lehçesinde yanlış kullanımlar mevcuttur. Tüm bunları tespit edip teker teker açıklama, maksadı aşacağından örnek olması açısından bu kadarı ele alındı.

3.2.3. İsimlerde Yapılan Tahrifler

3.2.3.1. Fiilden Türeyen (Muştaḳḳ) İsimlerdeki Tahrifler

3.2.3.1.1. İsm-i Fâᶜil (اسمُ الْفَاعِل)

İsm-i fâᶜil işi, eylemi yapan özne anlamına gelmektedir. Örneğin; **قَالَ عَلِي** (ᶜAli dedi) cümlesinde **عَلِي** kelimesi isml-i fâᶜildir.

Şevḳî Ḍayf'a gör ism-i fâᶜil, Mısır lehçesinde birçok şekilde tahrif edilmiştir. Bu tahrif şekillerinden bazıları şu şekilde gösterilebilir:

1. Ṣulâṣî ecvef fiilden gelen ism-i fâᶜildeki hemzenin (ء) yâᵓ (ي) harfine dönüşmesi yoluyla oluşan tahrif: Örneğin: **عَائد** (dönen) – **خَائفٌ** (korkan) yerine **عَايِدٌ** – **خَايِفٌ** denilmesi buna örnek olarak verilebilir.

2. Mim (م) harfiyle başlayan ism-i fâildeki bu harfin kesr edilmesi yoluyla oluşan tahrif: Örneğin; **مُعَلِّمٌ** (öğretmen) yerine **مِعَلِّمٌ** denilmesi gibi.

3. İsm-i fâilin çoğul yapılırken aynu'l-fiilin sukûnlu okunması: Örneğin; **آكِلينَ** (yiyenler) yerine **آكْلينَ** denilmesi gibi.[393]

4.2.3.1.2. İsm-i Mefᶜûl (اسْمُ الْمَفْعُول)

İsm-i Mefᶜûl cümle içinde yapılan işten etkilenen ve nesne konumunda olan kelimelerdir. Örneğin; **مَقْتُول** (öldürülen).

Mısır lehçesinde ism-i mef'ûl de tahrif edilerek hatalı okunmaktadır. Bu hatalı okuyuşları Şevḳî Ḍayf'ın tespitleri çerçevesinde maddeler halinde şu şekilde göstermek mümkündür:

1. Ṣulâṣî ecvef fiil kalıbından türeyen İsm-i mefᶜûllerin tahrifi: Örneğin; **مَدينٌ** (borçlu) – **مَكيلٌ** (ölçülen) – **مَبِيعٌ** (satılan) kelimelerinin **مَدْيُون** – **مُكْيُول** – **مَبيُوع** şeklinde kullanılması hatalı bir okuyuştur.

[393] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 45, 46.

2. Şulâşî fiil kalıbında bulunan İsm-i mefʿûllerin rubâʿî kalıba göre okunması: Örneğin; **رَجُلٌ مَهِيبٌ** (gösterişli adam) yerine **رَجُلٌ مَهَابٌ** denilmesi gibi.

3. İsm-i mefʿûlün, ism-i fâʿil yerine okunması: Örneğin; **ذَاهِلُ الْعَقْل** (aklı zayıf olan) demek yerine **مَذْهُولُ الْعَقْل** (aklın zayıf oluşu) denilmesi gibi.[394]

Şevkî Ḍayf, bu tür kullanımların birer tahrif olduğunu, bu yüzden bunların bırakılarak fasih Arapçadaki kullanımların esas alınması gerektiğini söylemektedir.[395]

3.2.3.1.3. Şifat-i Muşebbehe (الصِفَةُ الْمُشَبَّهَة)

Şevkî Ḍayf, şifat-i muşebbehenin Mısır lehçesinde birçok açıdan tahrife uğradığını söylemektedir. Bunları maddeler halinde şu şekilde göstermek mümkündür:

*1. **فَعِيل** kalıbında olan şifat-i muşebbehenin ilk harfinin kesr edilmesi yoluyla yapılan tahrif:* Örneğin; **شَرِيفٌ** (şerefli, saygın) – **كَبِيرٌ** (büyük) kelimelerinin **شِرِيفٌ** – **كِبِيرٌ** şeklinde okunması hatalı bir kullanımdır.

*2. Renk bildiren ve **أَفْعَل** kalıbıyla oluşturulan kelimelerde değişiklik yapılarak oluşan tahrif:* Örneğin; **أَبْيَضٌ** (beyaz) kelimesinin **لَبْيَضٌ** şeklinde okunması hatalı bir kullanımdır. Bu örnekte **أَبْيَضٌ** kelimesinin ilk harfi olan **أ** harfinin atılarak yerine **ل** harfinin getirildiği ve ikinci harf olan **ب** harfinin de cezm edildiği görülmektedir.

*3. Müennes sıfatlar için kullanılan **فُعلَاء** kalıbının tahrif edilmesi:* Örneğin; **بَيْضَاء** (beyaz) demek yerine **بَيْضَة** denilmesi böyle bir tahriftir.

*4. **فُعَلاء** kalıbıyla **نُفَسَاء** (nefisler) gibi kelimelerin **نِفِسَه** şeklinde tahrif edilerek okunması.*

5. ***الآخَر*** *(diğer) kelimesinin* ***رَاخَر*** *şeklinde tahrif edilerek okunması.*[396]

Şevkî Ḍayf bunların dışında bir de ism-i âletlerde de birçok tahrifin olduğunu söylemektedir.[397] Ḍayf, Mısır lehçesinde bulunan bu yanlış kullanımların bırakılmasını ve bu kelimelerin fasih Arapçadaki kullanımlarına geri dönülmesini tavsiye etmektedir.

[394] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 49, 50.
[395] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 49.
[396] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 50-53.
[397] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 53-54.

Ona göre lehçeler ancak bu şekilde hatalı kullanımlardan arındırılarak fasih Arapçaya yaklaştırılabilir.[398]

3.2.3.2. Mufred (tekil) İsim Kalıplarında Olan Tahrifler

Şevḳî Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde her ne kadar birçok kalıp fasih Arapçadaki şekliyle okunsa da mufred isimlerin birçok kalıbında hatalı okumalar bulunmaktadır.[399] Bu hatalı kullanımlar kısaca şu şekilde gösterilebilir: **فُعَالَة** kalıbında olan kelimelerin ilk harfinin kesreli okunması,[400] **فَعول – افعيل – فِعليل** kalıbında olan kelimelerin ilk harfinin ḍammeli okunması,[401] **فِعّيل – فُعْلول – مِفْعيل** kalıbında olan kelimelerin ilk harfinin fetḥalı okunması.[402]

3.2.3.3. Muṯennâ (ikil) ve Cemᶜ (çoğul) Kelimelerde Yapılan Tahrifler

Şevḳî Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde muṯennâ, cemᶜ-i muẕekker-i sâlim (eril çoğul), cemᶜ-i muenneṯ-i sâlim (dişil çoğul) ve cemᶜ-i teksîr (düzensiz çoğul) kelimelerde birtakım tahrifler yapılmıştır. Ḍayf, muṯennâ kelimelerin Mısır lehçesinde iᶜrâbının da kaldırıldığını, bu yüzden kelimenin refᶜ, naṣb ve cerr olduğuna bakılmaksızın yanlış okunduğunu savunmaktadır. Ona göre örneğin; **رَجُلِين** (adamlar) kelimesi iᶜrâb yönünden refᶜ, naṣb ya da cerr mi olduğuna bakılmaksızın aynı şekilde yanlış okunur.[403] Ayrıca terkip durumunda muṯennâ olan kelimenin son harfi olan **ن** harfinin de Mısır lehçesinde düşürülmemesi Ḍayf'a göre bir başka tahrif örneğidir. Mesela Mısır lehçesinde **كِتَابَيْنِ عَلِي** (Ali'nin iki kitabı) denilmesi bir tahriftir. Çünkü bunun doğru okunuşu **كِتَابَي عَلِي** şeklindedir.[404] Mısır lehçesinde verilen bu örneklerin dışında başka birçok müsennâ kelime Ḍayf'a göre farklı şekillerde yanlış okunmakta ve tahrif edilmektedir.

---

[398] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 53.
[399] Bu konuda daha ayrıntılı bilgi alabilmek ve konu hakkında örnekleri görmek için bkz. Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 57-63.
[400] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 57.
[401] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 58, 59.
[402] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 59, 61, 62.
[403] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 64.
[404] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 64.

Mısır lehçesinde muṯennâ kelimelerin okunuşlarında yapılan tahriflerin iʿrâbın ihmal edilmesi yoluyla olduğu görüldü. Bu durum Şevḳî Ḍayf'ın tespitlerine göre cemʿ-i muẕekkeri sâlim ve cemʿ-i muenneṯi sâlim kelimelerin okunuşlarında da geçerlidir. Örneğin; cemʿ-i muẕekkeri sâlim kelimenin cümle içindeki görevine bakılmaksızın مُجْتَهِدِينْ (çalışanlar) şeklinde okunması yanlıştır. Çünkü görüldüğü üzere hem kelimenin cümle içinde refʿ, naṣb veya cerr mi olduğuna bakılmaksızın kelime aynı şekilde okunmakta hem de son harf olan ن harfi sukûnlu okunmaktadır. Şevḳî Ḍayf'a göre bu tür okuyuşların hiçbir aslı yoktur. Bunlar, tam bir tahrif örneğidir. Bu yüzden ona göre bu tür yanlış okuyuşların bırakılarak fasih Arapçadaki kullanımlara geri dönülmesi gerekir.[405]

Verilen bu örneklerin yanı sıra Şevḳî Ḍayf'ın tespitlerine göre cemʿ-i muenneṯi sâlim ve cemʿ-i teksîr kelimelerde de çeşitli tahrifler yapılmaktadır. Örneğin; muẕekker (eril), muenneṯ (dişil) kelimeler, el-esmâu'l-ḫamse (beş isim) ve bazı mebnî kelimeler gibi daha birçok konuda Mısır lehçesinde hatalı okumalar bulunmaktadır.[406] Ancak tüm bu örnekleri teker teker ele alıp incelemek maksadı aşacağından konu burada sonlandırılacaktır. Sonuç olarak bu sayılan isimlerde yapılan tahrifler Şevkî Ḍayf'a göre birer hatadır ve bu hatalı okuyuşların da fasih Arapçayla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Şevḳî Ḍayf'a göre burada yapılması gereken ise bu tür hatalı kullanımların bırakılarak fasih Arapçadaki kuralların uygulanmasıdır. Ona göre böyle yapıldığı takdirde Arap dili bozulmalara karşı korunmuş olacaktır. Aksi takdirde bu dilin korunması ve geliştirilmesi zor bir durum haline gelecektir.

3.2.4. Zamirlerde Yapılan Tahrifler

3.2.4.1. Açık Muttaşıl/Birleşik (المُتَّصِل) Zamirlerde Yapılan Tahrifler

Arapçada kelimeye bitişik bir şekilde gelen zamirlere Muttaşıl zamir denir. Örneğin; كَتَبْنَا (biz yazdık) fiilinde geçen نا (biz) harfi Muttaşıl zamirdir.

[405] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 66, 67.
[406] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 67-93.

Şevḳî Ḍayf, Mısır lehçesinde açık Muttaşıl zamirlerin hatalı okunduğunu söylemektedir. Ona göre üç açık Muttaşıl zamirde tahrif yapılmıştır. Şimdi de bunlar teker teker incelenecektir.

Birincisi; muhatap zamir için kullanılan ك (sen) harfidir. Şevḳî Ḍayf, Mısır lehçesinde bu harfin fasih Arapçaya aykırı bir şekilde kullanıldığını söylemektedir. Muhatap, eril olduğunda Mısırlılar zamir görevi gören ك harfini cezimli/sukûnlu, bu harften bir önceki harfi de fetḥalı okurlar. Muhatap, dişil olduğunda ise bu harften bir önceki harfi kesreli okurlar. Örneğin; eril için **عَرَفْكْ** (eril için seni tanıdı), dişil içinse **عَرَفِكْ** (eril için seni tanıdı) derler.[407] Hâlbuki bunun doğru okuyuşu eril için **عَرَفَكَ**, dişil içinse **عَرَفِكَ** şeklindedir. Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde bu kural tahrife uğramıştır.

İkincisi; gizli (ğâᵓib) zamir için kullanılan hâᵓ **(ه)** harfidir. Ḍayf'a göre bu harf de Mısır lehçesinde tahrife uğramıştır. Örneğin; Mısır lehçesinde **كِتابُهُ** (eril için onun kitabı) yerine **كِتابو** şeklinde geçen yanlış bir kullanım mevcuttur.[408] Bu yanlış kullanım fiil, isim ve harflerin üçü için de geçerlidir. Örneğin; Mısırlılar **كَتَبُهُ** (eril için onu yazdı) fiilindeki hâᵓ zamirini vâv (**و**) harfiyle değiştirerek bunu **كَتَبو** şeklinde yanlış okurlar. Ayrıca zamir dişil olduğunda da zamir için kullanılan **ها** harfinden bir önceki harf cezimli/sukûnlu okunmaktadır. Örneğin; **عَرَفْها** (eril için onu tanıdı) denilmesi yanlış bir kullanımdır. Bunun doğrusu **عَرَفَها** şeklinde olmalıdır.[409]

Üçüncüsü mutekkellim (birinci şahıs) zamir için kullanılan yâᵓ **(ي)** harfidir. Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde diğer iki zamirde olduğu gibi bunda da hatalı kullanımlar mevcuttur. Örneğin; **عَصايَ** (benim bastonum) yerine **عَصَايْتي** denilmesi, **لي** (benim için) yerine de **ليَّ** denilmesi bir tahriftir.[410] Ancak Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde fasih Arapçaya aykırı birtakım kullanımlar caizdir. Örneğin; **مِنّي** (benden) yerine **مِنّ** denilmesi gibi.

[407] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 98.
[408] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 99.
[409] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 99.
[410] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 101.

Çünkü buna benzer birtakım kullanımlar Kurʾân'da da mevcuttur. Örneğin; ...**يا أَبَتِ** (ey! babam…)[411] ayetinde olduğu gibi.[412]

3.2.4.2. Merfûᶜ Konumdaki Munfaşıl Zamirlerde (الضَمَائِرُالْمُنْفَصِلة الْمَرْفُوعَة) Yapılan Tahrifler

Munfaşıl zamirler, kelimeden ayrı yazılan zamirlerdir. Örneğin; **هُوَ مُدَرّسٌ** (o öğretmendir) cümlesinde geçen **هُوَ** (o) kelimesi merfûᶜ konumunda olup munfaşıl zamirdir.

Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde bu konuda yapılan tahrifleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Muṯennâ (ikil) olan **أَنْتُمَا** (siz ikiniz) kelimesi kullanılmaz. **أَنْتُنَّ** (dişil için sizler) kelimesindeki dişilik **نّ** 'u (nûnu niṯve) yerine de eril çoğul zamir kullanılır. ᶜAṭf görevi gören **و** harfinden sonra gelen **أَنَا** (ben) zamirindeki hemze okunmaz. **نَحْنُ** (biz) zamiri **احْنَا** şeklinde, **أَنْتِ** (dişil için sen) zamiri **انتِ** şeklinde, **هُوَ** (eril için o) zamiri **هُوَّ** şeklinde, **هِيَ** (dişil için o) zamiri **هِيَّ** şeklinde, **هُمْ** (eril için onlar) zamiri ise **هُمّ** şeklinde tahrif edilerek okunur.[413]

3.2.4.3. Manşûb Konumdaki Munfaşıl Zamirlerde (الضَمَائِرُالْمُنْفَصِلة الْمَنْصُوبَة) Yapılan Tahrifler

Mısır lehçesinde **ايَّاكَ** (yalnız sen) kelimesi ᶜaṭf görevi gören **و** harfinden sonra geldiğinde hemze düşürülerek **وَيَّاكَ** (ve yalnız sen) şeklinde okunur.[414]

Verilen bu örneklerle Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde zamirlerin nasıl tahrif edildiği görüldü. Elbette ki bunların dışında daha birçok noktada Ḍayf'ın tespitlerine göre zamirler yanlış kullanılmaktadır. Örneğin; ḥarf-i cerrler **مِنْ** (den, dan) – **لِ** (için) – **فِي** (içinde) – **عَنْ** (hakkında) – **عَلَى** (üzerinde) – **بِ** (ile)**,** ᶜaṭf harfleri (**و**), ḳasem (yemin) harfleri

[411] Yusuf, 4.
[412] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 101.
[413] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 102, 103.
[414] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 103.

(ب – ت), nidâ° harflerinden (يا) sonra gelen zamirlerle birlikte bu harfler yanlış okunarak tahrif edilir.[415]

3.2.5. Harflerde Yapılan Tahrifler

Şevḳî Ḍayf Mısır lehçesinde harflerin başka harflere dönüştürülmesi yoluyla kelimelerin tahrif edildiğini söyler. Ona göre Suyûṭî (ö.911) daha önce *el-Muzhir* adlı kitabında bu konuya geniş bir bölüm ayırmış ve bu bölümde lehçe konuşanlarının harfleri nasıl tahrif ettiğini açıklamıştır. Aḥmed Teymûr Paşa (ö.m. 1930) da *Muᶜcemu Teymûr el-Kebîr fi'l-Elfâẓi'l-ᶜÂmmiyye* adlı eserinde bu meseleye geniş bir başlık açmıştır.[416] Ḍayf'a göre Arap alfabesinde bulunan 28 harfin her biri farklı şekillerde başka harflere dönüştürülerek tahrif edilmiştir. Ona göre bu tahriflerin bırakılarak fasih Arapçadaki kullanımların esas alınması gerekmektedir.[417]

3.2.5.1. Hemze'nin (ء) Başka Harflere Dönüşmesi

1. ᶜAyn (ع) Harfine Dönüşmesi: Buna dilciler عَنْعَنَة التَّميم (Temîm uydurması) derler. Çünkü Temîmliler انّك yerine عِنَّكَ demişlerdir. Bu kullanım Temimlilerin dışında Ḳays ve Esed lehçelerinde de yaygındır. Mısır lehçesinde de جَأَرَ (böğürmek, yalvarmak) yerine جَعَّرَ denilir. Şevḳî Ḍayf, bunun apaçık bir hata olduğunu ve böyle kullanımların bırakılarak fasih Arapçadaki kullanımlarının esas alınması gerektiğini söylemiştir.[418] Gerçekten de eğer Arap dilinin korunması ve geliştirmesi için en iyi şekilde kullanılması gerektiği söylenebilir. Aksi takdirde bu dil, özünde olmayan birçok kullanıma maruz kalacaktır.

2. Vâv (و) Harfine Dönüşmesi: Hemzenin vâv harfine dönüştüğü birçok kelime örneği lehçelerin yanı sıra fasih Arapçada da bulunmaktadır. Mesela وأَكَلْتُهُ – آكَلْتُهُ (onu yedim) / وأخَيْتُ – آخَيْتُ (kardeş oldum) örneklerinde görüldüğü üzere hemze vâv harfine dönüşmüştür. Buna benzer örnekler Mısır lehçesinde de vardır. Buna أَجَّتْ (dişil için yandı

[415] Örnekler için bkz. Ḍayf *Taḥrifât,* s. 104-112.
[416] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 145.
[417] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 145-163.
[418] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 145, 146.

tutuştu) kelimesindeki hemzenin وَجَّتِ النَّارُ (ateş tutuştu) cümlesinde geçtiği gibi vâv harfine dönüşmesi örnek olarak verilebilir.[419]

3. Hâ' (ه) Harfine Dönüşmesi: Buna إِيْه إِيْه (evet evet) ikilemesinin هِيْه هِيْه şeklinde değişmesini örnek olarak verilebilir.

3.2.5.2. Bâ' (ب) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Mim (م) Harfine Dönüşmesi: Dilciler, bu duruma كَبَحَ – كَمَحَ (dizginlemek, durdurmak) / النَّكْبَة – النُّكْمَة (felaket, zor durum) gibi birçok örnek verir. Mısır lehçesinde de تَبَخْتَرِى – تَمَخْتَرِى (eril için kibirlendi, dayılandı) şeklinde hatalı kullanımlar mevcuttur.[420] Bu örneklerde de görüldüğü üzere bâ' harfi mim harfine dönüşerek Ḍayf'a göre kelime tahrifata uğramıştır.

2. Fâ' (ف)Harfine Dönüşmesi: Bâ' harfinin fâ' harfine dönüşmesi ses çıkışının dudaklarla olan yakın teması sonucu oluşan bir durumdur. Bu duruma لَهَبَه بِالْعَصَا – لَهَفَه بِالْعَصَا (onu değnekle alevlendirdi) kelimesini örnek olarak göstermek mümkündür.[421]

3.2.5.3. Tâ' (ت) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Ṭâ' (ط) Harfine Dönüşmesi: Fiilin ilk harfinin ṣâd (ص), ḍâḍ (ض), ṭâ' (ط) ya da ẓâ' (ظ) olması halinde ت harfi ط harfine dönüşür. Şu örneklerde olduğu gibi: طُور – تُور (dağ) / طُربة – تربة (türbe).[422]

2. Kâf (ك)Harfine Dönüşmesi: Ḍayf'ın tespitine göre bu duruma Mısır lehçesinde tek bir örnek bulunmaktadır: تَعَّ – كَعَّ (ödemek).[423]

3.2.5.4. Ṯâ' (ث) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Tâ' (ت) Harfine Dönüşmesi: Mısır lehçesinde bunun birçok örneği vardır. Mesela ثَأَرَ (intikam almak) kelimesi hemzenin de düşürülmesi suretiyle تارَ şeklinde dönüşür.[424]

2. Dâl (د) Harfine Dönüşmesi: Örnek: أَلْدَغ – أَلْثَغ (peltek).

---

[419] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 146.
[420] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 147.
[421] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 147.
[422] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 147.
[423] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 148.
[424] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 148, 149.

3. Sîn (س) Harfine Dönüşmesi: Örnekler: **سَرْوَةٌ – ثَرْوَةٌ** (servet, zenginlik) / **سمّ – ثُمّ** (sonra) / **سَوَابٌ – ثَوَابٌ** (sevap).

4. Şîn (ش) Harfine Dönüşmesi: Örnekler: **شَرَّ المَاءُ – ثَرَّ** (su bol aktı) / **شِلّة – ثُلَّةٌ** (topluluk). **شِلّة – ثُلَّةٌ** örneğinde ayrıca **ش** harfi kesr edilmiştir.

5. Ṭâ' (ط) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **شَبَطَ – شَبَثَ وَتَشَبَّثَ** (tutunmak).

3.2.5.5. Cîm (ج) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Hemzeye (ء) Dönüşmesi: Örnek: **المِنشّة – المِجَشّة** (süpürge).

2. Ḥâ' (ح) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **طَازَه – طَازَج** (taze).

3.2.5.6. Ḥâ' (ح) Harfinin ᶜAyn (ع) Harfine Dönüşmesi

Örnek: **تَعْتَعه – تَحْتَحَه** (hareket ettirmek).

3.2.5.7. Ḫâ' (خ) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Ḥâ' (ح) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **دَاخِس – دَاحِس** (tırnaklarda meydana gelen şişkinlik).

2. Ğayn (غ) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **نَغَز – نَخَز** (delmek).

3.2.5.8. Dâl (د) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Tâ' (ت) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **تَرْزِيّ – دَرْزِيّ** (terzi).

2. Zeyn (ز) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **زَغْزَغ – دَغْدَغَ** (gıdıklamak).

3.2.5.9. Ẓâl (ذ) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Dâl (د) Harfine Dönüşmesi: Şevḳî Ḍayf'a göre bu duruma Mısır lehçesinde birçok örnek gösterilebilir. Mısır lehçesinde bu tür kullanımlar oldukça yaygındır. Örnekler: **دَهَبَ – ذَهَبَ** (gitmek) / **دَابَ – ذَابَ** (erimek).[425]

2. Zeyn (ز) Harfine Dönüşmesi: Bunun örnekleri çoktur. Örnekler: **الذُّرِيَّة – الزُرِيَّة** (nesil) / **الذَّم – الزَّم** (yergi).[426]

3. Ẓâ' (ظ) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **بَالْوظة – فَالُوذج** (bir tatlı). Bu örnekte ayrıca **ف** harfi **ب** harfine **ج** harfi de **ة** harfine dönüşmüştür.

[425] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 151, 152.
[426] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 152.

3.2.5.10. Râ' (ر) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Lâm (ل) Harfine Dönüşmesi: Bunun örnekleri çoktur. Örnekler: **لَهَط – رَهَط** (yutuvermek) \ **الخدَل – الخدَر** (uyuşukluk).[427]

2. Nûn (ن) Harfine Dönüşmesi: Râ' (ر) harfinin nûn (ن) harfine dönüştüğü pek çok kelime bulunmaktadır. Bu duruma şu kelimeyi örnek olarak göstermek mümkündür: **عَنْظَر– عَرْطَز** (vazgeçmek, başka yere yönelmek).[428]

3.2.5.11. Zeyn (ز) Harfinin Sîn (س) Harfine Dönüşmesi

Örnekler: **كُسْبُرة – كَزُبْرَة** (bir çeşit maydanoz) \ **خَسَّع – خَزَّع** (kesmek, koparmak).

3.2.5.12. Sîn (س) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Zeyn (ز) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **فُسْتُق – فُزْدُق** (fıstık).

2. Şîn (ش) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **لَطَسَ – لَطَشَ** (vurmak).

3. Ṣâd (ص) Harfine Dönüşmesi: Ḍayf'a göre Mısır lehçesinde sîn (س) harfi birçok kelimede ṣâd (ص) harfine dönüşmektedir. Bu duruma birçok kelimeyi örnek olarak gösterebiliriz. Bu örneklerden bazıları şu şekildedir: **صَطْل - سَطْل** (kova) / **صَلَّطَ – سَلَّطَ** (hâkim kılmak) / **أَخْرَصٌ – أَخْرَسٌ** (dilsiz).[429]

4. Ẓâ' (ظ) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **أَلْمَاظ – أَلْمَاس** (elmas).

3.2.5.13. Şîn (ش) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Sîn (س) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **شَجيع – سَجيع** (cesur).

2. Ṣâd (ص) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **الشِّيص – الصِّيْص** (yaş hurma).

3.2.5.14. Ṣâd (ص) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Zeyn (ز) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **قَصْدير – قَزْدير** (kalay, teneke).

2. Sîn (س) Harfine Dönüşmesi: Arapçada birçok kelimede ṣâd (**ص**) harfin sîn (**س**) harfine dönüştüğü görülmektedir. Bu duruma birçok örnek vermek mümkündür. Örnekler: **سَمْغ - صَمْغ** (zamk) / **سَرَخَ – صَرَخَ** (bağırmak) / **سَكَّ – صَكَّ** (kapıya vurmak).

---

[427] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 153.
[428] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 153.
[429] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 154, 155.

3.2.5.15. Ḍâd (ض) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Dâl (د) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **مَدَغَ – مَضَغَ** (çiğnemek).

2. Ẓâʾ (ظ) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **ظَبَطَه – ضَبَطَه** (tutmak, tutuklamak).

3.2.5.16. Ṭâʾ (ط) Harfinin Tâʾ (ت) Harfine Dönüşmesi

Örnekler: **طَنْبَل – تَنْبَل** (tembel).

3.2.5.17. Ẓâʾ (ظ) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Dâl (د) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **مَنْظَرَة – مَنْدَرَة** (manzara).

2. Ḍâd (ض) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **الحِفْظ – الحِفْض** (ezber).

3.2.5.18. ʿAyn (ع) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Hemzeye (ء) Dönüşmesi: Örnek: **دَعْلَجَ – دَأْلَجَ** (gidip gelmek).

2. Ḥâʾ (ح) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **بَعْثَرَ – بَحْتَرَ** (saçmak). Bu örnekte ayrıca **ث** harfi de **ت** dönüşmüştür.

3. Hâʾ (ه) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **دَعْوَرَ – دَهْوَرَ** (devirmek, yıkmak).

3.2.5.19. Ğayn (غ) Harfinin ʿAyn (ع) Harfine Dönüşmesi

Örnek: **لَدَغَ – لَدَعَ** (akrep vb. için sokmak).

3.2.5.20. Fâʾ (ف) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Bâʾ (ب) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **بَالُوظَة – فَالُوظَة** (bir çeşit tatlı).

2. Tâʾ (ط) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **طَرْقَعَ – فَرْقَعَ** (çıtlatmak).

3. Vâv (و) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **يا لَهْوَتِي – يا لَهْفَتِي** (Vah! Vah! Ne yazık bana).

3.2.5.21. Ḳaf (ق) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Hemzeye (ء) Dönüşmesi: Kahire lehçesinde bazı kelimelerde **ق** harfi, hemzeye dönüşür. Said lehçesinde ise **ق** harfi genelde **ج** harfine dönüşür. **ق** harfinin hemzeye dönüştüğü kelimelere şu örnekler verilebilir: **ارْش – قِرْش** (köpek balığı) / **قَعَد – أَعَدَ** (oturmak) / **قَلَّبَ – أَلَّبَ** (çevirmek, döndürmek).[430]

2. Nûn (ن) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **النَّأْدُ – النَّقْدُ** (eleştiri).

[430] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 159-160.

3.2.5.22. Lâm (ل) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Râ' (ر) Harfine Dönüşmesi: Örnekler: **رَغَى – لَغَى** (saçmalamak) / **دِلْفِين – دِرْفِيل** (yunus balığı). Bu örnekte ayrıca kelimenin sonundaki lam harfi nûn harfine dönüşmüştür.

2. Nûn (ن) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **حَبّ هَال – حَبّ هَان** (kakule).

3.2.5.23. Mîm (م) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Bâ' (ب) Harfine Dönüşmesi: Şevḳî Ḍayf'ın dediğine göre "Mâzîn kabilesi mim (**م**) harfini bâ' (**ب**) harfine dönüştürmekle tanınmış bir kabiledir. Hârûn er-Reşîd (ö.193/809), meşhur nahiv imamı el-Mâzînî (ö.249/863) ile karşılaştığında onu zarif/kibar bulmuş ve ona **بَاسْمُكَ؟** (ismin nedir?) şeklinde bir soru yöneltmiş. Aslında o, burada **ماسْمُكَ؟** (ismin nedir?) demek istemiş. Ancak görüldüğü üzere **م** harfini **ب** harfine dönüştürerek sorusunu sormuş." Şu örnekte de böyle bir tahrifat söz konusudur: **بَقْدَونُس – مَقْدَونُس** (maydanoz).[431]

2. Nûn (ن) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **زَنْهَر – زَمْهَر** (kırmızı).

3.2.5.24. Nûn (ن) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Râ' (ر) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **قُرْنَبيط – قُنّبيط** (karnabahar).

2. Lâm (ل) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **لُغْلُوغ – نُغْنُغ** (bir çeşit et, vücutta bulunan bir organ parçası).

3. Hâ' (ه) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **هَشَّ – نَشَّ** (vızıldamak).

3.2.5.25. Hâ' (ه) Harfinin Başka Harflere Dönüşmesi

1. Hemzeye (ء) Dönüşmesi: Örnek: **أَهُوَ – هَاهُوَ** (işte o).

2. Bâ' (ب) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **بَلْبوص – بَلْهوص** (çıplak halde kaçmak).

3. Ḥâ (ح) Harfine Dönüşmesi: Örnek: **الحِلّوف – الْهِلّوف** (gür sakallı).

3.2.5.26. Vâv (و) Harfinin Yâ' (ي) Harfine Dönüşmesi

Ḍayf'a göre Nâḳiṣ fiillerin sonunda gelen vâv harfi örnekte de görüldüğü üzere yâ' (**ي**) harfine dönüşmüştür: **شَكَيْتُهُ – شَكَوْتُهُ** (onu şikâyet ettim).[432]

[431] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 161, 162.
[432] Ḍayf, *Taḥrîfât,* s. 36.

3.2.5.27. Yâʾ (ي) Harfinin Nûn (ن) Harfine Dönüşmesi

Örnek: **نَفُوخ – يَافُوخ** (kafatasının üst kısmı).

3.2.5.28. Elif-i Memdûdenin (ى) Ayn (ع) Harfine Dönüşmesi

Örnek: **تَمَطّع – تَمَطّى** (uzanmak, çalımlı yürümek).

3.3. Şevḳî Ḍayf'a Göre Arapçada Fasih-ᶜÂmmî İkiliği Sorununun Çözümü

Görüldüğü kadarıyla Şevḳî Ḍayf, öncelikle iᶜrâb sorunun çözülmesi gerektiğini vurgular. O, Mısır lehçesinde iᶜrâb olgusunun ihmal edildiğini, bunun da dilde birtakım tahriflere neden olduğunu savunur.

Ḍayf, Arap toplumunu ve İslam âlemini birbirine bağlayan bir bağ olmasından dolayı fasih Arapçanın esas alınması gerektiğini; ayrıca yerel lehçeler ile fasih Arapça arasındaki farkın azaltılması gerektiğini söyler. Bu konuda şöyle der: "Kanaatimce Mısır lehçesi, fasih Arapça ve diğer Arap şehirlerindeki lehçeler arasındaki farkın sınırlandırılması gerekmektedir. Bu konuda yeni yetişen nesil için birtakım öğretici kitapların yazılmasında herhangi bir beis göremiyorum. Bu şekilde lehçe ile fasih Arapça arasındaki engelleri kaldırma yolunda hızlı bir şekilde çaba sarf etmiş olur ve günlük hayatta kullandığımız dildeki ikiliği de ortadan kaldırmış oluruz. Böylece artık fasih Arapçayı edebî ve ilmî hayatta kullanmış oluruz."[433]

Şevḳî Ḍayf, fasih Arapça ile lehçeler arasındaki ihtilafa ve lehçelerin dildeki tahriflerine değinirken sorunun ilk defa hangi lehçede başladığını da irdeler. Mısır lehçesinde bulunan birtakım hatalı kullanımların aslında Mısır lehçesine ait olmadığını, bunların başka kabilelere ait olduğunu, bu kabilelerin Mısır halkıyla irtibat kurması sonucu birçok hatalı kelimenin Mısırlılara geçtiğini söyler. Yani Ḍayf'a göre aslında Mısır lehçesinde bulunan yanlış kullanımların bir kısmı başka lehçelerden alınmadır. Neticede o, tüm bu hatalı kullanımların bırakılarak fasih Arapçadaki kuullanımlara dönülmesi gerektiğini savunur.

[433] Şevḳî Ḍayf, "Taḥrîfâtun fil'l-ᶜÂmmiyye li-Kelimâti'l-Fuṣḥâ", *el-ᶜArab,* sayı 1-2, (1991), s. 22.

Şevḳî Ḍayf, fasih Arapça ile lehçeleri büyük oranda Mısır lehçesi örneği üzerinden ele alır; ancak yer yer Mısır lehçesi ile diğer lehçeler arasında kıyas yapar. Ayrıca konunun daha iyi anlaşılması için bol bol örnek verir. Bu örneklerden hareketle kelimelerin yerel lehçelerde nasıl tahrif edildiğini gözler önüne serer.

Örneklerin yanı sıra Ḍayf, kelimenin neden yanlış kullanıldığını da gramer kurallarını referans göstererek anlatır. Ayrıca birtakım hatalı kullanımların benzerlerinin Kurʿân'da ve hadislerde geçtiğini bunun da aslında farklı bir kullanım olduğunu söyler.

Ona göre her ne kadar Araplar tarih boyunca çeşitli lehçeler kullanmış olsa da şiirde ve nesirde sadece fasih Arapçayı kullanmışlardır. Çünkü fasih Arapça toplumu birbirine bağlamıştır.[434] Doğrusu bu da son derece önemli bir tespittir.

Sonuç olarak Şevḳî Ḍayf, lehçelerin toplumun bir gerçeği olduğu gerçeğini kabul etmekle birlikte fasih Arapçayı tahrif ettiğini söylemektedir. O, sorunun çözümü için fasih Arapçanın kullanımının yaygınlaşması gerektiğini savunmaktadır.

[434] Şevḳî Ḍayf, "el-Fushâ", *el-ʿArabi,* sayı 58, (1963), s. 16-18.

3.4. Fasih Arapça ve ʿÂmmîcede Farklı Kullanılan Bazı Kelimeler

FASİH ARAPÇA-ʿÂMMÎ ARAPÇA KELİME TABLOSU		
(الألف – الهمزة)		
(بالتركية) (Türkçesi)	(الصواب) (Fasih)	(عامي) (Lehçe)
Sürahi, ibrik.	إبريق	أبريق
Türkler	أتراك	أتاريك
Takas yapmak.	تبادل	اتبادل
(fiyatlar) düşmek.	انْخفض	اتْخفَض
Bilgiçlik, ukalalık.	تعالم	اتعالم
(الباء)		
Patlıcan.	باذنجان	بِدنجان
Portakal.	برتقال	بُرتقان
Ücretsiz.	بلا شيء	بلاش
Beyaz.	بَيْضاء	بِيضه
Satış.	بَيْع	بِيع
(التاء)		
Kalın, pek.	ثُخين	تَخين
Onu (dişil) terk ettin.	تركتِها	تركتِيها
Doksanlar.	تِسْعينيّات	تِسعِينات
Yorgun, bitap.	تَعِب	تِعِب
(sen) bilirsin.	تَعْلم	تِعْلم
(الجيم)		
(o, eril) geldi.	جاءَ	جا – جِه - إجا
Onu zorladı.	أجْبَرَه	جَبرَه
Bu cehennem.	هذه الجحيم	هذا الجحيم

Oturumlar.	جَلَسات	جَلسات
Karın, oyuk, iç.	جَوْف	جُوف
	(الحاء)	
Çıkacağım.	سأخرجُ	حاخرُج
Üzgün.	حَزِن	حِزْن
Bu onun (dişil) kayınbabası.	هذا حَمُوها	هذا حماها
Kırmızı (dişil).	حَمْراء	حَمْرَه
Sersem, saf, salak.	حَمْقاء	حَمْقَه
	(الخاء)	
Ödlek, korkak.	خائِف	خايف
Hazine.	خِزانَة	خَزْنَه
Sebzeci.	خَضْرَواتي	خَضَري
Korku.	خَوْف	خَوف
İyilik, sadaka.	الخَيْر	الخِير
	(الدال)	
Bu (eril), bu (dişil).	ذا ـ ذه	دا ـ ده
Devamlı, sürekli.	دائم	دايم
Kol.	ذِرَاع	دِرَاع
Anayasa, tüzük.	دُستور	دَسْتور
Bunlar, şunlar.	أولائك	دُكهمه
O, şu (dişil).	تلك	دكهيه
	(الراء)	
Baş, kafa.	رأس	راس
İki adam.	رَجُلَيْن	رَجْلِين
Çıkmak, yükselmek.	رَقِيَ	رَقا

Bahçe, çayır.	رَوْضَة	رُوضَه
Fesleğen.	رَيْحان	رِيحان
	(الزاي)	
Öz, kendi, kişi.	ذات	زات
Tereyağı, krema.	زَبْدَة	زِبْدَه
Kaplumbağa.	سُلَحْفاة	زِحْلِفَه
Günah, suç.	ذَنب	زَنب
Erzak, azık.	زاد	زِوَّاده
Koca, eş, çift.	زَوْج	زَوج
	(السين)	
Ona kötülük yaptı.	أساءُ إليه	ساءَهُ
Secde edenler.	ساجِدين	سَجْدين
Delik.	ثَقب	سَقب
Kılıç.	سَيْف	سِيف
Sel, akıntı.	سَيْل	سِيل
	(الشين)	
Yaygın.	شائِع	شايِع
Dilenci.	شَحّاذ	شَحّات
Satranç.	شِطرَنج	شَطْرَنجْ
(ateş) yaktı, tutuşturmak.	أشعل	شعل النار
Dudak.	شَفَة	شِفْة
	(الصاد)	
Sabun.	صابون	صَبون
Sayfalar.	صَفَحات	صَفْحات
Sandık.	صُندوق	صَندوق

Oruç.	صَوْم	صُوم
Av.	صَيْد	صِيد
	(الضاد)	
Güldü.	ضَحِكَ	ضِحِكَ
Kim dövdü?	مَنْ ضَرَبَ؟	ضَرب مِينْ؟
Tırnak.	ظفر	ضِفر
Gölge.	الظِلّ	الضِلّ
Karanlık, zulmet.	ظلمَة	ضَلَمَه
	(الطاء)	
(iki öğrenci) geldiler.	حضرا	طالبان حضروا
Toz, toprak, türbe.	تَرْبَة	طْرْبَه
Taze.	طازَج	طازَه
(ışığı, ateşi) söndürdüm.	أطفَأتُ	طِفِيت
Öküz, boğa, boğa burcu.	ثَوْر	طَوْر
	(الظاء)	
İncelik, zarafet, zarf, kap.	ظَرْف	ظْرْف
Karanlıklar.	ظلَمات	ظْلَمات
Korudum, himaye ettim.	ظَلَلْتُ	ظْلّيت
Onu ortaya çıkardı.	أظهَرَهُ	ظْهَرَهُ
	(العين)	
Geriye dönen. / elde edilen.	عائِد	عايِد
Aba.	عباءَة	عَبايه
Osman.	عُثمان	عِثمان
Çıplak.	عُرْيان	عِرْيان
Ona verdi.	أعْطاهُ	عَطاه

(الغين)		
Sabahlar.	**غدُوات**	**غدْوات**
Elek, kalbur.	**غِرْبال**	**غرْبال**
Odalar.	**غرُفات**	**غرْفات**
Örtü, kaplama, kaporta.	**غِطاء**	**غطا**
Kapıyı kapattı.	**أغلَقَ الباب**	**غَلَق الباب**
(الفاء)		
Fare.	**فأر**	**فار**
Bu bir baltadır.	**هذه فأس**	**هذا فاس**
Fatma.	**فاطِمَة**	**فطمَة**
Uykudan uyandı.	**أفاقَ من النوم**	**فاق من النوم**
Fıstık.	**فسْتَق**	**فزْدُق**
Senin üzerinde.	**فوْقَكَ**	**فوقَك**
(القاف)		
Karanfil.	**قرَنْفل**	**قرُنْفل**
Okudum.	**قرَأت**	**قِريتْ**
Tren.	**قِطار**	**قَطر**
Çöp.	**قمامَة**	**قِمامَه**
Söyle (eril).	**قلْ**	**قول (فعل)**
Kalk (eril).	**قمْ**	**قوم (فعل)**
(الكاف)		
Saat kaç?	**كم الساعة؟**	**كام الساعة؟**
Büyük.	**كَبير**	**كِبِير**
Kitaplarım.	**كُتُبي**	**كُتْبي**
Çok.	**كَثِير**	**كِتِير**

Yalancı.	كَذّاب	كَدّاب
	(اللام)	
Şuan.	للسَّاعة	لِسَّه (الآن)
Oyun.	لعْبَة	لِعْبَه
Gece.	اللَّيْل	اللِيل
Levha, plaka, pano.	لَوْح	لَوح
Badem.	لَوْز	لوز
Benim; …im var.	لِىَ	لِيَّه
	(الميم)	
(o, eril) bilmiyor.	ما يَتَعَلم	ما بِيتعلِمش
Bir şeyim yok.	ما عِنْدِي شيء	ما عِنْدِيش
Tutan, cimri, tutumlu.	مُمْسِك	ماسِك
Bir şeyim yok.	ما لِي شَيء	ما لِيشْ
Satılık, satılmış.	مَبِيع	مُبَاع
	(النون)	
(o, eril) alıyor.	نَأخَذْ	ناخَذْ
Onu unuttu.	نَسِيَهُ	نَساهُ
Atık, kalıntı.	نفايَة	نِفايَه
Tür, çeşit.	نَوْعٌ	نَوع
Uyku.	نَوْم	نَوم
	(الهاء)	
Slogan, haykırış.	هُتاف	هِتاف
Düşünce, saçma söz.	هَجْس	هَجْص
Onu (eril) sakinleştirdim.	هَدَأتُهَ	هَدِّيتُه
Saçmalama, alay.	هَذْر	هِزار

Onu (eril) yıktı, yok etti.	أَهْلَكَه	هَلَكه
(الواو)		
Yaban, ıssız, yabani.	وَحْش	وَحِش
Çabalamak, sürdürmek.	واظَبَ	واضَبَ
Onu (eril) buldun.	وَجَدْتِهِ	وَجَدْتيه
Kulak.	أذْنَ	وِدْنَ
Aracı, araç.	الواسِطَة	الوَسْط
Kitap nerede?	وأين الكتاب؟	وين الكتاب؟
(الياء)		
Ey babam!	يا أبي	يابوىْ
Ey kardeşim!	يا أخي	ياخي
Keşke…	يا لَيْتَ	يارِيت
Öğrenciler geldi.	يحضر الطلاب	يحضرون الطلاب
Çarşamba.	يوم الأربعاء	يوم الأربع
Salı.	يوم الثلاثاء	يوم الثلاث

Tablo 2.[435]

[435] Ḍayf, *Taḥrifât,* s. 171-198.

4. DİĞER ALANLARLA İLGİLİ ÇALIŞMALARI

Şevḳî Ḍayf nahiv, sarf, fasih Arapça ve lehçeler gibi Arap diliyle ilgili alanların yanı sıra belagat, edebiyat, edebiyat tarihi, edebî eleştiri, şiir ve İslâmî ilimler konusunda da sistemli çalışmalar yapmıştır. Bu bölümde onun bu alanlarla ilgili yaptığı çalışmalar kısaca ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır. Maksat, yazarın Arap dilinin yanı sıra bu alanlarla ilgili yaptığı çalışmaları tespit edip bu alanlara yaptığı katkıları ortaya koymaktır.

4.1. Arap Edebiyatı

Şevḳî Ḍayf'ın üzerinde en fazla çalıştığı alan kuşkusuz Arap edebiyatıdır. Bir edebiyatçı olması hasebiyle bu alan hakkında kırkın üzerinde eser yazmış ve çeşitli sempozyumlarda birçok bildiri sunmuştur. Şevḳî Ḍayf, Arap nesrinin yanı sıra şiir ve edebî eleştiri konusunda da incelenmeye değer çeşitli eser kaleme almıştır. Özellikle Arap Edebiyatı Tarihi alanında yazdığı ciltler dolusu eser onu büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. Yazarın Arap edebiyatı ve tarihi alanında yazmış olduğu bu eserler ilk bölümde ele alındı. Onun Arap edebiyatına bilimsel anlamda çok büyük katkılarının olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ayrıca Şevḳî Ḍayf, modern çağda ilmî çalışmaları canlandıran öncü âlimlerden biri sayılmaktadır.

Şevḳî Ḍayf'a göre edeb (**أَدَب**) kelimesine tarihî süreç içerisinde birçok farklı mana yüklenmiş ve nihayetinde bu kelime günümüzde kullanılan manayı kazanmıştır. Ḍayf'a göre bu kelime Cahiliye döneminde kuramsal anlamda edebiyat anlamında geçmemiş, sadece bir yerde yemeğe davet anlamında kullanılmıştır. Nitekim meᵓdûbe (**مَأْدُوبَة**) kelimesi davet edilen ziyafet yemeği anlamında kullanılmıştır. Ayrıca edeb kelimesi Hz. Peygamber tarafından terbiye ve güzel ahlak anlamında da kullanılmıştır.[436] Bunların

[436] Ḍayf, *el-ᶜAṣru'l-Câhilî*, s. 7.

yanı sıra Ḍayf, edeb kelimesinin Cahiliye döneminde edebiyat anlamında da kullanılmış olabileceğini ancak bu konuda bir kesinlik olmadığını söyler.[437]

Şevḳî Ḍayf, Arap edebiyat tarihi alanında da kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Bu alanda yaptığı çalışmalar onu büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. *Târiḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî* adıyla yazmış olduğu edebiyat tarihi kitabı Cahiliye döneminden günümüze kadar Arap Edebiyatı Tarihini anlatan kapsamlı bir kitaptır. Bu çalışmada son derece modern yöntemleri kullanmıştır. Bu kitap Arap edebiyatının düzyazı geleneğini anlatan önemli bir kitaptır. Bu kitapta düzyazı ve edebî eleştiri hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Ḍayf, kitabını yazarken başlıca iki tür kaynaktan yararlanmıştır: 1. Edebî kaynaklar 2. Tarihî kaynaklar. Bunların dışında Ḍayf, farklı alanlardan çeşitli kaynakları kullanmıştır.[438]

Şevḳî Ḍayf birçok tarihçinin Arap Edebiyatı Tarihini şu şekilde beş döneme ayırdığını söyler:[439]

1. Cahiliye ya da İslam öncesi dönem

2. İslamî dönem: Bu dönem Hz. Peygamber'den Emevilerin yıkılışına (132/750) kadar süren dönemi kapsar. Bu dönem İslam devletinin kurulduğu ve İslâmî fetihlerin de tamamlandığı bir dönemdir. Bazı tarihçiler bu dönemi ikiye ayırır: I) İslam'ın ortaya çıktığı ilk dönem: Bu dönem dört halife döneminin sonlarına kadarki zamanı kapsar. II) Emeviler dönemi: Bu dönem Emeviler'in yıkılışına kadar sürer.

3. Abbasiler dönemi: Bağdat'ın Tatarlılar tarafından 656/1258 yılında ele geçirilmesine kadar süren dönemi kapsar. Bir kısım tarihçiler bu dönemi de ikiye ayırır: I) Abbasilerin ilk dönemi: Bu dönem yaklaşık yüz yıl sürer. II) Abbasilerin ikinci dönemi: Bu dönem devletin yıkılışına kadar sürer.

4. Bu dönem Tatarların Bağdat'a saldırmasından Fransızların Mısır'ı işgal etmesine (1213/1798) kadar devam eder.

---

[437] Ḍayf, *el-ᶜAṣru'l-Câhilî,* s. 8.

[438] Maḥmûd ed-Durûbî, "Şevḳî Ḍayf Muerriḫan li'n-Neşri'l-ᶜArabiyyi'l-Ḳadîm", *el-Aḥmediyye,* sayı 21, (2005) s. 299.

[439] Ḍayf, *el-ᶜAṣru'l-Câhilî,* s. 14.

5. Bu dönem Modern dönem olup hala devam etmektedir.

Tarihçilerin Arap edebiyatını bu şekilde dönemlere ayırmasına karşılık Şevḳî Ḍayf ise Arap Edebiyatı Tarihini şu dönemlere ayırır:

1. Cahiliye dönemi.

2. İslamîyet dönemi.

3. Abbasilerin ilk dönemi.

4. Abbasilerin ikinci dönemi.

5. Devletler ve emirlikler dönemi: Arap yarımadası Irak ve İran.

6. Devletler ve emirlikler dönemi: Mısır ve Şam.

7. Devletler ve Emirlikler Dönemi: Libya, Tunus ve Sicilya.

8. Devletler ve Emirlikler Dönemi: Cezâir, el-Mağribu'l-aḳsâ (Fas), Mûrîtâniyâ, Sûdân.

Şevḳî Ḍayf bu dönemlerin her birini tarihî ve edebî kaynaklardan yararlanarak geniş bir şekilde ele alıp inceler. Bir kısım edebiyat tarihçisinin Arap edebiyat tarihini beş döneme ayırmasına karşılık, Ḍayf Arap Edebiyatı Tarihini sekiz döneme ayırarak inceler. Ona göre Arap Edebiyatı Tarihini bu şekilde ele alıp incelemek daha dakik ve daha doğru bir yöntemdir.[440] Bunun yanında yazar, konuları ve dönemleri kronolojik bir şekilde alır ve her dönem için o dönemi sistemli bir şekilde ele alan birincil kaynaklardan yararlanarak konuyu açıklamaya çalışır.

Şevḳî Ḍayf, konuları ele alırken mümkün ölçüde şiir, ayet ve hadislerden de istifade eder. Sağlam bir fasih Arapça kullanan yazarın bu alana olan katkıları kuşkusuz tartışılmaz bir gerçektir.

Arap Edebiyatı Tarihinin yanı sıra edebiyatla ilgili birçok alana da el atan Şevḳî Ḍayf'ın örneğin; edebî eleştiri konusunda da bilimsel çalışmaları olmuştur. Ḍayf edebî eleştiri alanında *en-Naḳd, fi'n-Naḳdi'l-Edebî, Fuṣûl fi'ş-Şiᶜri ve Naḳdih, fi'l-Edeb ve'n-*

[440] Ḍayf, *el-ᶜAṣru'l-Câhilî,* s. 15.

Naḳd adlarında eserler kaleme almıştır. Bu kitaplarda yazar, edebî eleştirinin tarihsel gelişimini ve çeşitli sanat dallarıyla olan ilişkisini açıklamaya çalışır.

Yazara göre naḳd (eleştiri), edebî bir metni çözümlemek ve ona sanatsal bir değer yüklemek demektir. Bu kelime önceleri yermek, kötülemek gibi anlamların yanı sıra sahte paraları ayıklamak manasında sarraflıkta da kullanılmış olup Abbasilerden sonra terimsel bir anlam kazanmıştır.[441] Ona göre kronolojik açıdan edebiyat eleştiriden öncedir. Bunun nedeni de yazara göre eleştirinin konusunun edebiyat olmasıdır. Edebiyatın konusu doğa ve insan hayatı iken eleştirinin konusu ise edebiyatın kendisidir.[442] Belagate gelince; yazara göre konu bakımından edebî eleştiri ile belagat arasında belirgin bir fark yoktur. Her iki alan da edebiyatı konu alır. Ancak bu iki alan inceleme ve sunuş yöntemi açısından birbirinden farklılık gösterir. Şöyle ki; belagat ilmi, edebî bir eserle edebiyatçı arasındaki ilişkiyi, bağı incelemez, duygusal konulardan da bahsetmez. Ancak eserin nasıl bir üslup kullandığı, ne tür özellikleri olduğu ve ihtiva ettiği mecaz ve teşbihleri açıklar. Bunun yanında eleştiri ise bir eseri her yönden inceleyerek o eserin değerini ölçmekle uğraşır. Sözün özü eleştiri bir sanat, belagat ise bir bilimdir.[443]

Şevḳî Ḍayf edebî eleştirinin tarihsel sürecini kronolojik bir şekilde ele alır. Ḍayf'a göre felsefede ve sanatta Batı medeniyetinin temellerini atan Yunanlılar eleştirinin de temellerini ilk atan millettir. Onlar eleştirinin oluşumunu iki aşamada gerçekleştirmişlerdir: Birincisi şairler, ikincisi ise filozoflar.[444] Bu da gösteriyor ki Yunanlıların eleştiri alanında çok önemli katkıları olmuştur. Eleştirinin Arap dünyasındaki başlangıcı ise yazara göre cahiliye döneminde olmuştur. Nitekim kurulan panayırlarda okunan şiirler ve yapılan değerlendirmeler eleştirinin ilk nüvelerini

[441] Ḍayf, *en-Naḳd*, s. 9.
[442] Ḍayf, *en-Naḳd*, s. 9.
[443] Ḍayf, *en-Naḳd*, s. 10, 11.
[444] Ḍayf, , *en-Naḳd*, s. 11; Ḍayf, *fi'n-Naḳdi'l-Edebî*, s. 9.

oluşturmuştur.[445] İslamîyet döneminde de varlığını devam ettiren ancak çok fazla güçlenemeyen eleştiri yazara göre Emeviler döneminde güçlenmiştir. Çünkü bu dönemde savaşlar azalmış, yabancılarla etkileşim artmış ve şairlerin özellikle aşk konusunda zevkleri gelişmiştir.[446] Ḍayf, sonraki dönemlerde felsefi ve karşılaştırmalı eleştirinin ortaya çıktığını ancak hicri 4. yüzyıldan itibaren edebiyatta yeni çalışmalar yapılmadığı için eleştirinin de bir duraklama dönemine girdiğini söyler.[447]

4.2. Belagat

Arap belagati Şevḳî Ḍayf'ın üzerinde en az çalıştığı alandır. Tespit edildği kadarıyla Şevḳî Ḍayf, bu alanla ilgili sadece *el-Belâğa Taṭavvur ve Târîḫ* adlı bir kitap yazmıştır. Bunun dışında Ḍayf *en-Naḳd* adlı eserinin bazı kısımlarında Arap belagati hakkında bilgi vermektedir.

Şevḳî Ḍayf'ın *el-Belâğa Taṭavvur ve Târîḫ* adlı eseri Arap belagati tarihinin sistemli bir şekilde ele alındığı bir araştırma kitabıdır. Kitabın içeriğine bakıldığında bir ders kitabından ziyade belagatin tarihi gelişimini ve etkilendiği alanları anlatan bir kitap olduğu görülür.

Bu kitap, Şevḳî Ḍayf'ın Arap belagatinin doğuşunu, gelişimini, kısacası genel tarihini ele aldığı çok önemli bir kitaptır. Kitap ilk defa 1960 yılında Kahire'de *Dâru'l-Meᶜârif* tarafından basılmıştır. Eserin içeriğine bakıldığında esere öncelikle bir muḳaddime ile başlandığı görülür. Eserin içerdiği diğer konu başlıklarına geçmeden önce muḳaddime bölümünde yazarın değindiği ve önemli olan birkaç hususun altını çizmek, faydalı olacaktır. Şevḳî Ḍayf burada öncelikle belagatin dört dönem çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre bu dönemler; belagatin doğuşu, gelişimi, yayılışı ve duraklaması şeklinde gösterilebilir.[448] Devamında ise bu dört dönem hakkında genel bilgi verir.

[445] Ḍayf, *en-Naḳd*, s. 21.
[446] Ḍayf, *el-Belâğa,* s. 28-37.
[447] Ḍayf, *el-Belâğa,* s. 116-126.
[448] Ḍayf, *el-Belâğa*, s. 5.

Bu eser bir "muḳaddime," dört bölüm ve bir de sonuç bölümünden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra eserin sonunda "sonuç" bölümü başlığı altında yazar tarafından kitabın genel bir değerlendirmesinin yapıldığı özet bölümü ve Arap belagati alanında gereken çalışmaların yapılmadığını belirttiği takip (eleştiri) bölümleri de bulunmaktadır. Birinci bölüm belagatin "doğuş" bölümüyle başlar. Bu başlık altında beş alt başlık ele alınmıştır. Bu başlıklar şu şekilde gösterilebilir: 1-Cahiliye ve İslam dönemlerinde belagat 2-Abbasilerin ilk dönemlerinde belagat 3-Kelamcılar/mutezile 4-el-Câḥiẓ 5-Çeşitli dilciler.

Eserin ikinci bölümünün başlığı ise "metodik çalışmalar" şeklindedir. Bu başlık altında da ilk bölümde olduğu gibi beş alt başlık ele alınmıştır. Bunları da şu şekilde göstermek mümkündür: 1. Belagatin gelişimi konusunda ilk gözlemlerden sistemli çalışmalara: İbnu'l-Mu*ᶜ*tez'in *Kitabu'l-Bedi**ᶜ***i 2. Felsefecilerin çalışmaları: Ḳudâme b. Ca*ᶜ*fer'in *Naḳdu'ş-Şi**ᶜ**r, Kitâbu Naḳdi'n-Ne*s̲*r*/*Kitâbu'l-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân* 3. Bazı kelamcıların çalışmaları: er-Rummânî'nin *en-Nekṭe fî İ**ᶜ**câzi'l-Kur**ᵊ**ân*'ı, el-Baḳillânî'nin *İ**ᶜ**câzu'l-Kur**ᵊ**ân*'ı, Abdulcabbâr'ın *İ**ᶜ**câzu'l-Kur**ᵊ**ân*'ı 4-Belagat sistemi üzerine yapılan eleştirel çalışmalar: İbn Ṭabâṭabâ'nın *ᶜAyâruş-Şi**ᶜ**r*'i, el-Âmidî'nin *el-Muvâzenetu Beyne Ebî Temmâm ve'l-Bu*ḫ*terî*, Ali b. Abdul*ᶜ*aziz el-Curcânî'nin *el-Vaṣite Beyne'l-Mutenebbî ve* Ḫ*uṣûmihi* adlı eseri 5-Bazı edebiyatçıların çalışmaları: Ebu Hilâl el-*ᶜ*Akerî'nin *Kitabu'ṣ-Ṣinâ**ᶜ**ateyn*'i, İbn Reşîḳ el-Ḳayravânî'nin *Kitabu'l-**ᶜ**Umde fî Ṣinâ**ᶜ**ati'ş-Şi**ᶜ**r ve Naḳdih*, İbn Sinân el-Ḫafâcî'nin *Kitabu Sirri'l-Feṣâḥat*'i.

Üçüncü bölümün başlığı "belagat çalışmalarının gelişimi**"** şeklindedir. Bu başlık altında da beş konu işlenmektedir. Bu konular da şu şekildedir: 1. Abdulḳâhir el-Curcânî'nin me*ᶜ*ânî ilmi konusundaki kuralcılığı 2. Abdülkahir el-Curcânî'nin Beyân ilmi konusundaki kuralcılığı 3. Zemaḫşerî'nin *el-Keşşâf*'taki uygulamaları 4. Zemaḫşerî'nin beyân ve me*ᶜ*ânî ilimlerine yaptığı eklemeler 5. Zemaḫşerî ve bedî*ᶜ* İlminin çeşitli yönleri.

Bu eserin dördüncü ve son bölümünün başlığı ise "belagat çalışmalarındaki bozulma ve duraklama" şeklindedir. Bu başlık altında da diğer bölümlerde olduğu gibi

beş ana konu işlenmektedir. Bunlar da şu şekilde gösterilebilir: 1. Belagat çalışmalarının duraklamaya başlaması: Faḫrettin er-Râzî'nin *Nihâyetu'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-İᶜcâz* adlı kitabı 2. es-Sekkâkî'nin *Kitâbu'l-Miftâḥ* adlı eserinin üçüncü bölümü 3. Yan çalışmalar: Ḍiyâᵓuddîn İbni'l-Esîr'in *el-Meselu'l-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâᶜir* adlı eseri 4. el-Ḫaṭîb el-Ḳazvînî'nin *Telḫîs*'i ve bu eser üzerine yazılan şerhler 5. el-Bedîᶜ ilmi ve bu ilimle ilgili yazılan eserler.

Özetleyecek olursak Şevḳî Ḍayf, Arap belagatini dört dönemde ele almaktadır. Birinci dönem belagatin doğuş dönemidir. Bu dönem İslamîyet öncesi cahiliye dönemi olarak bilinen erken dönem, İslamîyet dönemi ve Abbasiler'in ilk dönemini içine alan bir dönemdir. Özellikle Câḥiẓ gibi Mutezili kelamcıların belagate yönelik yaptıkları ilk çalışmalar bu dönemin ön plana çıkan noktalarıdır.

Belagatin ikinci dönemi bu alandaki yöntemsel çalışmaların şekillendiği dönemdir. Bu dönemde birtakım felsefeci, kelamcı ve edebiyatçıların çalışmaları belagatin yöntemini şekillendirmiştir. Özellikle İbnu'l-Muᶜtez'in (ö.296/908) *Kitâbu'l-Bediᶜ* ve Ḳudâme b. Caᶜfer'in (337/948) *Naḳdu'ş-Şiᶜr* adlı eserleri bu dönemde ön plana çıkan önemli kitaplardır.[449]

Şevḳî Ḍayf, belagatin üçüncü dönemini gelişim dönemi olarak tanımlar. Bu dönemde belagat çalışmalarının arttığı görülür. Özellikle Abdulḳâhir el-Curcânî'nin *Esrâru'l-Belâğa* ve Zemaḫşeri'nin *el-Keşşâf* adlı eserleri belagatin gelişimi açısından son derece önemli çalışmalardır.[450]

Belagatin dördüncü ve son dönemi ise kargaşa ve donukluk dönemidir.[451] Bu dönemde Arap belagati çalışmaları aksaklığa uğramıştır. Yapılan çalışmalar yenilikten ziyade önceki çalışmaları tekrardan ibaret olmuştur.

[449] Şevḳî Ḍayf, *el-Belâğa*, s. 9-61.
[450] Ḍayf, *el-Belâğa*, s. 160-270.
[451] Ḍayf, *el-Belâğa*, s. 271-367.

Kitabın genel içeriği bu şekildedir. Bunun yanında kitabın sonunda bir de "sonuç" bölümü bu bölümün altında da "özet" ve "eleştiri" bölümleri yer almaktadır. Bu bölümlerde yazar kitabın genel bir değerlendirmesini yapmakta ve birtakım konularda eleştirilerde bulunmaktadır.

Şu hususun altını özellikle belirtmek gerekir: Şevḳî Ḍayf'ın Arap Belagatinin tarihsel gelişimini ele aldığı bu kitap alanının en önemli kitaplarından biridir. Gerek ülkemizde gerekse yurt dışında yapılan birçok belagat çalışmalarında bu kitap ana müracaat kaynaklarından biri olmuştur. Nitekim belagat ilmini bir klasik edebiyat bilgisi unsuru olarak kabul eden M.A. Yekta Saraç da belagat ile ilgili yazmış olduğu kitapta bu gerçeğin altını çizmektedir.[452]

Kuşkusuz Arap belagati gelişim döneminde çeşitli etkilere maruz kalmıştır. Bu gerçeği dile getiren Şevḳî Ḍayf'a göre özellikle Abbasilerin ilk dönemlerinden itibaren Arap şiiri ve düzyazısı (nesir) edebî, siyasî ve felsefî yönden birtakım dış tesirlere maruz kalmış; dolayısıyla bu durum belagate da sirayet etmiştir. Özellikle Aristoteles'in mantık kitaplarının Arapçaya tercüme edilmesi bu etkiyi daha da genişletmiştir.[453] Ayrıca Şevḳî Ḍayf, Arap belagatinin Süryani, Yunan, Rum, Fars ve Hint kaynaklardan yapılan tercümelerden de etkilendiği kanaatini taşımaktadır.[454] Bu etkiler Arap belagatinin özellikle Yunan felsefesinden etkilendiğine yönelik birtakım iddiaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Modern dönemde Ṭâhâ Ḥuseyn gibi araştırmacılar Arap belagatinin Aristoteles'in eserlerinin Arapçaya çevrilmesiyle birlikte Yunan felsefesinden ve retoriğinden etkilendiğini iddia etmiştir. Bu etkinin Aristoteles'in *Rhetorika'*sının Arapçaya çevrilmesi sonucu olduğunu savunan Ṭâhâ Ḥuseyn gibi araştırmacılar bu konuda oldukça ısrarlı bir tavır sergilemişlerdir. Ancak Aristoteles'in söz konusu kitabının İshak b. Ḥuneyn (ö.298-299/910-911) tarafından tercüme edildiği dönem göz

[452] Bkz. M.A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belagat,* İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2015, s.17.
[453] Ḍayf, *el-Belâğa,* s. 19.
[454] Ḍayf, *el-Belâğa,* s. 20.

önünde bulundurulduğu zaman bu dönemde Arap belagatinin kendi seyrinde devam ettiği görülür. Dolayısıyla Arap belagatini tamamen Yunan felsefesine dayandırmak doğru değildir. Nitekim bu gerçeğin farkında olan Şevḳî Ḍayf bu konu hakkında şunları söylemektedir: "Kesin olan bir şey vardır ki Aristo'nun *hitabet (Rhetorika)* kitabı Abbasilerin birinci döneminin sonlarına kadar çevrilmemişti. Aynı şekilde onun *şiir (poetika)* kitabı da henüz çevrilmemişti. Buna en büyük delil Câḥiẓ'in beyân ya da belagat konusunda Aristo'dan hiçbir nakilde bulunmamış olmasıdır. Câḥiẓ *el-Beyân* kitabında Aristo'yu her andığında onu mantığın kurucusu (sâḥib-u manṭıḳ) olarak nitelemiş, hitabet sanatı konusunda da Yunanlıların Araplar ve Farslarla ters düştüğünü iddia etmiştir. Ayrıca Câḥiẓ, Aristo'nun eserleri ve bu eserlerin gelişimi hakkında apaçık bilgilere sahip değildi. Ancak bu durum Câḥiẓ ve Mutezile mensuplarının Yunanlıların beyân ve belagat konusundaki görüşleri hakkında hiçbir şey bilmedikleri anlamına gelmez…"[455]

Bu açıklamalardan sonra Ḍayf'a göre Arap belagatinin kısmen de olsa dış tesirlerden özellikle de Yunan felsefesinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak bu etki sanıldığının aksine Arap belagatinin tamamen bir Yunan ürünü olduğu şeklinde değil sadece birtakım konu başlıklarıyla sınırlı kalmıştır. Ḍayf'a göre örneğin; Aristo'nun Hitabet (Rhetorika) kitabının üçüncü kısmı Arap belagatinde bulunan bazı meseleler hakkında bilgiler içermektedir. Bu da Arap belagatinin özellikle şiir ve nesirde kısmen de olsa felsefenin etkisinde kaldığını göstermektedir.[456] Nitekim bu gerçeği Ḳudâme b. Caᶜfer'in (ö.337/948?) *Naḳdu'ş-Şiᶜr* adlı eserinde daha da net görmek mümkündür.[457]

4.3. İslamî İlimler

Önceki sayfalarda Şevḳî Ḍayf'ın Arap dilinin yanı sıra belagat, edebiyat, edebiyat tarihi ve edebî eleştiri alanlarında çeşitli çalışmalar yaptığı görüldü. Bunların yanı sıra o, İslamî ilimler konusunda da birçok eser kaleme almıştır. İlk bölümde Ḍayf'ın hayatı

[455] Ḍayf, *el-Belâğa*, s. 38, 39.
[456] Bkz. Ḍayf, *el-Belâğa*, s.78.
[457] Bkz. Ḍayf, *el-Belâğa,* s.78-93.

anlatırken küçük yaşlardan beri dinî konularda hassas olduğu görülmüştü. Bu hassasiyet onu İslamî ilimler konusunda önemli birtakım çalışmalar yapmasını sağlamıştır. Nitekim o, özellikle tefsir ve Hz. Muhammed'in hayatı konusunda çok değerli eserler kaleme almıştır. Bunun yanında o, siyer ve kıraat ilimleri konusunda tahkik çalışmaları da yapmıştır.

Şevḳî Ḍayf'ın İslamî ilimler içerisinde özellikle tefsir ve siyer ilimlerine yoğunlaşması Kurʾân ve sünnete ne derece sıkı bir şekilde bağlı olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

SONUÇ

Araştırma sonucunda Şevḳî Ḍayf'ın modern dönemde Mısır'da yetişmiş en önemli ilim adamlarından biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Ḍayf, küçük yaşlarda ailesinden aldığı terbiye sayesinde ilmî ve ahlakî yönden kendisini en iyi şekilde geliştirmiştir. Hayatı boyunca kendisini ilme adaması ve farklı alanlarda onlarca eser üretmesi onun insanlığa en büyük hediyesi olmuştur.

Arap dilinin temel sorunlarından biri grameri hakkında birtakım tartışmaların olmasıdır. Bu gerçeği gören dilciler sorunun nahiv ilminde bulunan birtakım gereksiz ayrıntılarda olduğunu tespit etmiştir. Bu noktadan sonra muhtasar nahiv kitapları yazılmaya başlanmıştır. Modern dönemde de örnekleri bulunan bu kitapların Arapçayı yeni öğrenenler için bir nebze olsun yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu kitapların, üzerinde tartışma bulunan birtakım nahiv meselelerini çözme noktasında yetersiz olduğu söylenebilir. Nitekim bu gerçeği gören dilciler nahvi kolaylaştırmaya yönelik teori üretmeye başlamışlardır. Bu teorilerden belki de en sorunlu olanı âmil teorisini ortadan kaldırma fikridir. Tamamen ideolojik, siyasî ve mezhepsel olan bu fikrin ilmî bir dayanağının olduğunu söylemek zordur.

Görüldüğü kadarıyla Şevḳî Ḍayf, nahiv ve sarf ilimlerini genel hatlarıyla birbirinden ayırmamıştır. Çünkü nahiv konularını değerlendirirken sarf konularına da değinmiş, hatta genelde sarf konuları arasında geçen bazı konu başlıklarını nahiv ilmine dâhil etmiştir. Aynı şekilde bazı nahiv başlıklarını da sarf konuları arasında gösterdiği olmuştur. Ḍayf, nahiv-sarf ayrımından ziyade bu iki disiplinin temel tartışma konularına değinmiştir. Bu noktada Ḍayf, nahvi kolaylaştırma tartışmalarına dâhil olmuş ve bu konuda altı temel ilke ileri sürmüştür.

Ḍayf tarafından nahvin kolaylaştırılmasına yönelik ileri sürülen ilkelerden birincisi nahiv konularının yeniden düzenlemesi fikridir. Bununla Ḍayf, nahiv konularını dağınık olmaktan kurtarmaya ve alt başlıkları mümkün mertebede ana başlıklar altına

almaya çalışmıştır. Böylece dağınık duran bazı alt başlıklar, ana başlıklar altına alınarak nahiv ilminin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Bu ilke sayesinde gramer kuraları mümkün mertebede ana başlıklarda toplanarak kafa karışıklığı bir nebze de olsa engellenecek ve dil eğitimi daha kolay olacaktır. Dolayısıyla bu önerinin öğretim teknikleri açısından pedagojik olduğunu söylemek mümkündür. Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik önerdiği ikinci ilke taḳdîrî ve maḥallî irabın tamamen kaldırılması fikridir. Ḍayf, bu iʿrâb şeklinin gereksiz olduğunu ve bunun yerine kelimenin cümledeki görevini söylemekle yetinilmesi gerektiğini söylemiştir. Son derece radikal olan bu düşüncenin tartışılması gerekmektedir. Çünkü taḳdîrî ve mahallî iʿrâbın temel esprisi mevcut gramer kurallarına aykırı gibi duran durumları açıklamaktır. Bunu toptan reddederek kelimenin sadece cümle içindeki konumunu ve görevini belirtmek kafalarda birtakım soru işaretleri yaratabilir. Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik önerdiği üçüncü ilke fasih Arapça öğreniminde hiçbir katkısı olmayan iʿrâbların bırakılmasıdır. Bu ilkenin temel hareket noktası yapılan iʿrâbın fasih konuşmaya herhangi bir yararının olup olmamasıdır. Nitekim Ḍayf, iʿrâbın bir amaç olmadığını, sadece kelimeyi doğru kullanmaya yarayan bir araç olduğunu belirtmişti. Gerçekten de hiçbir gramer kuralı amaç olamaz. Gramerin amacı dilin kuralına uygun bir şekilde öğretilmesini sağlamaktır. Bu gerçeği gören Ḍayf bazı iʿrâbları nahiv kitaplarından çıkarma fikrini öne sürmüş ve bu noktada dil kurumuna da bildiri sunmuştur. Dil kurumu her ne kadar bazı noktalarda olumlu yanıt vermiş olsa bile bu önerinin enine boyuna tartışılması gerekmektedir. Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik önerdiği dördüncü ilke mevcut tanımlarda birtakım yeniliklerin yapılması ve yeni tanımların üretilmesi fikridir. Buna göre mevcut nahiv kitaplarında geçen tanımlar yetersizdir. Bu tanımların değiştirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik önerdiği beşinci ilke zorluk içeren birtakım gereksiz konuların ders kitaplarından çıkarılması fikridir. Bu görüş daha çok sarf konularıyla ilgilidir. Ḍayf'a göre gramer kitaplarında bulunan birtakım

konu başlıkları öğrencinin Arapça öğrenimini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden Ḍayf, gereksiz bulduğu bazı konuları çıkarmayı teklif etmiştir. Dil öğrenimini zorlaştıran ve bilimsel olarak ciddi sorunları bulunan konuların gramer kitaplarından çıkarılması önerisinin pratik bir boyutta incelenmesi ve tartışılması gerekmektedir. Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik önerdiği altıncı ilke eksik konuların eklenmesi fikridir. Bu eksik konular kelimeyi doğru telaffuz etmeye yardımcı olan tecvid ilmiyle ilgilidir. Bu ilkenin değerlendirilmesi dilbilimsel olarak önemli olduğu görülmektedir.

Şevḳî Ḍayf'ın nahvin kolaylaştırılmasına yönelik ileri sürdüğü bu fikirlerin ilmî değerleri bulunmakla birlikte tartışmaya da açık olduğu söylenebilir. Tüm bu düşüncelerin detaylı bir şekilde incelenmesi, teoride bırakılmaması ve alanın uzmanları tarafından enine boyuna tartışılması gerekmektedir. Nitekim pedagojik ilkeler çerçevesinde Arap gramerine bilimsel birtakım yenilikler yapmak Arapça öğrenimini daha kolay hale getirecektir.

Şevḳî Ḍayf'ın üzerinde durduğu temel meselelerden bir diğeri fasih Arapça ile halkın konuştuğu ᶜâmmî diye bilinen lehçe konusudur. Çalışma esnasında Ḍayf'ın bu konuda verdiği örneklerden ve yaptığı analizlerden hareketle bu konunun önem arz ettiği görülmüştür. Ḍayf, fasih Arapça konusunda oldukça hassas bir tutum sergilemekle birlikte lehçelerin toplumun bir gerçeği olduğunun da altını çizmiştir. Ḍayf'a göre lehçelerin fasih Arapçayı tahrif ettiği de bir başka gerçektir. Şunu belirtmek gerekir ki dil, bir milleti millet yapan ve ilahi boyutu bulunan sağlam bir araçtır. Bu yüzden dilin korunması ve yanlış kullanımlardan arındırılması gerekmektedir. Bu durum, lehçe olgusunu göz ardı etmek anlamına gelmemektedir. Nitekim Ḍayf da lehçe olgusunu kabul etmekle birlikte fasih Arapçanın esas alınması gerektiğini söylemiştir. Çünkü ona göre lehçelerde kullanılan bazı kelimeler tamamen bozulmaya uğramış ve bu şekilde iᶜrâb olgusu ihmal edilmiştir. Ḍayf'ın lehçe realitesini kabul etmekle birlikte lehçelerdeki farklı kullanımları tahrif olarak tanımlaması ayrıca tartışılması gerekmektedir.

Şevḳî Ḍayf'ı ön plana çıkaran noktalardan bir diğeri Arap edebiyatı ve İslamî ilimler konusunda yapmış olduğu çalışmalardır. Bu durum yazarın ilmî anlamda çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Çeşitli alanlarla ilgili yazmış olduğu onlarca eseri inceleme sonucu bu eserlerden hiçbirinin Türkçeye çevrilmediği görülmüştür. Bu eserlerin Türkçeye kazandırılması ilim dünyası için son derece önemli bir hizmet olacağı kesindir. Bu yüzden yazarın ve eserlerinin alanın uzmanları tarafından detaylı bir şekilde incelenmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil,* Ankara: TDK Yayınları, 2009.

ᶜAllâm, Mehdî, "el-Mecmaᶜiyyûn fî Ḫamsîne ᶜÂmmen", Kahire, 1986, s.s. 127-128.

ᶜAli, Aḥmed Yûsuf, *Vemîḍu'l-Fikr,* Kahire: Mektebetu'l-ᵓÂdâb, 1989.

Altuncî, Muḥammed, *el-Muᶜcemu'l-Mufaṣṣal fi'l-Edeb,* Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-ᶜİlmiyye, 1999.

Bulut, Ali, "İbn Maḍâ'nın Arap Dilindeki ᶜÂmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri", *Nüsha Dergisi,* c. 4, sayı 23, (2006), s.s. 61-73.

Câḥiẓ, *Kitâbu'l-Ḥayevân,* tah. ᶜAbdusselâm Harûn, Beyrût, 1965.

Campbell, Robert B., *ᵓAᶜlâmu'l-Edebi'l-ᶜArabî el-Muᶜaṣır,* Beyrut, 1996, c. 2.

el-Cebbûrî, ᶜAbdullah, "Şevḳî Ḍayf", *Mevsuᶜetu Beyti'l-Ḥikme li-ᵓAᶜlâmi'l-ᶜArab,* Bağdat, 2000, c. 1. s.s. 241-242.

Civelek, Yakup, *Arap Dilinde İᶜrâb Olgusu,* Ankara: Araştırma Yayınları, 2003.

Çelebi, Muharrem, "Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* sayı 7, (1989), s.s. 1-31.

Çetiner, Bedrettin "Arap Âleminde Fuṣḥâ-ᶜÂmmî Dil Mücadelesi", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 7-8-9-10, (1995), s.s. 345-361.

Çıkar, Mehmet Şirin, *Nahivciler İle Mantıkçılar Arasındaki İlişkiler,* İstanbul: İSAM, 2009.

Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi: Nahiv,* İstanbul: İFAV.

Ḍayf, Şevḳî, *ᶜAcâ'ib ve ᶜAsâṭîr,* Kahire: Dâru'l-Hilâl, 2004.

_____, *ᶜÂlemiyyetu'l-İslâm,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1996.

_____, *el-Bârûdî: Râ'idu'ş-Şiᶜri'l-Ḥadîṯ,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1964.

_____, *el-Baḥṯu'l-Edebi, Tabîᶜatuhu, Menâhicuhu, ᵓUsûluhu, Meṣâdiruhu,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1972.

_____, *el-Belâğa Taṭavvur ve Tarîḫ,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1965.

_____, *el-Buṭûle fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1970.

_____, *Dirâsât fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabiyyi'l-Muᶜâṣır,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2003.

_____, *el-Edebu'l-ᶜArabiyyi'l-Muᶜâṣır fî Mıṣr,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1961.

_____, *el-Fenn ve Mezâhibuhu fi'ş-Şiᶜri'l-ᶜArabî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1960.

_____, *el-Fenn ve Mezâhibuhu fi'n-Neşri'l-ᶜArabî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1960.

_____, *fi'l-Edeb ve'n-Naḳd,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1999.

_____, *fi'n-Naḳdi'l-Edebî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1962.

_____, *fi'ş-Şiᶜri ve'l-Fukâhe fî Mıṣr,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1999.

_____, *fi't-Turâş ve'ş-Şiᶜri ve'l-Luğa,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1987.

_____, "el-Fuṣḥâ", *el-ᶜArabî,* sayı 58, (1963), s.s. 16-20.

_____, *Fuṣûl fi'ş-Şiᶜri ve Naḳdih,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2008.

_____, *el-Ḥadâratu'l-İslamîyye mine'l-Ḳurᵓân ve's-Sunne,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1997.

_____, *el-Ḥubbu'l-ᶜUzrî ᶜinde'l-ᶜArab,* Kahire: Dârul-Mıṣriyyeti'l-Lubnaniyye, 1999.

_____, *İbn Zeydûn,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, thz.

_____, *maᶜal-ᶜAḳḳâd,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1988.

_____, *maᶜi,* Kahire: Mektebetu'l-ᶜUsre, 2003.

_____, *el-Maḳâme,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1954.

_____, *Mecmaᶜu'l-Luğati'l-ᶜArabiyye fî Ḫamsîne Âmen,* Kahire: Cumhuriyetu Mıṣri'l-ᶜArabi, 1984.

_____, *el-Medârisu'n-Naḥviyye,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1968.

_____, *mine'l-Maşriḳ ve'l-Mağrib Buhûş fi'l-Edeb,* Kahire: Dârul-Mıṣriyyeti'l-Lubnaniyye, 1998.

_____, *Muᶜcizâtu'l-Ḳurᵓân,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2002.

_____, *Muḥâdarâtun Mecmaᶜiyye,* Kahire: Mecmauᶜl-Luğatil'l-ᶜArabiyye, 1998.

_____, *Muḥammed Hâtemu'l-Murselîn,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 2000.

_____, "Nahvin Kolaylaştırılması", terc. Ali Bulut, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* c. 7, sayı 3, (2007), s.s. 211-229.

_____, *en-Naḳd,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1954.

_____, *er-Riḥlât,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1956.

_____, *er-Riṣâ,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1955.

_____, *Sûretu'r-Raḥmân ve Suverun Ḳışârun: ᶜArḍ ve Dirâse,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1971.

_____, *Şevḳî Şâᶜiru'l-ᶜAṣri'l-Ḥadîṣ,* Kahire: Mektebetu'l-ᶜUsre, 2010.

_____, *eş-Şiᶜru'l-Ğınâ fi'l-Medine ve Mekke li-ᶜAsri Benî Umeyye,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1998.

_____, *eş-Şiᶜru ve Ṭavâbiᶜuhu'ş-Şaᶜibiyye ᶜalâ Merri'l-ᶜUsûr,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1977.

_____, *Taḥrîfâtu'l-ᶜÂmmîyye li'l-Fuṣḥâ fi'l-Ḳavâᶜid ve'l-Binyât ve'l-Ḥurûf ve'l-Ḥarekât,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1994.

_____, "Taḥrîfâtun fil'l-ᶜÂmmîyye lî-Kelimâti'l-Fuṣḥâ", *el-ᶜArab,* sayı 1-2, (1991), s.s. 15-22.

_____, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-ᶜAbbâsiyyu'l-Evvel,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1966.

_____, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-ᶜAbbâsiyyu's-Sânî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1973.

_____, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-Câhilî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1960.

_____, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: el-Cezâir, el-Mağribu'l-Aḳṣâ, Mûrîtânyâ, es-Sûdân,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1995.

_____, *Târîḫu'l-Edebi'l-ᶜArabî: 'Asru'l-Duvel ve'l-İmârât: el-Cezîretu'l-ᶜArabiyye el-ᶜİraḳ, el-Îran,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1980.

_____, *Târîẖu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Endulus,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1989.

_____, *Târîẖu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-Îmârât: Libyâ, Ṭûnuṣ, Ṣiḳiliyye,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1992.

_____, *Târîẖu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-İmârât: Mıṣr, eş-Şâm,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1984.

_____, *Târîẖu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-İmârât: Mıṣr,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1990.

_____, *Târîẖu'l-Edebi'l-ᶜArabî: ᶜAṣru'l-Duvel ve'l-İmârât: eş-Şâm,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1990.

_____, *Târîẖu'l-Edebi'l-ᶜArabî: el-ᶜAṣru'l-İslâmî,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1963.

_____, *et-Taṭavvur, ve't-Tecdîd fi'ş-Şiᶜri'l-Emevî, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1959.*

_____, *Tecdîdu'n-Naḥv,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1982.

_____, *et-Tercemetu'ş-Şaẖsiyye,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1956.

_____, *Teysîrâtun Luğaviyye,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1990.

_____, *Teysîru'n-Naḥvi't-Taᶜlîmî Ḳadîmen ve Ḥadîẖen maᶜa Nehci Tecdîdih,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1986.

_____, *The Universitality Of İslam,* çev. ᶜAbdulvahhâb el-Efendî, Rabat: İslamîc Educational Scientific, 1998.

_____, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kurᵓâni'l-Kerîm,* Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1994.

Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* c. 8, sayı 3, (2008), s.s. 183-213.

ed-Durûbî, Maḥmûd, "Şevḳî Ḍayf Muerriẖan li'n-Neşri'l-ᶜArabiyyi'l-Ḳadîm", *el-Aḥmediyye,* sayı, 21 (2005), s.s. 299-360.

Fâẖûrî, Mahmûd, "Ḍayf, Şevḳî", *el-Mevsûᶜatu'l-ᶜArabiyye,* Dımaşk, c. 7. s. 417-418.

Fârâbî, *İḥṣâu'l-ᶜUlûm,* tah. Ali Bou Melḥem, Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1994.

el-Farḫ, Muḥammed zerḳân, *el-Vâḍiḥ fi'l-Ḳavâᶜid ve'l-İᶜrâb,* Şam: Dâru Hibe ve Hedy.

Fehmî, Mâhir Ḥasan, "Maᶜî ve's-Sîretu'ẕ-Ẕatiyye: ev Şevḳî Ḍayf fî Târîḫi Ḥayatih", *Ḥavliyyetu Kulliyeti'l-İnsâniyât ve'l-ᶜÛlûmi'l-İctamâᶜiyye,* sayı 21, (1988), s.s. 7-25.

Güler, İsmail, *Nahvi Kolaylaştırma Çabaları,* Bursa: Özcan Ofset, 2006.

el-Ḫûlî, ᵓEmîn. *Arap İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar,* terc. Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin, Ankara: Kitâbiyât, 2006.

İbn ᶜAbbâd, Ṣâḥib, *Resâ'ilu'ṣ-Ṣâḥîb b. ᶜAbbâd,* tah. Şevḳî Ḍayf, ᶜAbdulvahhâb el-ᶜAẓẓâm, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-ᶜArabî, 1947.

İbn Cinnî, *el-Ḫaṣâiṣ,* tah. Muḥammed Ali en-Neccâr, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Miṣriyye, 1952.

İbn Haldûn, *Muḳaddime,* çev. Halil Kendir, Ankara: Yeni Şafak, 2004.

İbn Ḥazm, *Naḳtu'l-ᶜArûs fî Tevârîḫi'l-Ḫulefâ, Merâtibu'lᶜUlûm (Resâilu İbn Ḥazm el-Endelûsî* içinde), tah. İḥsan ᶜAbbâs, ᶜUmmân: el-Muessetu'l-ᶜArabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1987.

İbn Hişam *Evḍaḥu'l-Mesâlik,* tah. el-Mektebetu'l-ᶜAṣriyye, Beyrût, thz.

İbn Maḍâ, *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât,* tah. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ, Kahire: Dâru'l-i'tisâm, 1979.

_____, *Kitâbu'r-Redd ᶜale'n-Nuḥât,* tah. Şevḳî Ḍayf, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1982.

İbn Manẓûr, *Lisânu'l-ᶜArab,* tah. ᶜAbdullâh ᶜAli el-Kebîr, Muḥammed Aḥmed Ḥasbullâh, Hâşim Muḥammed eş-Şâẕilî, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, thz.

İbn Mucâhid, *es-Sebᶜa fi'l-Kırâᶜât,* tah. Şevḳî Ḍayf, Mısır: Dâru'l-Meᶜârif, 1980.

el-İṣfehânî, ᶜİmâduddîn, *Ḫarîdetu'l-Ḳaṣr ve Cerîdetu'l-ᶜAṣr,* tah. Şevḳî Ḍayf, Aḥmed ᵓEmîn, Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiḳu'l-Ḳavmiyye, 2005.

Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil,* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.

Kınar, Kadir "Arap Gramerinde ᶜÂmil Teorisi", *Bilimname,* c. 21, sayı 2, (2006), s.s. 156-179.

Kızıklı, Salih Zafer, *Arap Grameri Ekolleri,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2005.

el-Mağrîbî, İbn Saᶜîd, *el-Muğrib fî Ḥule'l-Mağrib*, tah. Şevḳî Ḍayf, Kahire: Dâru'l-Meᶜârif, 1964.

Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv,* İstanbul: Akdem Yayınları.

el-Munâvî, Maḥmûd Fevzî, *Şevḳî Ḍayf: Lemeḥât ve Kelimât,* Kahire: Merkezu'l-İḥrâm, 2007.

Muṣṭafâ, İbrâhîm, *İhyâu'n-Nahv,* Kahire: Hindâvî, 1992.

en-Nemerî, İbn ᶜAbdulber, *ed-Durer fi'ẖtiṣâri'l-Meğâzî ve's-Siyer,* Kahire: el-Meclisu'l-Aᶜlâ li Şuûni'l-İslamîyye, 1966.

er-Raciḥî, ᶜAbduh, *Teṭbîḳu's-Ṣarfiyy,* Beyrût: Dâru'n-Nahḍati'l-Miṣriyye.

Saraç, M.A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belagat,* İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2015.

Staif, A.N. "Ḍayf, Shawqi", *Encyclopedia of Arabic Literature,* ed. J.S. Meisami- P. Starkey, London, 1998, c. 1.

Şensoy, Sedat, "Şevḳî Ḍayf", *DİA,* c. 39, s.s. 31-33.

Öğmüş, Harun, "Nahvin Kurᵓân'ın Anlaşılmasına Etkisi Bağlamında İbn Maḍâ el-Ḳurṭûbî'nin Kitâbu'r-redd ᶜale'n-Nuḥât Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 35, sayı, 2, (2008), s.s. 5-24.

Özen, Hülya, *Şevḳî Ḍayf'ın en-Naḳd ve fi'n-Naḳdi'l-Edebi Adlı Eserinin İncelenmesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2013.

Uludağ, Süleyman, "Cezûlî, Muḥammed B. Süleyman", *DİA,* c. 7, s. 515-516.

Zeydân, Cûrcî, *Târîẖu ᵓÂdâbi'l-Luğati'l-ᶜArabiyye,* tah. Şevḳî Ḍayf, Kahire: Dâru'l-Hilâl, 1957.

ez-Zeyyat, *Tariḫu'l-Edebi'l-ᶜArabi*, Kahire: Dâru Nahḍe, thz.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

el-ᶜAbdelî, Yaḥyâ, *Muşâhedetun Nuṣḫa Kâmileten: Şevḳî Ḍayf*, http://azaheer.org/vb/archive/index.php/t-13678.html (17. 10. 2016).

ÖZET

BATUR, İslam, *Şevḳî Ḍayf ve Arap Dilindeki Yeri,* Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Salih Zafer KIZIKLI, Ankara Üniversitesi, 139 sayfa.

Şevḳî Ḍayf modern dönemde Arap dili alanında araştırma yapmış önemli bilim insanları arasındadır. Ḍayf, Arapça öğretiminin en iyi şekilde yapılması için birtakım yenilikçi yaklaşımları savunur. Nahvin kolaylaştırılmasına yönelik altı temel ilke öne süren Ḍayf bunun yanı sıra sarf, fasih Arapça, yerel lehçeler, belagat, Arap edebiyatı, Arap Edebiyatı Tarihi, edebî eleştiri ve İslamî ilimler alanlarında birçok eser yazmıştır. Şevḳî Ḍayf'a göre fasih Arapça toplumu birbirine bağlayan bir bağdır. Bu yüzden Arap dilinin daha anlaşılır ve kolay olması için nahiv ve sarfın yeniden düzenlenmesinin yanı sıra fasih Arapçanın da korunması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Şevḳî Ḍayf, nahiv, sarf, belagat, fasih Arapça, nahvi kolaylaştırma, edebî eleştiri.

ABSTRACT

BATUR, İslam, *Shawqi Daif and His Place Of İn Arabic Language,* Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Salih Zafer KIZIKLI, Ankara University, 139 pages.

Shawqi Daif is one of the important scientists who have made researches in the field of the Arabic language. He supports some modernist approaches that aim to teach Arabic in the best way. He has put forward six basic principals related to simplification of the syntax. In addition to this he wrote lots of books in the field of standard Arabic (fasih), local dialects, rhetoric, Arabic literature, the history of Arabic literature, literature criticism and İslamîc sciences. According to Shawqi Daif standard Arabic (fasih) is a strong tie between the people in the society. For this reason, it is necessary to arrange the rules of the sarf and nahw (Arabic grammar) to make Arabic clear and easy. At the same time standard Arabic must be kept.

Keywords: Shawqi Daif, nahw (syntax), sarf (morphology), rhetoric, fasih Arabic (standart Arabic), simplification of the nahw, literature criticism.